

อภิธรรมปิฎก
ปุคคลบัญญัติปาฐ

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

มาติกา

๑. เอกกอุเทศ

[๑] ฉ ปญฺเจตฺตํ: ขนฺธปญฺเจตฺตํ อายตฺนปญฺเจตฺตํ ธาตุปญฺเจตฺตํ สจฺจปญฺเจตฺตํ
อินฺทฺริยปญฺเจตฺตํ ปุคฺคปญฺเจตฺตํ.

[๒] กิตฺตาวตฺตา ขนฺธานํ ขนฺธปญฺเจตฺตํ? ยาวตฺตา ปญฺจขนฺธา: รูปขนฺโห เวทฺนาก
ขนฺโห สญฺเฏวากขนฺโห สงฺขารขนฺโห วิญฺญาณขนฺโห, เอตฺตาวตฺตา ขนฺธานํ ขนฺธปญฺเจตฺตํ.

[๓] กิตฺตาวตฺตา อายตฺนानํ อายตฺนปญฺเจตฺตํ? ยาวตฺตา ทฺวาทสฺยาตฺนानิ: จกฺขายตฺนํ
รूपายตฺนํ โสตฺายตฺนํ สทฺทฺายตฺนํ ฆานายตฺนํ คนฺธายตฺนํ ชิวฺหายตฺนํ รัสายตฺนํ กายายตฺนํ
โผฏฺฐพฺพายตฺนํ มนฺทายตฺนํ ฐมฺมายตฺนํ, เอตฺตาวตฺตา อายตฺนानํ อายตฺนปญฺเจตฺตํ.

[๔] กิตฺตาวตฺตา ธาตฺวนํ ธาตุปญฺเจตฺตํ? ยาวตฺตา อญฺจารส ธาตุโย: จกฺขุธาตุ รุปธาตุ
จกฺขุวิญฺญาณธาตุ โสตฺธาตุ สทฺทฺธาตุ โสตฺวิญฺญาณธาตุ ฆานธาตุ คนฺธธาตุ ฆานวิญฺญาณ
ธาตุ ชิวฺหาธาตุ รัสธาตุ ชิวฺหาวิญฺญาณธาตุ กายธาตุ โผฏฺฐพฺพธาตุ กายวิญฺญาณธาตุ มโน
ธาตุ ฐมฺมธาตุ มโนวิญฺญาณธาตุ, เอตฺตาวตฺตา ธาตฺวนํ ธาตุปญฺเจตฺตํ.

[๕] กิตฺตาวตฺตา สจฺจานํ สจฺจปญฺเจตฺตํ? ยาวตฺตา จตฺตาริ สจฺจานิ: ทฺกฺขสจฺจํ
สมฺมุทฺยสจฺจํ นิโรธสจฺจํ มคฺคสจฺจํ, เอตฺตาวตฺตา สจฺจานํ สจฺจปญฺเจตฺตํ.

[๖] กิตฺตาวตฺตา อินฺทฺริยานํ อินฺทฺริยปญฺเจตฺตํ? ยาวตฺตา พาวีสตฺินทฺริยานิ: จกฺขุอินฺทฺริยํ
โสตฺินทฺริยํ ฆานินฺทฺริยํ ชิวฺหินฺทฺริยํ กายินฺทฺริยํ มนินฺทฺริยํ อิตฺินทฺริยํ ปฺริสินฺทฺริยํ ชิวฺตฺินทฺริยํ
สุขินฺทฺริยํ ทฺกฺขินฺทฺริยํ โสมนสฺสินฺทฺริยํ โทมนสฺสินฺทฺริยํ อูเปกฺขินฺทฺริยํ สทฺธินฺทฺริยํ วีรียินฺทฺริยํ
สตฺินทฺริยํ สฺมาธินฺทฺริยํ ปญฺณินฺทฺริยํ อนนฺดณฺตณฺดสฺสามิตฺินทฺริยํ อญฺณินฺทฺริยํ อญฺณณฺตาวิน
ทฺริยํ, เอตฺตาวตฺตา อินฺทฺริยานํ อินฺทฺริยปญฺเจตฺตํ.

[๗] กิตฺตาวตฺตา ปุคฺคลานํ ปุคฺคปญฺเจตฺตํ?

- (๑) สมยวิมุตฺโต,
- (๒) อสมยวิมุตฺโต,
- (๓) กุปฺปณฺมโม,
- (๔) อกุปฺปณฺมโม,
- (๕) ปฺริหานณฺมโม,
- (๖) อปฺริหานณฺมโม,
- (๗) เจตฺตนาภพฺโป,
- (๘) อนฺนรฺกฺขณฺนาภพฺโป,

- (๙) ปุณฺณชฺชิน,
- (๑๐) โคตฺตรภู,
- (๑๑) ภาณฺฐปรโต,
- (๑๒) อภาณฺฐปรโต,
- (๑๓) ภาพฺพาคมน,
- (๑๔) อภาพฺพาคมน,
- (๑๕) นียโต,
- (๑๖) อนียโต,
- (๑๗) ปฏิปนฺนโก,
- (๑๘) ฝลฺลฺลฺลจฺจิต,
- (๑๙) สมสฺสึ,
- (๒๐) จิตกปฺปี,
- (๒๑) อริโย,
- (๒๒) อนริโย,
- (๒๓) เสกฺโข,
- (๒๔) อเสกฺโข,
- (๒๕) เนวเสกฺขนฺนาเสกฺโข,
- (๒๖) เตวฺวิชฺไช,
- (๒๗) อพฺภิณฺโณ,
- (๒๘) สมฺมาสมฺพุทฺโธ,
- (๒๙) ปจฺเจกสมฺพุทฺโธ,
- (๓๐) อุกฺกโตภาควิมุตฺโต,
- (๓๑) ปญฺญาวิมุตฺโต,
- (๓๒) กายสฺกฺชี,
- (๓๓) ทิณฺณจฺิปฺตฺโต,
- (๓๔) สทฺธาวิมุตฺโต,
- (๓๕) อมฺมานุสฺสาร์,
- (๓๖) สทฺธานุสฺสาร์,
- (๓๗) สตฺตกฺขตฺตฺปรโม,
- (๓๘) โกล์โกโล,
- (๓๙) เอกพีชึ,
- (๔๐) สกทาคามี,
- (๔๑) อนาคามี,
- (๔๒) อนุตฺตาราปริณิพฺพายึ,

- (๔๓) อุปหงจปรินิพพายี,
- (๔๔) อสงขารปรินิพพายี,
- (๔๕) สสงขารปรินิพพายี,
- (๔๖) อุทฺธัไสโตอกนิฏฺฐคามี,
- (๔๗) โสตาปนุโน,
- (๔๘) โสตาปตติผลสจฺฉิกิริยาย ปฏฺฐิปนุโน,
- (๔๙) สกทาคามี,
- (๕๐) สกทาคามีผลสจฺฉิกิริยาย ปฏฺฐิปนุโน,
- (๕๑) อนาคามี,
- (๕๒) อนาคามีผลสจฺฉิกิริยาย ปฏฺฐิปนุโน,
- (๕๓) อรหะ,
- (๕๔) อรหตฺตผลสจฺฉิกิริยาย ปฏฺฐิปนุโน.

เอกกั.

๒. ทุกอุทฺเทส

[๘] เทว ปุคฺคลา:

- (๑) โกธโน จ, อุปนาหิ จ.
- (๒) มกฺขี^๑ จ, ปลาสี^๑ จ.
- (๓) อีสฺสุกั^๑ จ, มจฺฉวี^๑ จ.
- (๔) สโง จ, มายาวี^๑ จ.
- (๕) อหิริโก^๑ จ, อโนตฺตปปี^๑ จ.
- (๖) ทุพฺพะใจ^๑ จ, ปาปมิตฺโต^๑ จ.
- (๗) อิบฺทริเยสุ อคฺคตฺทวาโร^๑ จ, โภชเน อมตฺตญญู^๑ จ.
- (๘) มฺภูจฺจสฺสติ^๑ จ, อสมปฺชาโน^๑ จ.
- (๙) สีสฺวิปนุโน^๑ จ, ทิฏฺฐิจิวิปนุโน^๑ จ.
- (๑๐) อชฺฌมตฺตสญฺโงชโน^๑ จ, พหิฑฺฐาสญฺโงชโน^๑ จ.
- (๑๑) อกฺโกธโน^๑ จ, อนุปนาหิ^๑ จ.
- (๑๒) อมกฺขี^๑ จ, อปลาสี^๑ จ.
- (๑๓) อนีสฺสุกั^๑ จ, อมจฺฉวี^๑ จ.
- (๑๔) อสโง^๑ จ, อมายาวี^๑ จ.
- (๑๕) หิริมา^๑ จ, โอตฺตปปี^๑ จ.

^๑ อ. ปฟาสิ

- (๑๖) สุวโจ จ, กถยาณมิตโต จ.
 (๑๗) อินฺทริเยสุ คุตตทวาโร จ, โภชเน มตตญญ จ.
 (๑๘) อุมฺภิจิตฺตฺสฺสตี จ, สมฺปชาโน จ.
 (๑๙) สีสสมฺปนฺโน จ, ทิฏฺฐิจสมฺปนฺโน จ.
 (๒๐) เทว ปุคฺคฺลา ทูลลภา โลกฺสมฺมึ.
 (๒๑) เทว ปุคฺคฺลา ทุตตฺปฺปยา.
 (๒๒) เทว ปุคฺคฺลา สุตฺปฺปยา.
 (๒๓) ทฺวินฺนํ ปุคฺคฺลันํ อาสวา วฑฺฒนฺตี.
 (๒๔) ทฺวินฺนํ ปุคฺคฺลันํ อาสวา น วฑฺฒนฺตี.
 (๒๕) ธีนาธิมฺุตโต จ, ปณฺีตาธิมฺุตโต จ.
 (๒๖) ติตฺโต จ, ตปฺเปตา จ.

ทุกิ.

๓. ติกอุทฺเทส

[๙] ตโย ปุคฺคฺลา:

- (๑) นิราโส, อาสํโส, วิคฺตาโส.
 (๒) ตโย คิลานฺุปฺมา ปุคฺคฺลา.
 (๓) กายสฺกฺขี, ทิฏฺฐิจปฺตฺโต, สทฺธาวิมฺุตโต.
 (๔) คฺฐภานี, ปุปฺฟภานี, มคฺฐภานี.
 (๕) อรฺกฺุปฺมจิตฺโต ปุคฺคฺโล, วิชฺฐปฺมจิตฺโต ปุคฺคฺโล, วชฺฐปฺมจิตฺโต ปุคฺคฺโล.
 (๖) อนฺุโร, เอกจฺกฺุ, ทฺวิจฺกฺุ.
 (๗) อวฺกฺุชฺชปฺนฺุโย ปุคฺคฺโล, อฺุจฺจงคปฺนฺุโย ปุคฺคฺโล, ปุฏฺุปฺนฺุโย ปุคฺคฺโล.
 (๘) อตฺเถกจฺโจ ปุคฺคฺโล กาเมสฺสุ จ ภเวสฺสุ จ อวฺีตฺราโค, อตฺเถกจฺโจ ปุคฺคฺโล กาเมสฺสุ
 วิตฺราโค ภเวสฺสุ อวฺีตฺราโค, อตฺเถกจฺโจ ปุคฺคฺโล กาเมสฺสุ จ ภเวสฺสุ จ วิตฺราโค.
 (๙) ปาสาณเลชฺุปฺโม ปุคฺคฺโล, ปจฺวิเลชฺุปฺโม ปุคฺคฺโล, อฺุทกเลชฺุปฺโม ปุคฺคฺโล.
 (๑๐) ตโย โปตฺถกฺุปฺมา ปุคฺคฺลา.
 (๑๑) ตโย กาสิกวตฺถุปฺมา ปุคฺคฺลา.
 (๑๒) สฺุปฺเมยโย, ทฺุปฺเมยโย, อปฺุปฺเมยโย.
 (๑๓) อตฺเถกจฺโจ ปุคฺคฺโล น เสวิตฺพุโพ น ภชิตฺพุโพ น ปยฺุรฺปาสิตฺพุโพ, อตฺเถกจฺโจ
 ปุคฺคฺโล เสวิตฺพุโพ ภชิตฺพุโพ ปยฺุรฺปาสิตฺพุโพ, อตฺเถกจฺโจ ปุคฺคฺโล สกฺกตฺวา คฺรฺกตฺวา
 เสวิตฺพุโพ ภชิตฺพุโพ ปยฺุรฺปาสิตฺพุโพ.

(๑๔) อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล ชิคฺฉจฺจิตฺตํ น เสวิตํ น ภาชิตํ น ปยิริปาสิตํ, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล อชฺฉมฺเปกฺชิตํ น เสวิตํ น ภาชิตํ น ปยิริปาสิตํ, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล เสวิตํ ภาชิตํ ปยิริปาสิตํ.

(๑๕) อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล สีเลสุ ปริปุรการี² สมานิสฺมี มตฺตโส การี ปญฺญา ยมตฺตโส การี, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล สีเลสุ จ ปริปุรการี สมานิสฺมี จ ปริปุรการี ปญฺญา ยมตฺตโส การี, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล สีเลสุ จ ปริปุรการี สมานิสฺมี จ ปริปุรการี ปญฺญา ยมตฺตโส การี.

(๑๖) ตโย สตฺถาโร.

(๑๗) อปเรปี ตโย สตฺถาโร.

ติโก.

๔. จตฺตกฺกอุทฺเทส

[๑๐] จตฺตาริ ปุคฺคลา:

(๑) อสฺปฺริโส, อสฺปฺริเสน อสฺปฺริสฺตโร, สฺปฺริโส, สฺปฺริเสน สฺปฺริสฺตโร.

(๒) ปาโป, ปาเปน ปาปฺตโร, กฺลยาณ, กฺลยาณน กฺลยาณฺตโร.

(๓) ปาปณฺโณ, ปาปณฺเนน ปาปณฺมตฺโร, กฺลยาณณฺโณ, กฺลยาณณฺเนน กฺลยาณณฺมตฺโร.

(๔) สวชฺโช, วชฺชนฺโณ, อปฺปสวชฺโช,³ อนวชฺโช.

(๕) อุกฺกมฺมิตฺตญฺ, วิปจฺจิตฺตญฺ,⁴ เนยฺโย, ปทปรโม.

(๖) ยุตฺตปฺปฏิกานโน โน มุตฺตปฺปฏิกานโน, มุตฺตปฺปฏิกานโน โน ยุตฺตปฺปฏิกานโน, ยุตฺตปฺปฏิกานโน จ มุตฺตปฺปฏิกานโน จ, เหนว ยุตฺตปฺปฏิกานโน โน มุตฺตปฺปฏิกานโน.

(๗) จตฺตาริ ฌมฺมกฺกิกา ปุคฺคลา.

(๘) จตฺตาริ วลาหฺกฺปมา ปุคฺคลา.

(๙) จตฺตาริ มฺหิสฺสิกฺกปมา ปุคฺคลา.

(๑๐) จตฺตาริ อมฺพฺปมา ปุคฺคลา.

(๑๑) จตฺตาริ กุมฺภฺปมา ปุคฺคลา.

(๑๒) จตฺตาริ อุกฺกกรหฺปมา ปุคฺคลา.

(๑๓) จตฺตาริ พลฺลิพฺปมา ปุคฺคลา.

(๑๔) จตฺตาริ อาสีวิสุปมา ปุคฺคลา.

² อ.ม. ปริปุรการี

³ อ. อปฺปวชฺโช

⁴ อ. วิปจฺจิตฺตญฺ

(๑๕) อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล อนนฺวิจฺจ อปฺริโยคาเหตุวา อวณฺณารหฺสฺส วณฺณํ ภาสีตา โหติ, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล อนนฺวิจฺจ อปฺริโยคาเหตุวา วณฺณารหฺสฺส อวณฺณํ ภาสีตา โหติ, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล อนนฺวิจฺจ อปฺริโยคาเหตุวา อปฺปสาทนีเย จาเน ปสาทํ อฺปทํสีตา โหติ, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล อนนฺวิจฺจ อปฺริโยคาเหตุวา ปสาทนีเย จาเน อปฺปสาทํ อฺปทํสีตา โหติ.

(๑๖) อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล อนนฺวิจฺจ ปฺริโยคาเหตุวา อวณฺณารหฺสฺส อวณฺณํ ภาสีตา โหติ, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล อนนฺวิจฺจ ปฺริโยคาเหตุวา วณฺณารหฺสฺส วณฺณํ ภาสีตา โหติ, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล อนนฺวิจฺจ ปฺริโยคาเหตุวา อปฺปสาทนีเย จาเน อปฺปสาทํ อฺปทํสีตา โหติ, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล อนนฺวิจฺจ ปฺริโยคาเหตุวา ปสาทนีเย จาเน ปสาทํ อฺปทํสีตา โหติ.

(๑๗) อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล อวณฺณารหฺสฺส อวณฺณํ ภาสีตา โหติ ภูตํ ตจฺจํ กาเลน, โน จ ไซ วณฺณารหฺสฺส วณฺณํ ภาสีตา โหติ ภูตํ ตจฺจํ กาเลน, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล วณฺณารหฺสฺส วณฺณํ ภาสีตา โหติ ภูตํ ตจฺจํ กาเลน, โน จ ไซ อวณฺณารหฺสฺส อวณฺณํ ภาสีตา โหติ ภูตํ ตจฺจํ กาเลน, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล อวณฺณารหฺสฺส จ อวณฺณํ ภาสีตา โหติ ภูตํ ตจฺจํ กาเลน, วณฺณารหฺสฺส จ วณฺณํ ภาสีตา โหติ ภูตํ ตจฺจํ กาเลน, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล เนว อวณฺณารหฺสฺส อวณฺณํ ภาสีตา โหติ ภูตํ ตจฺจํ กาเลน, โน จ วณฺณารหฺสฺส วณฺณํ ภาสีตา โหติ ภูตํ ตจฺจํ กาเลน.

(๑๘) อญฺ्ञานผลฺลุปฺชีวี โน ปุณฺณผลฺลุปฺชีวี, ปุณฺณผลฺลุปฺชีวี โน อญฺ्ञานผลฺลุปฺชีวี, อญฺ्ञานผลฺลุปฺชีวี จ ปุณฺณผลฺลุปฺชีวี จ, เนว อญฺ्ञานผลฺลุปฺชีวี โน ปุณฺณผลฺลุปฺชีวี.

(๑๙) ตโม ตมปรายโน, ตโม ไซติปรายโน, ไซติ ตมปรายโน, ไซติ ไซติปรายโน.

(๒๐) โอนฺโตณฺโต, โอนฺตฺถณฺโต, อฺถณฺโตณฺโต, อฺถณฺตฺถณฺโต.

(๒๑) จตฺตาริ รุกฺขุปฺมา ปุคฺคลา.

(๒๒) รุขฺปฺปมาโณ, รุขฺปฺปสนฺโน, ไซสฺปฺปมาโณ, ไซสฺปฺปสนฺโน.

(๒๓) ลุขฺปฺปมาโณ, ลุขฺปฺปสนฺโน, ฌมฺมปฺปมาโณ, ฌมฺมปฺปสนฺโน.

(๒๔) อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล อตฺตหิตาย ปฏฺิปนฺโน โหติ โน ปฺรหิตาย, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล ปฺรหิตาย ปฏฺิปนฺโน โหติ โน อตฺตหิตาย, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล อตฺตหิตาย เหว ปฏฺิปนฺโน โหติ ปฺรหิตาย จ, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล เนว อตฺตหิตาย ปฏฺิปนฺโน โหติ โน ปฺรหิตาย.

(๒๕) อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป โหติ อตฺตปฺริตาปนาญฺโยคฺมณฺยุตฺโต, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล ปฺรนฺตโป โหติ ปฺรปฺริตาปนาญฺโยคฺมณฺยุตฺโต, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล อตฺตนฺตโป จ โหติ อตฺตปฺริตาปนาญฺโยคฺมณฺยุตฺโต ปฺรนฺตโป จ ปฺรปฺริตาปนาญฺโยคฺมณฺยุตฺโต, อตฺถกจฺใจ ปุคฺคโล เนว อตฺตนฺตโป โหติ น อตฺตปฺริตาปนาญฺโยคฺมณฺยุตฺโต น ปฺรนฺตโป น ปฺรปฺริตาปนาญฺโยคฺมณฺยุตฺโต. ไซ อนตฺตนฺตโป อปฺรนฺตโป ทิฏฺุเจว ฌมฺเม นิจฺฉาโต นิพฺพุโต สีตีฏฺุโต^๕ สุขฺปฏฺิสังเวทึ พฺรหฺมญฺเฏน อตฺตนา วิหฺรตี.

(๒๖) สฺราโค, สฺโทโส, สฺโมโห, สฺมานิ.

^๕ ส.ม. สีตีฏฺุโต

(๒๗) อตถกัจโจ ปุคฺคโล ลากี โหติ อชฺฌตฺตํ เจโตสมถสฺส น ลากี อธิปญฺญา
 ฌมฺมวิปัสสนาย, อตถกัจโจ ปุคฺคโล ลากี โหติ อธิปญฺญาฌมฺมวิปัสสนาย น ลากี อชฺฌตฺตํ
 เจโตสมถสฺส, อตถกัจโจ ปุคฺคโล ลากี เจว โหติ อชฺฌตฺตํ เจโตสมถสฺส ลากี จ อธิปญฺญา
 ฌมฺมวิปัสสนาย, อตถกัจโจ ปุคฺคโล เนว ลากี โหติ อชฺฌตฺตํ เจโตสมถสฺส น ลากี อธิปญฺญา
 ฌมฺมวิปัสสนาย.

(๒๘) อนุสฺสิตคามิ ปุคฺคโล, ปฏฺฐิสฺสิตคามิ ปุคฺคโล, จิตฺตโต ปุคฺคโล, ตินฺนุณ ปารํคโต
 ถเล ตินฺนุจติ พฺราหฺมณ.

(๒๙) อปฺปสฺสุโต สฺสฺเตน อนุปฺปนฺโน, อปฺปสฺสุโต สฺสฺเตน อุปฺปนฺโน, พหุสฺสุโต สฺสฺเตน
 อนุปฺปนฺโน, พหุสฺสุโต สฺสฺเตน อุปฺปนฺโน.

(๓๐) สมณมจฺโล, สมณปทุมो, สมณปฺนฺทริโก, สมณสฺสฺ สมณสฺสุมาโล.
 จตุกกั.

๕. ปญฺจกอุทฺเทส

[๑๑] ปญฺจ ปุคฺคลา:

(๑) อตถกัจโจ ปุคฺคโล อารมฺติ^๖ จ วิปฺปฏิสฺสาร์ จ โหติ, ตถจฺ เจโตวิมุตฺตี
 ปญฺญาวิมุตฺตี ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ยตถสฺส เต อุปฺปนฺนา ปาปกกา อกฺุสลา ฌมฺมา อปริเสสฺสา
 นิรุชฺฌนฺติ. อตถกัจโจ ปุคฺคโล อารมฺติ น วิปฺปฏิสฺสาร์ จ โหติ, ตถจฺ เจโตวิมุตฺตี ปญฺญาวิมุตฺตี
 ยถาภูตํ นปฺปชานาติ, ยตถสฺส เต อุปฺปนฺนา ปาปกกา อกฺุสลา ฌมฺมา อปริเสสฺสา นิรุชฺฌนฺติ.
 อตถกัจโจ ปุคฺคโล นารมฺติ วิปฺปฏิสฺสาร์ จ โหติ, ตถจฺ เจโตวิมุตฺตี ปญฺญาวิมุตฺตี ยถาภูตํ
 นปฺปชานาติ, ยตถสฺส เต อุปฺปนฺนา ปาปกกา อกฺุสลา ฌมฺมา อปริเสสฺสา นิรุชฺฌนฺติ. อตถกัจโจ
 ปุคฺคโล นารมฺติ น วิปฺปฏิสฺสาร์ โหติ, ตถจฺ เจโตวิมุตฺตี ปญฺญาวิมุตฺตี ยถาภูตํ นปฺปชานาติ,
 ยตถสฺส เต อุปฺปนฺนา ปาปกกา อกฺุสลา ฌมฺมา อปริเสสฺสา นิรุชฺฌนฺติ. อตถกัจโจ ปุคฺคโล
 นารมฺติ น วิปฺปฏิสฺสาร์ โหติ, ตถจฺ เจโตวิมุตฺตี ปญฺญาวิมุตฺตี ยถาภูตํ ปชานาติ, ยตถสฺส เต
 อุปฺปนฺนา ปาปกกา อกฺุสลา ฌมฺมา อปริเสสฺสา นิรุชฺฌนฺติ.

(๒) ทตฺวา อวชานาติ, สํวาเสน อวชานาติ, อาเชยฺยมุโข โหติ, โลโล โหติ, มนุโ
 โมมุโห โหติ.

(๓) ปญฺจ โยธาชีวฺอุปมา ปุคฺคลา.

(๔) ปญฺจ ปิณฺฑปาทิกา.

(๕) ปญฺจ ขลฺุปจฺจามตฺติกา.

(๖) ปญฺจ เอกาสนิกา.

(๗) ปญฺจ ปัสฺสุกฺกิกา.

(๘) ปญฺจ เตจฺจิวริกา.

^๖ ก. อารมฺภติ. เอมฺมปฺริปี

- (๙) ปณจ อารญญิกา.
- (๑๐) ปณจ รุกขมูลิกา.
- (๑๑) ปณจ อพโภกาสิกขา.
- (๑๒) ปณจ เนสขุชีกา.
- (๑๓) ปณจ ยถาสนุถติกา.
- (๑๔) ปณจ โสธานิกา.

ปณจกัม.

๖. จุกอุทเทส

[๑๒] จ ปุคฺคลา:

(๑) อตฺเตกจฺใจ ปุคฺคโล ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสฺสุ ฌมฺเมสฺสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพชฺฌติ, ตตฺถ จ สพฺพญญุตฺติ ปาปฺณาติ พลฺลสฺสุ จ วสฺสีภาวํ. อตฺเตกจฺใจ ปุคฺคโล ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสฺสุ ฌมฺเมสฺสุ สามํ สจฺจานิ อภิสมฺพชฺฌติ, น จ ตตฺถ สพฺพญญุตฺติ ปาปฺณาติ น จ พลฺลสฺสุ วสฺสีภาวํ. อตฺเตกจฺใจ ปุคฺคโล ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสฺสุ ฌมฺเมสฺสุ สามํ สจฺจานิ อนภิสมฺพชฺฌติ, ทิฏฺฐเจว ฌมฺเม ทุกฺขสฺสนตฺกโร โหติ, สววกปารมิญฺจ ปาปฺณาติ. อตฺเตกจฺใจ ปุคฺคโล ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสฺสุ ฌมฺเมสฺสุ สามํ สจฺจานิ อนภิสมฺพชฺฌติ, ทิฏฺฐเจว ฌมฺเม ทุกฺขสฺสนตฺกโร โหติ, น จ สววกปารมิ ปาปฺณาติ. อตฺเตกจฺใจ ปุคฺคโล ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสฺสุ ฌมฺเมสฺสุ สามํ สจฺจานิ อนภิสมฺพชฺฌติ, น จ ทิฏฺฐเจว ฌมฺเม ทุกฺขสฺสนตฺกโร โหติ, อนาคามี โหติ อนาคนฺตวา^๗ อิตฺตตฺตํ. อตฺเตกจฺใจ ปุคฺคโล ปุพฺเพ อนนุสฺสุเตสฺสุ ฌมฺเมสฺสุ สามํ สจฺจานิ อนภิสมฺพชฺฌติ, น จ ทิฏฺฐเจว ฌมฺเม ทุกฺขสฺสนตฺกโร โหติ, โสตาปนฺนสฺกทาคามี^๘ โหติ อาคนฺตวา^๙ อิตฺตตฺตํ.

จุกัม.

๗. สตฺตจุกอุทเทส

[๑๓] สตฺต ปุคฺคลา:

[๑๓] สตฺต จุกฺกุปฺมา ปุคฺคลา. สกึ นิมฺคฺโค นิมฺคฺโคว โหติ, จุมฺมุชฺชิตฺวา นิมฺมุชฺชติ, จุมฺมุชฺชิตฺวา จิตฺโต โหติ, จุมฺมุชฺชิตฺวา วิปฺสฺสติ วิโลเกติ, จุมฺมุชฺชิตฺวา ปตฺรติ, จุมฺมุชฺชิตฺวา ปฏฺฐิตฺวา ปตฺตโต โหติ, จุมฺมุชฺชิตฺวา ติณฺโณ โหติ ปารจฺจโต เถลฺล ติฏฺฐติ พฺราหฺมโณ.

^๗ จ.ส. อนาคนฺตา

^๘ จ. อาคามี

^๙ จ. อาคนฺตา

[๑๓] อุกาโตภาควิมุตโต, ปญญาวิมุตโต, กายสกชี, ทิฏฐิปปตโต, สทฐาวิมุตโต, ฌมมานุสารี, สทฐานุสารี.

สตตกัม.

๘. อฏฺฐกอุทฺเทส

[๑๔] อฏฺฐ ปุคฺคลา:

(๑) จตตารโ มคฺคสมงฺคิโน, จตตารโ ผลสมงฺคิโน ปุคฺคลา.

อฏฺฐกัม.

๙. นวกอุทฺเทส

[๑๕] นว ปุคฺคลา:

(๑) สมฺมาสมพุทฺโธ, ปจฺเจกสมพุทฺโธ, อุกาโตภาควิมุตโต, ปญญาวิมุตโต, กายสกชี, ทิฏฐิปปตโต, สทฐาวิมุตโต, ฌมมานุสารี, สทฐานุสารี.

นวกัม.

๑๐. ทสกอุทฺเทส

[๑๖] ทส ปุคฺคลา:

(๑) ปญฺจนฺโณ อธิ นิฏฺฐา, ปญฺจนฺโณ อธิ วิหาย นิฏฺฐา.

ทสกัม.

ปุคฺคลปญฺเจตฺติมาติกา นิฏฺฐิตา.

พระอภิธรรมปิฎก
บุคคลบัญญัติ

ขอนอบน้อมพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

มาติกก

๑. เอกกอุทเทส

หมวดว่าด้วยบุคคล ๑ จำพวก

[๑] **บัญญัติ ๖ ประการ คือ**

๑. ชั้นบัญญัติ	๒. อายตนบัญญัติ
๓. ธาตุบัญญัติ	๔. สัจจบัญญัติ
๕. อินทรีย์บัญญัติ	๖. บุคคลบัญญัติ

๑. ชั้นบัญญัติ

[๒] **การบัญญัติสภาวะธรรมที่เป็นหมวดหมู่กันว่าเป็นชั้น มีเท่าไร**
ชั้นบัญญัติมี ๕ คือ

๑. รูปชั้น	๒. เวทนาชั้น
๓. สัญญาชั้น	๔. สังขารชั้น
๕. วิญญาณชั้น	

การบัญญัติสภาวะธรรมที่เป็นหมวดหมู่กันว่าเป็นชั้นมีเท่านี้

๒. อายตนบัญญัติ

[๓] **การบัญญัติสภาวะธรรมที่เป็นบ่อเกิดว่าเป็นอายตนะ มีเท่าไร**
อายตนบัญญัติมี ๑๒ คือ

๑. จักขายตนะ	๒. รูปายตนะ
๓. โสตายตนะ	๔. สัททายตนะ
๕. ฆานายตนะ	๖. คันธายตนะ
๗. ชิวหายตนะ	๘. รสอายตนะ
๙. กายายตนะ	๑๐. โผฏฐัพพายตนะ
๑๑. มนายตนะ	๑๒. รัมมายตนะ

การบัญญัติสภาวะธรรมที่เป็นบ่อเกิดว่าเป็นอายตนะมีเท่านี้

๓. ธาตุบัญญัติ

[๔] **การบัญญัติสภาวะธรรมที่ตรงตัวอยู่ว่าเป็นธาตุ มีเท่าไร**
ธาตุบัญญัติมี ๑๘ คือ

๑. จักขุธาตุ	๒. รูปธาตุ
๓. จักขุวิญญาณธาตุ	๔. โสตธาตุ
๕. สัทธาตุ	๖. โสตวิญญาณธาตุ
๗. ฆานธาตุ	๘. คันธธาตุ
๙. ฆานวิญญาณธาตุ	๑๐. ชิวหาธาตุ
๑๑. รสธาตุ	๑๒. ชิวหาวิญญาณธาตุ

๑๓. กายธาคู	๑๔. โผฏฐัพพธาคู
๑๕. กายวิญญูณธาคู	๑๖. มโนธาคู
๑๗. รัम्मธาคู	๑๘. มโนวิญญูณธาคู

การบัญญัติสภาวะธรรมที่ทรงตัวอยู่ว่าเป็นธาคูมีเท่านี้

๔. สัจจบัญญัติ

[๕] การบัญญัติสภาวะธรรมที่เป็นความจริงว่าเป็นสัจจะ มีเท่าไร

สัจจบัญญัติมี ๔ คือ

๑. ทุกขสัจจะ	๒. สมุทฺยสัจจะ
๓. นิโรธสัจจะ	๔. มัคคสัจจะ

การบัญญัติสภาวะธรรมที่เป็นความจริงว่าเป็นสัจจะมีเท่านี้

๕. อินทริยบัญญัติ

[๖] การบัญญัติสภาวะธรรมที่เป็นใหญ่ว่าเป็นอินทริย มีเท่าไร

อินทริยบัญญัติมี ๒๒ คือ

๑. จักขุอินทริย	๒. โสติดินทริย
๓. ชานินทริย	๔. ชิวหินทริย
๕. กายินทริย	๖. มนินทริย
๗. อิตถินทริย	๘. บุริสสินทริย
๙. ซีวิตินทริย	๑๐. สุขินทริย
๑๑. ทุกขินทริย	๑๒. โสมนัสสินทริย
๑๓. โทมนัสสินทริย	๑๔. อุกุเปกขินทริย
๑๕. สัทธินทริย	๑๖. วิริยอินทริย
๑๗. สตินทริย	๑๘. สมารินทริย
๑๙. ปัญญินทริย	๒๐. อนัญญาตัญญูสสามิตินทริย
๒๑. อัญญินทริย	๒๒. อัญญาตาวินทริย

การบัญญัติสภาวะธรรมที่เป็นใหญ่ว่าเป็นอินทริยมีเท่านี้

๖. บุคคลบัญญัติ

[๗] การบัญญัติเหล่าบุคคลว่าเป็นบุคคล มีเท่าไร

บุคคล ๑ จำพวก คือ

๑. บุคคลผู้เป็นสมยวิมุตตะ (๑)
๒. บุคคลผู้เป็นอสมยวิมุตตะ (๒)
๓. บุคคลผู้เป็นกุปปธรรม (๓)
๔. บุคคลผู้เป็นอกุปปธรรม (๔)
๕. บุคคลผู้เป็นปริหานธรรม (๕)
๖. บุคคลผู้เป็นอปริหานธรรม (๖)
๗. บุคคลผู้เป็นเจตนาภัพพะ (๗)
๘. บุคคลผู้เป็นอนุรักษนาภัพพะ (๘)
๙. บุคคลผู้เป็นปุถุชน (๙)
๑๐. บุคคลผู้เป็นโคตรภู (๑๐)

๑๑. บุคคลผู้เป็นภยปรตตะ(๑๑)
๑๒. บุคคลผู้เป็นภยปรตตะ (๑๑)
๑๓. บุคคลผู้เป็นภัพพาคมนะ (๑๓)
๑๔. บุคคลผู้เป็นภัพพาคมนะ (๑๒)
๑๕. บุคคลผู้เป็นนียตตะ (๑๔)
๑๖. บุคคลผู้เป็นอนนียตตะ (๑๔)
๑๗. บุคคลผู้เป็นปฏิปันนกะ (๑๕)
๑๘. บุคคลผู้เป็นผลลฐิตตะ (๑๕)
๑๙. บุคคลผู้เป็นสมลฐิตี (๑๖)
๒๐. บุคคลผู้เป็นลฐิตกัปปี (๑๗)
๒๑. บุคคลผู้เป็นอริยะ (๑๘)
๒๒. บุคคลผู้เป็นอนริยะ (๑๘)
๒๓. บุคคลผู้เป็นเสชชะ (๑๙)
๒๔. บุคคลผู้เป็นอเสชชะ (๑๙)
๒๕. บุคคลผู้เป็นเนวเสชชานาเสชชะ (๑๙)
๒๖. บุคคลผู้เป็นเตวิชชะ (๒๐)
๒๗. บุคคลผู้เป็นฉัพภัญญะ (๒๑)
๒๘. บุคคลผู้เป็นสัมมาสัมพุทธะ (๒๒)
๒๙. บุคคลผู้เป็นปัจเจกพุทธะ (๒๓)
๓๐. บุคคลผู้เป็นอุภโตภาควิมุตตะ (๒๔)
๓๑. บุคคลผู้เป็นปัญญาวิมุตตะ (๒๕)
๓๒. บุคคลผู้เป็นกายสักขี (๒๖)
๓๓. บุคคลผู้เป็นทิวฐิปัตตะ (๒๗)
๓๔. บุคคลผู้เป็นลัทธาวิมุตตะ (๒๘)
๓๕. บุคคลผู้เป็นธัมมานุสारी (๒๙)
๓๖. บุคคลผู้เป็นลัทธานุสारी (๓๐)
๓๗. บุคคลผู้เป็นลัตตักขัตตูปรมะ (๓๑)
๓๘. บุคคลผู้เป็นโกลังโกละ (๓๒)
๓๙. บุคคลผู้เป็นเอกพีธี (๓๓)
๔๐. บุคคลผู้เป็นสกทาคามี (๓๔)
๔๑. บุคคลผู้เป็นอนาคามี (๓๕)
๔๒. บุคคลผู้เป็นอันตราปรินิพายี (๓๖)
๔๓. บุคคลผู้เป็นอุปัจจบปรินิพายี (๓๗)
๔๔. บุคคลผู้เป็นอสังขารปรินิพายี (๓๘)
๔๕. บุคคลผู้เป็นสสังขารปรินิพายี (๓๙)
๔๖. บุคคลผู้เป็นอุทธีโสโตอกนิฐฐคามี (๔๐)
๔๗. บุคคลผู้เป็นโสตาบัน (๔๑)
๔๘. บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล (๔๑)

- ๔๙. บุคคลผู้เป็นสภากาชาด (๔๒)
- ๕๐. บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งสภากาชาดมีผล (๔๒)
- ๕๑. บุคคลผู้เป็นอนาคามี (๔๓)
- ๕๒. บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งอนาคามีผล (๔๓)
- ๕๓. บุคคลผู้เป็นอรหันต์ (๔๔)
- ๕๔. บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งอรหันต์ผล (๔๔)

เอกอุทเทส จบ

๒. ทุกอุทเทส

หมวดว่าด้วยบุคคล ๒ จำพวก

[๘] บุคคล ๒ จำพวก คือ

- ๑. บุคคลผู้มักโกรธ บุคคลผู้ผูกโกรธ (๔๕-๔๖)
- ๒. บุคคลผู้มักลบหลู่ บุคคลผู้ตีเสมอ (๔๗-๔๘)
- ๓. บุคคลผู้มีความริษยา บุคคลผู้มีความตระหนี่ (๔๙-๕๐)
- ๔. บุคคลผู้โง่เขลา บุคคลผู้มีมายา (๕๑-๕๒)
- ๕. บุคคลผู้ไม่มีหิริ บุคคลผู้ไม่มีโอตตปปะ (๕๓-๕๔)
- ๖. บุคคลผู้ว่างาย บุคคลผู้มีมิตรชั่ว (๕๕-๕๖)
- ๗. บุคคลผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรีย์ บุคคลผู้ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค (๕๗-๕๘)
- ๘. บุคคลผู้มีสติหลงลืม บุคคลผู้ไม่มีสัมปชัญญะ (๕๙-๖๐)
- ๙. บุคคลผู้มีศีลวิบัติ บุคคลผู้มีทิวฏฐิวิบัติ (๖๑-๖๒)
- ๑๐. บุคคลผู้มีสังโยชนในภายใน บุคคลผู้มีสังโยชนในภายนอก (๖๓-๖๔)
- ๑๑. บุคคลผู้ไม่มักโกรธ บุคคลผู้ไม่ผูกโกรธ (๖๕-๖๖)
- ๑๒. บุคคลผู้ไม่ลบหลู่ บุคคลผู้ไม่ตีเสมอ (๖๗-๖๘)
- ๑๓. บุคคลผู้ไม่ริษยา บุคคลผู้ไม่ตระหนี่ (๖๙-๗๐)
- ๑๔. บุคคลผู้ไม่โง่เขลา บุคคลผู้ไม่มีมายา (๗๑-๗๒)
- ๑๕. บุคคลผู้มีหิริ บุคคลผู้มีโอตตปปะ (๗๓-๗๔)
- ๑๖. บุคคลผู้ว่างาย บุคคลผู้มีมิตรดี (๗๕-๗๖)
- ๑๗. บุคคลผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ บุคคลผู้รู้ประมาณในการบริโภค (๗๗-๗๘)
- ๑๘. บุคคลผู้มีสติตั้งมั่น บุคคลผู้มีสัมปชัญญะ (๗๙-๘๐)
- ๑๙. บุคคลผู้สมบรูณ์ด้วยศีล บุคคลผู้สมบรูณ์ด้วยทิวฏฐิ (๘๑-๘๒)
- ๒๐. บุคคลผู้หาได้ยากในโลก ๒ จำพวก (๘๓)
- ๒๑. บุคคลผู้ให้อิมได้ยาก ๒ จำพวก (๘๔)
- ๒๒. บุคคลผู้ให้อิมได้ง่าย ๒ จำพวก (๘๕)
- ๒๓. อาสวะของบุคคล ๒ จำพวกเหล่าไหนย่อมเพิ่มพูน (๘๖)
- ๒๔. อาสวะของบุคคล ๒ จำพวกเหล่าไหนย่อมไม่เพิ่มพูน (๘๗)
- ๒๕. บุคคลผู้มีอัธยาศัยเลว บุคคลผู้มีอัธยาศัยประณีต (๘๘-๘๙)
- ๒๖. บุคคลผู้อิมแล้ว บุคคลผู้ทำคนอื่นให้อิม (๙๐)

ทุกอุทเทส จบ

๓. ดิกอุทเทส

หมวดว่าด้วยบุคคล ๓ จำพวก

[๙] **บุคคล ๓ จำพวก** คือ

๑. บุคคลที่หมดความหวัง บุคคลที่ยังมีความหวัง บุคคลที่ปราศจากความหวัง (๙๑-๙๓)
๒. บุคคลเปรียบเหมือนคนไข้ ๓ จำพวก (๙๔)
๓. บุคคลผู้เป็นกายสักขี บุคคลผู้เป็นทิวลิปัตตะ บุคคลผู้เป็นสังฆาวิมุตตะ (๙๕-๙๗)
๔. บุคคลผู้พูดภาษาคน บุคคลผู้พูดภาษาดอกไม้ บุคคลผู้พูดภาษาน้ำผึ้ง (๙๘-๑๐๐)
๕. บุคคลผู้มีจิตเหมือนแผลเก่า บุคคลผู้มีจิตเหมือนฟ้าแลบ บุคคลผู้มีจิตเหมือนเพชร (๑๐๑-๑๐๓)
๖. บุคคลตาบอด บุคคลตาเดียว บุคคลสองตา (๑๐๔-๑๐๖)
๗. บุคคลผู้มีปัญญาเหมือนหม้อคว่ำ บุคคลผู้มีปัญญาเหมือนชายพก บุคคลผู้มีปัญญากว้างขวาง (๑๐๗-๑๐๙)
๘. บุคคลบางคนยังมีกามราคะและภวราคะ บุคคลบางคนไม่มีกามราคะ แต่ยังมีภวราคะ บุคคลบางคนไม่มีทั้งกามราคะและภวราคะ (๑๑๐-๑๑๒)
๙. บุคคลผู้เปรียบเหมือนรอยขีดบนแผ่นดิน บุคคลผู้เปรียบเหมือนรอยขีดที่แผ่นดิน บุคคลผู้เปรียบเหมือนรอยขีดที่น้ำ (๑๑๓-๑๑๕)
๑๐. บุคคลเปรียบเหมือนผ้าเปลือกไม้ ๓ จำพวก (๑๑๖)
๑๑. บุคคลเปรียบเหมือนผ้าแคว้นกาสิ ๓ จำพวก (๑๑๗)
๑๒. บุคคลผู้ประมาณได้ง่าย บุคคลผู้ประมาณได้ยาก บุคคลผู้ประมาณไม่ได้ (๑๑๘-๑๒๐)
๑๓. บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าไปนั่งใกล้ บุคคลบางคนในโลกนี้ควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่งใกล้ บุคคลบางคนในโลกนี้ควรสักการะ เคารพ แล้วจึงเสพ คบ เข้าไปนั่งใกล้ (๑๒๑-๑๒๓)
๑๔. บุคคลบางคนสมควรรังเกียจ ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าไปนั่งใกล้ บุคคลบางคนสมควรวางเฉย ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าไปนั่งใกล้ บุคคลบางคนสมควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่งใกล้ (๑๒๔-๑๒๖)
๑๕. บุคคลบางคนมีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้พอประมาณในสมาธิ ทำให้พอประมาณในปัญญา บุคคลบางคนมีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำให้พอประมาณในปัญญา บุคคลบางคนมีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำให้บริบูรณ์ในปัญญา (๑๒๗-๑๒๙)
๑๖. บุคคลผู้เป็นศาสดา ๓ จำพวก (๑๓๐)
๑๗. บุคคลผู้เป็นศาสดา ๓ จำพวก แม้อื่นอีก (๑๓๑)

ติกอุทเทส จบ

๔. จตุกกอุทเทส

หมวดว่าด้วยบุคคล ๔ จำพวก

[๑๐] **บุคคล ๔ จำพวก** คือ

๑. บุคคลผู้เป็นอสังขตบุรุษ บุคคลผู้เป็นอสังขตบุรุษที่ยิ่งกว่าอสังขตบุรุษ บุคคลผู้เป็นสังขตบุรุษ บุคคลผู้เป็นสังขตบุรุษที่ยิ่งกว่าสังขตบุรุษ (๑๓๒-๑๓๕)
๒. บุคคลผู้เป็นคนชั่ว บุคคลผู้เป็นคนชั่วที่ยิ่งกว่าคนชั่ว บุคคลผู้เป็นคนดี บุคคลผู้เป็นคนดีที่ยิ่งกว่าคนดี (๑๓๖-๑๓๙)

๓. บุคคลผู้มีธรรมชั่ว บุคคลผู้มีธรรมชั่วที่ยิ่งกว่าบุคคลผู้มีธรรมชั่ว บุคคลผู้มีธรรมดี บุคคลผู้มีธรรมดีที่ยิ่งกว่าบุคคลผู้มีธรรมดี (๑๔๐-๑๔๓)
๔. บุคคลผู้มีแต่โทษ บุคคลผู้มีโทษเป็นส่วนมาก บุคคลผู้มีโทษเป็นส่วนน้อย บุคคลผู้ไม่มีโทษ (๑๔๔-๑๔๗)
๕. บุคคลผู้เป็นอุคฆฏิตัญญู บุคคลผู้เป็นวิปจิตัญญู บุคคลผู้เป็นเนยยะ บุคคลผู้เป็นปทปรมะ (๑๔๘-๑๕๑)
๖. บุคคลผู้ตอบได้ถูกต้องแต่ไม่รวดเร็ว บุคคลผู้ตอบได้รวดเร็วแต่ไม่ถูกต้อง บุคคลผู้ตอบได้ถูกต้องและรวดเร็ว บุคคลผู้ตอบได้ไม่ถูกต้องและไม่รวดเร็ว (๑๕๒-๑๕๕)
๗. บุคคลผู้เป็นธรรมกถึก ๔ จำพวก (๑๕๖)
๘. บุคคลเปรียบเหมือนเมฆ ๔ จำพวก (๑๕๗)
๙. บุคคลเปรียบเหมือนหนู ๔ จำพวก (๑๕๘)
๑๐. บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วง ๔ จำพวก (๑๕๙)
๑๑. บุคคลเปรียบเหมือนหม้อ ๔ จำพวก (๑๖๐)
๑๒. บุคคลเปรียบเหมือนห้วงน้ำ ๔ จำพวก (๑๖๑)
๑๓. บุคคลเปรียบเหมือนโคผู้ ๔ จำพวก (๑๖๒)
๑๔. บุคคลเปรียบเหมือนอสรพิษ ๔ จำพวก (๑๖๓)
๑๕. บุคคลไม่พิจารณาไม่ไตร่ตรองแล้วกล่าวสรรเสริญผู้ควรติเตียนจำพวก ๑ บุคคลไม่พิจารณาไม่ไตร่ตรองแล้วกล่าวติเตียนผู้ควรสรรเสริญจำพวก ๑ บุคคลไม่พิจารณาไม่ไตร่ตรองแล้วแสดงความเลื่อมใสในฐานะที่ไม่ควรเลื่อมใสจำพวก ๑ บุคคลไม่พิจารณาไม่ไตร่ตรองแล้วแสดงความไม่เลื่อมใสในฐานะที่ควรเลื่อมใสจำพวก ๑ (๑๖๔)
๑๖. บุคคลพิจารณาไตร่ตรองแล้วกล่าวติเตียนผู้ควรติเตียนจำพวก ๑ บุคคลพิจารณาไตร่ตรองแล้วกล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญจำพวก ๑ บุคคลพิจารณาไตร่ตรองแล้วแสดงความไม่เลื่อมใสในฐานะที่ไม่ควรเลื่อมใสจำพวก ๑ บุคคลพิจารณาไตร่ตรองแล้วแสดงความเลื่อมใส ในฐานะที่ควรเลื่อมใสจำพวก ๑ (๑๖๕)
๑๗. บุคคลกล่าวติเตียนผู้ควรติเตียนตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาลแต่ไม่กล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาลจำพวก ๑ บุคคลกล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาลแต่ไม่กล่าวติเตียนผู้ควรติเตียนตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาลจำพวก ๑ บุคคลกล่าวติเตียนผู้ควรติเตียนตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาลและกล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาลจำพวก ๑ บุคคลไม่กล่าวติเตียนผู้ควรติเตียนตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาลและไม่กล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาลจำพวก ๑ (๑๖๖)
๑๘. บุคคลผู้ดำรงชีพด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียรแต่ไม่ดำรงชีพด้วยผลแห่งบุญ บุคคลผู้ดำรงชีพด้วยผลแห่งบุญแต่ไม่ดำรงชีพด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียร บุคคลผู้ดำรงชีพด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียรและดำรงชีพด้วยผลแห่งบุญ บุคคลผู้ไม่ดำรงชีพด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียรและไม่ดำรงชีพด้วยผลแห่งบุญ (๑๖๗)
๑๙. บุคคลผู้มีดีมาและมีดีไป บุคคลผู้มีดีมาแต่สว่างไป บุคคลผู้สว่างมาแต่มีดีไป บุคคลผู้สว่างมาและสว่างไป (๑๖๘)

๒๐. บุคคลผู้ต่ำมาและต่ำไป บุคคลผู้ต่ำมาแต่สูงไป บุคคลผู้สูงมาแต่ต่ำไป บุคคลผู้สูงมาและสูงไป (๑๖๙)
๒๑. บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้ ๔ จำพวก (๑๗๐)
๒๒. บุคคลผู้ถือรูปเป็นประมาณ เลื่อมใสในรูป บุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณ เลื่อมใสในเสียง (๑๗๑)
๒๓. บุคคลผู้ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณ เลื่อมใสในความเศร้าหมอง บุคคลผู้ถือธรรมเป็นประมาณ เลื่อมใสในธรรม (๑๗๒)
๒๔. บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองแต่ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่นจำพวก ๑ บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่นแต่ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองจำพวก ๑ บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่นจำพวก ๑ บุคคลผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่นจำพวก ๑ (๑๗๓)
๒๕. บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน จำพวก ๑ บุคคลผู้ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อนจำพวก ๑ บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และทำผู้อื่นให้เดือดร้อนหมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อนจำพวก ๑ บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อนไม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อนจำพวก ๑ บุคคลนั้นไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นผู้ไม่หิวดับร้อน เย็นใจ เสวยสุข มีตนประเสริฐอยู่ในปัจจุบัน (๑๗๔-๑๗๕)
๒๖. บุคคลผู้มีราคะ บุคคลผู้มีโทสะ บุคคลผู้มีโมหะ บุคคลผู้มีมานะ (๑๗๖)
๒๗. บุคคลผู้ได้ความสงบแห่งจิตภายในแต่ไม่ได้รับความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่งจำพวก ๑ บุคคลผู้ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่งแต่ไม่ได้รับความสงบแห่งจิตภายในจำพวก ๑ บุคคลผู้ได้ความสงบแห่งจิตภายในและได้รับความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่งจำพวก ๑ บุคคลผู้ไม่ได้รับความสงบแห่งจิตภายในและไม่ได้รับความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่งจำพวก ๑ (๑๗๗)
๒๘. บุคคลผู้ไปตามกระแส บุคคลผู้ไปทวนกระแส บุคคลผู้มีภาวะตั้งมั่นบุคคลผู้ลอยบาปข้ามถึงฝั่งดำรงอยู่นบก (๑๗๘)
๒๙. บุคคลผู้มีสุขน้อยทั้งไม่เข้าถึงสุขะ บุคคลผู้มีสุขน้อยแต่เข้าถึงสุขะ บุคคลผู้มีสุขะมากแต่ไม่เข้าถึงสุขะ บุคคลผู้มีสุขะมากทั้งเข้าถึงสุขะ (๑๗๙)
๓๐. บุคคลผู้เป็นสมณะไม่หวั่นไหว บุคคลผู้เป็นสมณะเหมือนดอกปทุม บุคคลผู้เป็นสมณะเหมือนดอกบุญชริก บุคคลผู้เป็นสมณะผู้ละเอียดอ่อนในหมู่สมณะ (๑๘๐)

จตุกกอุทเทส จบ

๕. ปัญจกอุทเทส

หมวดว่าด้วยบุคคล ๕ จำพวก

[๑๑] บุคคล ๕ จำพวก คือ

๑. บุคคลผู้ต้องอาบัติและเดือดร้อนทั้งไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งสภาวะธรรมเหล่านั้นที่เป็นอกุศลซึ่งเป็นบาปอันเกิดขึ้นแก่ตนจำพวก ๑ บุคคลผู้ ต้องอาบัติแต่ไม่เดือดร้อนทั้งไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งสภาวะธรรมเหล่านั้นที่เป็นอกุศลซึ่ง

เป็นบาปอันเกิดขึ้นแก่ตนจำพวก ๑ บุคคลผู้ไม่ต้องอาบัติ แต่เดือดร้อนและไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งสภาวะธรรมเหล่านั้นที่เป็นอกุศลซึ่งเป็นบาปอันเกิดขึ้นแก่ตนจำพวก ๑ บุคคลผู้ไม่ต้องอาบัติ ไม่เดือดร้อน แต่ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งสภาวะธรรมเหล่านั้นที่เป็นอกุศลซึ่งเป็นบาปอันเกิดขึ้นแก่ตนจำพวก ๑ บุคคลผู้ไม่ต้องอาบัติ ไม่เดือดร้อน และรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งสภาวะธรรมเหล่านั้นที่เป็นอกุศลซึ่งเป็นบาปอันเกิดขึ้น แก่ตนจำพวก ๑ (๑๙๑)

๒. บุคคลให้แล้วดูหมิ่น บุคคลดูหมิ่นด้วยการอยู่ร่วมกัน บุคคลผู้เชื่อง่าย บุคคลผู้โลเล บุคคลผู้โง่งมง่าย (๑๙๒)
๓. บุคคลเปรียบเหมือนนักรบอาชีพ ๕ จำพวก (๑๙๓-๑๙๔)
๔. ภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ๕ จำพวก (๑๙๕)
๕. ภิกษุผู้ถือการห้ามภักตอันเขานำมาถวายในภายหลังเป็นวัตร ๕ จำพวก (๒๐๐)
๖. ภิกษุผู้ถือการนั่งชั้นอาสนะเดียวเป็นวัตร
๗. ภิกษุผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ๕ จำพวก
๘. ภิกษุผู้ถือผ้าไตรจีวรเป็นวัตร ๕ จำพวก
๙. ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ๕ จำพวก
๑๐. ภิกษุผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร ๕ จำพวก
๑๑. ภิกษุผู้ถือการอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร ๕ จำพวก
๑๒. ภิกษุผู้ถือการนั่งเป็นวัตร ๕ จำพวก
๑๓. ภิกษุผู้ถือการนั่งบนอาสนะตามที่ได้จัดไว้เป็นวัตร ๕ จำพวก
๑๔. ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร ๕ จำพวก (๒๐๑)

ปัจฉิมกถุทเทส จบ

๖. จักกอุทเทส

หมวดว่าด้วยบุคคล ๖ จำพวก

[๑๒] บุคคล ๖ จำพวก คือ

๑. บุคคลผู้ตรัสรู้สัจจะด้วยตนเองในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อน ถึงความเป็นสัมพัทฺธัญญในธรรมนั้น และถึงความชำนาญในทศพลญาณ จำพวก ๑ บุคคลผู้ตรัสรู้สัจจะด้วยตนเองในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อน แต่ไม่ถึงความเป็นสัมพัทฺธัญญในธรรมนั้น และไม่ถึงความชำนาญในทศพลญาณจำพวก ๑ บุคคลผู้ไม่ตรัสรู้สัจจะด้วยตนเองในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อน เป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันและบรรลุมรรคผลนิพพานมีจำพวก ๑ บุคคลผู้ไม่ตรัสรู้สัจจะด้วยตนเองในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อน เป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันแต่ไม่บรรลุมรรคผลนิพพานมีจำพวก ๑ บุคคลผู้ไม่ตรัสรู้สัจจะด้วยตนเองในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อนและไม่ได้ทำที่สุดแห่งทุกข์ในปัจจุบัน เป็นพระอนาคามี ไม่มาสู่โลกนี้อีกจำพวก ๑ บุคคลผู้ไม่ตรัสรู้สัจจะด้วยตนเองในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อนและไม่ได้ทำที่สุดแห่งทุกข์ในปัจจุบัน เป็นพระโสดาบัน เป็นพระสกทาคามี ยังมาสู่โลกนี้อีกจำพวก ๑ (๒๐๒)

จักกอุทเทส จบ

๗. สัตตกอุทเทส

หมวดว่าด้วยบุคคล ๗ จำพวก

[๑๓] **บุคคล ๗ จำพวก** คือ

- (๑) บุคคลเปรียบเหมือนคนตกน้ำ ๗ จำพวก คือ
๑. บุคคลผู้จมแล้วครึ่งเดียวก็ยังจมอยู่นั่นเอง
 ๒. บุคคลผู้โผล่ขึ้นแล้วจมลงอีก
 ๓. บุคคลผู้โผล่ขึ้นแล้วหยุดอยู่
 ๔. บุคคลผู้โผล่ขึ้นแล้วเหลียวมองดู
 ๕. บุคคลผู้โผล่ขึ้นแล้วข้ามไป
 ๖. บุคคลผู้โผล่ขึ้นแล้วได้ที่พึ่ง
 ๗. บุคคลผู้โผล่ขึ้นแล้วข้ามไปถึงฝั่งเป็นผู้ลอยบาปอยู่บนบก (๒๐๓)
- (๒) บุคคลผู้เป็นอุภโตภาควิมุตตะ (๒๐๔)
 บุคคลผู้เป็นปัญญาวิมุตตะ (๒๐๕)
 บุคคลผู้เป็นกายสักขี บุคคลผู้เป็นทิวฐิปัตตะ
 บุคคลผู้เป็นสังฆาวิมุตตะ บุคคลผู้เป็นธัมมานุสारी
 บุคคลผู้เป็นสังฆานุสारी (๒๐๖)

สัตตกอุทเทส จบ

๘. อัฐกอุทเทส

หมวดว่าด้วยบุคคล ๘ จำพวก

[๑๔] **บุคคล ๘ จำพวก** คือ

- (๑) บุคคลผู้พร้อมเพียงด้วยมรรค ๔ จำพวก บุคคลผู้พร้อมเพียงด้วยผล ๔ จำพวก (๒๐๗)

อัฐกอุทเทส จบ

๙. นวกอุทเทส

หมวดว่าด้วยบุคคล ๙ จำพวก

[๑๕] **บุคคล ๙ จำพวก** คือ

๑. บุคคลผู้เป็นสัมมาสัมพุทธะ
๒. บุคคลผู้เป็นปัจเจกพุทธะ
๓. บุคคลผู้เป็นอุภโตภาควิมุตตะ
๔. บุคคลผู้เป็นปัญญาวิมุตตะ
๕. บุคคลผู้เป็นกายสักขี
๖. บุคคลผู้เป็นทิวฐิปัตตะ
๗. บุคคลผู้เป็นสังฆาวิมุตตะ
๘. บุคคลผู้เป็นธัมมานุสारी
๙. บุคคลผู้เป็นสังฆานุสारी (๒๐๘)

นวกอุทเทส จบ

๑๐. ทสกอุทเทส

หมวดว่าด้วยบุคคล ๑๐ จำพวก

[๑๖] **บุคคล ๑๐ จำพวก** คือ

- (๑) บุคคลผู้มีความสำเร็จในกามาวจรภูมินี้ ๕ จำพวก บุคคลผู้ละอภภาพในกามาวจรภูมินี้แล้วสำเร็จ ๕ จำพวก (๒๐๙)

ทสกอุทเทส จบ

มาติกาบุคคลบัญญัติ จบ

นิทเทส

๑. เอกกบุคคลบัญญัติ

[๑] **บุคคลผู้เป็นสมยวิมุตตะ** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้สัมผัสผัสวิโมกข์ ^{๑๐} ด้วยกาย^{๑๐}ทุกกาล ทุกสมัย และอาสวะทั้งหลายของเขายอมสิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสมยวิมุตตะ

[๒] **บุคคลผู้เป็นอสมยวิมุตตะ** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่ได้สัมผัสผัสวิโมกข์ ^{๑๑} ด้วยกายทุกกาล ทุกสมัย แต่อาสวะทั้งหลายของเขายอมสิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นอสมยวิมุตตะ แม้พระอรียบุคคลทั้งหมดก็ชื่อว่าผู้เป็นอสมยวิมุตตะ ในอริยวิโมกข์^{๑๑}

[๓] **บุคคลผู้เป็นกุปปรกรรม** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีปกติได้สมาบัติมีรูป^{๑๒}เป็นอารมณ์หรือมีอรุป^{๑๓}เป็นอารมณ์ แต่บุคคลนั้นมิใช่ได้ตามที่ต้องการ มิใช่ได้โดยไม่ยาก มิใช่ได้โดยไม่ลำบาก มิใช่จะเข้า หรือออกจากสมาบัติได้ตามโอกาสที่ต้องการ ตามสมาบัติที่ต้องการ ตามกำหนด เวลาที่ต้องการ ข้อที่สมาบัติเหล่านั้นจะพึงเสื่อมเพราะอาศัยความประมาทของบุคคลนั้น นั่นเป็นฐานะที่จะมีได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นกุปปรกรรม

[๔] **บุคคลผู้เป็นอกุปปรกรรม** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีปกติได้สมาบัติมีรูปเป็นอารมณ์หรือมีอรุปเป็นอารมณ์ และบุคคลนั้นเป็นผู้ได้ตามที่ต้องการ ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก จะเข้าหรือออกจากสมาบัติได้ตามโอกาสที่ต้องการ ตามสมาบัติที่ต้องการ ตามกำหนดเวลาที่ต้องการ ข้อที่สมาบัติเหล่านั้นจะพึงเสื่อมไปเพราะอาศัยความประมาทของบุคคลนั้น นั่นมีฐานะ มิใช่โอกาส บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นอกุปปรกรรม พระอรียบุคคล แม้ทั้งหมดก็ชื่อว่าผู้เป็นอกุปปรกรรมในอริยวิโมกข์

[๕] **บุคคลผู้เป็นปริหานธรรม** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีปกติได้สมาบัติมีรูปเป็นอารมณ์หรือมีอรุปเป็นอารมณ์ แต่บุคคลนั้นมิใช่ได้ตามที่ต้องการ มิใช่ได้โดยไม่ยาก มิใช่ได้โดยไม่ลำบาก มิใช่จะเข้าหรือออกจากสมาบัติได้ตามโอกาสที่ต้องการ ตามสมาบัติที่ต้องการ ตามกำหนดเวลาที่ต้องการ ข้อที่บุคคลนั้นจะพึงเสื่อมจากสมาบัติเหล่านั้นเพราะอาศัยความประมาท นั่นเป็นฐานะที่จะมีได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นปริหานธรรม

[๖] **บุคคลผู้เป็นอปริหานธรรม** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีปกติได้สมาบัติมีรูปเป็นอารมณ์หรือมีอรุปเป็นอารมณ์ และบุคคลนั้นเป็นผู้ได้ตามที่ต้องการ ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก จะเข้าหรือ ออกจากสมาบัติได้ตามโอกาสที่ต้องการ ตามสมาบัติที่ต้องการ ตามกำหนดเวลา ที่ต้องการ ข้อที่บุคคลนั้นจะพึงเสื่อมจากสมาบัติเหล่านั้นเพราะอาศัยความประมาท นั่นมีฐานะ มิใช่โอกาส บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นอปริหานธรรม พระอรียบุคคลแม้ทั้งหมดก็ชื่อว่าผู้เป็นอปริหานธรรมในอริยวิโมกข์

[๗] **บุคคลผู้เป็นเจตนาภัพพะ** เป็นไฉน

^{๑๐} กาย ในที่นี้หมายถึงนามกาย (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑/๓๕)

^{๑๑} อริยวิโมกข์ ในที่นี้หมายถึงโลกุตตระ (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๒/๓๗)

^{๑๒} รูป ในที่นี้หมายถึงรูปนิมิต (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๓/๓๗)

^{๑๓} อรุป ในที่นี้หมายถึงอรุปนนิมิต (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๓/๓๗)

บุคคลบางคนในโลกนี้มีปกติได้สมาบัติมีรูปเป็นอารมณ์หรือมีอรูปเป็นอารมณ์ แต่บุคคลนั้นมีศีลจะได้ตามที่ต้องการ มีศีลจะได้โดยไม่ยาก มีศีลจะได้โดยไม่ลำบาก มีศีลจะเข้าหรือออกจากสมาบัติได้ตามโอกาสที่ต้องการตามสมาบัติที่ต้องการ ตามกำหนดเวลาที่ต้องการ ถ้าตามใส่ใจ¹⁴ ย่อมไม่เสื่อมจากสมาบัติเหล่านั้น ถ้าไม่ตามใส่ใจ ย่อมเสื่อมจากสมาบัติเหล่านั้น บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นเจตนาภัพพะ

[๘] **บุคคลผู้เป็นอนุรักษนาภัพพะ** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีปกติได้สมาบัติมีรูปเป็นอารมณ์หรือมีอรูปเป็นอารมณ์ แต่บุคคลนั้นมีศีลจะได้ตามที่ต้องการ มีศีลจะได้โดยไม่ยาก มีศีลจะได้โดยไม่ลำบาก มีศีลจะเข้าสมาบัติหรือออกจากสมาบัติได้ตามโอกาสที่ต้องการ ตามสมาบัติที่ต้องการ ตามกำหนดเวลาที่ต้องการ ถ้าตามรักษา ย่อมไม่เสื่อมจากสมาบัติเหล่านั้น ถ้าไม่ตามรักษา ย่อมเสื่อมจากสมาบัติเหล่านั้น บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นอนุรักษนาภัพพะ

[๙] **บุคคลผู้เป็นปฤชณ** เป็นไฉน

บุคคลใดยังละสังโยชน์ ๓ ไม่ได้และไม่ปฏิบัติเพื่อละสภาวะธรรมเหล่านั้น บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นปฤชณ

[๑๐] **บุคคลผู้เป็นโคตรภู** เป็นไฉน

การก้าวลงสู่อริยธรรมมีในลำดับแห่งสภาวะธรรมเหล่าใด บุคคลผู้ประกอบด้วย สภาวะธรรมเหล่านั้น บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นโคตรภู

[๑๑] **บุคคลผู้เป็นภยฺยปรตตะ** เป็นไฉน

พระเสขะ ๗ จำพวกและปฤชณผู้มีศีลชื่อว่าผู้เป็นภยฺยปรตตะ พระอรหันต์ชื่อว่า ผู้เป็นอภยฺยปรตตะ

[๑๒] **บุคคลผู้เป็นอภัพพาคมนะ** เป็นไฉน

บุคคลผู้ประกอบด้วยเครื่องกั้นคือกรรม¹⁵ เครื่องกั้นคือกิเลส¹⁶ เครื่องกั้นคือวิบาก¹⁷ เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีฉันทะ มีปัญญาทรมาม ไร้เวลา ไม่ควรหยังลงสู่นิยาม¹⁸ ที่ถูกต้องในกุศลธรรมทั้งหลาย บุคคลเหล่านี้เรียกว่า ผู้เป็นอภัพพาคมนะ

[๑๓] **บุคคลผู้เป็นภัพพาคมนะ** เป็นไฉน

บุคคลผู้ไม่ประกอบด้วยเครื่องกั้นคือกรรม เครื่องกั้นคือกิเลส เครื่องกั้นคือวิบาก เป็นผู้ไม่มีศรัทธา มีฉันทะ มีปัญญา ไร้เวลา ควรหยังลงสู่นิยาม ที่ถูกต้องในกุศลธรรมทั้งหลาย บุคคลเหล่านี้เรียกว่า ผู้เป็นภัพพาคมนะ

[๑๔] **บุคคลผู้เป็นนียตตะ** เป็นไฉน

บุคคลผู้ทำอนันตริยกรรม ๕ จำพวก บุคคลผู้เป็นนียตมิจฉาปฏิญญี และพระอริยบุคคล ๘ จำพวกชื่อว่าผู้เป็นนียตตะ บุคคลที่เหลือชื่อว่าผู้เป็นอนียตตะ

[๑๕] **บุคคลผู้เป็นปฏิปันนกะ** เป็นไฉน

¹⁴ **ตามใส่ใจ** ในที่นี้หมายถึงเข้าสมาบัติเนื่อง ๆ (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๗/๔๐)

¹⁵ **กรรม** ในที่นี้หมายถึงอนันตริยกรรม ๕ คือ (๑)ฆ่ามารดา (๒) ฆ่าบิดา (๓) ฆ่าพระอรหันต์ (๔) ทำร้ายพระพุทธเจ้าจนถึงห้อพระโลหิต (๕) ทำสงฆ์ให้แตกกัน (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑๒/๔๒)

¹⁶ **กิเลส** ในที่นี้หมายถึงนียตมิจฉาปฏิญญี (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑๒/๔๒)

¹⁷ **วิบาก** ในที่นี้หมายถึงเหตุกปฏิสนธิ ได้แก่ ปฏิสนธิที่ปราศจากกุศลเหตุ ๓ ประการ คือ อโลภะ อโทสะ และอโมหะ ได้แก่ ปฏิสนธิของสัตว์ดิรัจฉาน และเหตุกปฏิสนธิ หมายถึงปฏิสนธิที่ปราศจากอโมหเหตุ ได้แก่ ปฏิสนธิของมนุษย์บางจำพวก เช่น พวกที่บอด ไร้มาแต่กำเนิด (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑๒/๔๒)

¹⁸ **นิยาม** ในที่นี้หมายถึงมรรค (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑๒/๔๒)

บุคคลผู้พร้อมเพียงด้วยมรรค ๔ จำพวก ชื่อว่าผู้เป็นปฏิปันนกะ บุคคลผู้พร้อมเพียงด้วยผล ๔ จำพวก ชื่อว่าผู้เป็นผลเลิศ

[๑๖] **บุคคลผู้เป็นสมมติ** เป็นไฉน

ความสิ้นอาสวะและความสิ้นชีวิตของบุคคลใดไม่ก่อนไม่หลัง บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสมมติ

[๑๗] **บุคคลผู้เป็นฐิตกัปปี** เป็นไฉน

บุคคลนี้เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโศดาปัตติผล และเป็นเวลาที่กัปถูกไฟไหม้ กับไม่พึงถูกไฟไหม้ตรวจเท่าที่บุคคลนี้ยังไม่ทำให้แจ้งโศดาปัตติผล บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นฐิตกัปปี บุคคลผู้พร้อมเพียงด้วยมรรคแม้ทั้งหมดชื่อว่าผู้เป็นฐิตกัปปี

[๑๘] **บุคคลผู้เป็นอริยะ** เป็นไฉน

พระอริยบุคคล ๘ จำพวกชื่อว่าผู้เป็นอริยะ บุคคลที่เหลือชื่อว่าผู้เป็นอนริยะ

[๑๙] **บุคคลผู้เป็นเสขะ** เป็นไฉน

บุคคลเป็นผู้พร้อมเพียงด้วยมรรค ๔ จำพวก บุคคลเป็นผู้พร้อมเพียงด้วยผล ๓ จำพวกชื่อว่าผู้เป็นเสขะ พระอรหันต์ชื่อว่าผู้เป็นอเสขะ บุคคลที่เหลือชื่อว่าผู้เป็นเนวเสขานาเสขะ

[๒๐] **บุคคลผู้เป็นเทวิชชะ** เป็นไฉน

บุคคลผู้ประกอบด้วยวิชา ๓ ชื่อว่าผู้เป็นเทวิชชะ

[๒๑] **บุคคลผู้เป็นฉฬภิญญา** เป็นไฉน

บุคคลผู้ประกอบด้วยอภิญญา ๖ ชื่อว่าผู้เป็นฉฬภิญญา

[๒๒] **บุคคลผู้เป็นสัมมาสัมพุทธะ** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ตรัสรู้สัจจะ ๔ ด้วยตนเองในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อน บรรลุความเป็นสัมพัญญในธรรมคือสัจจะ ๔ นั้น และถึงความชำนาญในทศพลญาณ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสัมมาสัมพุทธะ

[๒๓] **บุคคลผู้เป็นปัจเจกพุทธะ** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ตรัสรู้สัจจะ ๔ ด้วยตนเองในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อน แต่ไม่บรรลุความเป็นสัมพัญญในธรรมคือสัจจะ ๔ นั้น และไม่ถึงความชำนาญใน ทศพลญาณ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นปัจเจกพุทธะ

[๒๔] **บุคคลผู้เป็นอุกโตภาควิมุตตะ** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้สัมผัสวิโมกข์ ๘ ด้วยกายอยู่และอาสวะทั้งหลายของเขาย่อมสิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นอุกโตภาควิมุตตะ

[๒๕] **บุคคลผู้เป็นปัญญาวิมุตตะ** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่ได้สัมผัสวิโมกข์ ๘ ด้วยกายอยู่ แต่อาสวะทั้งหลายของเขาย่อมสิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นปัญญาวิมุตตะ

[๒๖] **บุคคลผู้เป็นกายสักขี** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้สัมผัสวิโมกข์ ๘ ด้วยกายอยู่ และอาสวะทั้งหลายของเขาย่อมสิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นกายสักขี

[๒๗] **บุคคลผู้เป็นทิวฐิปัตตะ** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ อนึ่ง สภาวะธรรมที่พระตถาคตประกาศแล้วเป็นอันเขาเห็นชัดแล้วประพฤติดีแล้วด้วยปัญญา และอาสวะบางอย่างของเขาย่อมสิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นทิวฐิปัตตะ

[๒๘] **บุคคลผู้เป็นสัทธาวิมุตตะ** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ อนึ่ง สภาวะธรรมที่พระตถาคตประกาศแล้วเป็นอันเขาเห็นชัดแล้วประพฤติดีแล้วด้วยปัญญา และอาสวะบางอย่างของเขาย่อมสิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา แต่ไม่เหมือนผู้ชื่อว่าทวิภูฏิปัตตะ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสัทธาวิมุตตะ

[๒๙] **บุคคลผู้เป็นธัมมานุสारी** เป็นไฉน

ปัญญาบริษัของบุคคลใดปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผลมีประมาณยิ่ง บุคคลนั้นย่อมเจริญอริยมรรคอันมีปัญญาเป็นตัวนำ มีปัญญาเป็นประธาน บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นธัมมานุสारी บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผลชื่อว่าผู้เป็นธัมมานุสारी บุคคลผู้ตั้งอยู่ในผลชื่อว่าผู้เป็นทวิภูฏิปัตตะ

[๓๐] **บุคคลผู้เป็นสัทธานุสारी** เป็นไฉน

สัทธาบริษัของบุคคลใดปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผลมีประมาณยิ่ง บุคคลนั้นย่อมเจริญอริยมรรคอันมีศรัทธาเป็นตัวนำ มีศรัทธาเป็นประธาน บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสัทธานุสारी บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผลชื่อว่าผู้เป็นสัทธานุสारी บุคคลผู้ตั้งอยู่ในผลชื่อว่าผู้เป็นสัทธาวิมุตตะ

[๓๑] **บุคคลผู้เป็นสัตตักขัตตปุรณะ** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า บุคคลนั้นท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลก ๗ ชาติแล้วจึงจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็น สัตตักขัตตปุรณะ

[๓๒] **บุคคลผู้เป็นโกลังโกละ** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า บุคคลนั้นท่องเที่ยวไป ๒ หรือ ๓ ตระกูลแล้วจึงจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นโกลังโกละ

[๓๓] **บุคคลผู้เป็นเอกพีธี** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า บุคคลนั้นเกิดเป็นมนุษย์ภพเดียวเท่านั้นก็จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นเอกพีธี

[๓๔] **บุคคลผู้เป็นสกทาคามี** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป และเพราะทำราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบางเป็นสกทาคามี มาสู่โลกนี้อีกเพียงครั้งเดียวเท่านั้นก็จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสกทาคามี

[๓๕] **บุคคลผู้เป็นอนาคามี** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง ๕ ประการสิ้นไป เป็นโอบปาติกะ²⁰ ปรินิพพานในเทวโลกชั้นสุทธาวาสนั้น ไม่กลับมาจากภพนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นอนาคามี

[๓๖] **บุคคลผู้เป็นอันตราปรินิพพายี** เป็นไฉน

¹⁹ สัมโพธิ ในที่นี้หมายถึงมรรคเบื้องสูง ๓ (คือ สกทาคามีมรรค อนาคามีมรรค และอรหัตตมรรค) (สารตถ. ฎีกา (บาลี) ๑/๒๑/๕๕๙)

²⁰ โอบปาติกะ ในที่นี้หมายถึงสัตว์ที่เกิดและเติบโตทันทีเมื่อตายก็หายวับไปไม่ทิ้งซากศพไว้ เช่น เทวดา และสัตว์นรกเป็นต้น (ที.สี.อ. (บาลี) ๑๗/๑๔๙)

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง ๕ ประการสิ้นไป เป็นโอบปาติกะ ปรินิพพานในชั้นสุทธาวาสนั้น ไม่กลับมาจากภพนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนั้นยังอริยมรรคให้เกิดขึ้นเพื่อละสังโยชน์เบื้องสูงในลำดับที่ เกิดบ้าง ยังไม่ถึงท่ามกลางประมาณอายุบ้าง บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นอันตราปรินิพายี

[๓๗] **บุคคลผู้เป็นอุปัจจปรินิพายี** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง ๕ ประการสิ้นไป เป็นโอบปาติกะ ปรินิพพานในชั้นสุทธาวาสนั้น ไม่กลับมาจากภพนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนั้นยังอริยมรรคให้เกิดขึ้นเพื่อละสังโยชน์เบื้องสูง ก้าวล่วงท่ามกลางประมาณอายุบ้าง ใกล้จะทำกาลกิริยาบ้าง บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นอุปัจจปรินิพายี

[๓๘] **บุคคลผู้เป็นอสังขารปรินิพายี** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง ๕ ประการสิ้นไป เป็นโอบปาติกะ ปรินิพพานในชั้นสุทธาวาสนั้น ไม่กลับมาจากภพนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนั้นยังอริยมรรคให้เกิดขึ้นโดยไม่ต้องใช้ความพยายามมาก เพื่อละสังโยชน์เบื้องสูง บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นอสังขารปรินิพายี

[๓๙] **บุคคลผู้เป็นสสังขารปรินิพายี** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง ๕ ประการสิ้นไป เป็นโอบปาติกะ ปรินิพพานในชั้นสุทธาวาสนั้น ไม่กลับมาจากภพนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนั้นยังอริยมรรคให้เกิดขึ้นโดยต้องใช้ความพยายามมาก เพื่อละสังโยชน์เบื้องสูง บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสสังขารปรินิพายี

[๔๐] **บุคคลผู้เป็นอุทธรังโสโตกนิญฐคามิ** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง ๕ ประการสิ้นไป เป็นโอบปาติกะ ปรินิพพานในชั้นสุทธาวาสนั้น ไม่กลับมาจากภพนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนั้นจติจากอวิหาภพแล้วไปสู่ชั้นนอตปภาภพ จติจากชั้นนอตปภาภพแล้วไปสู่ชั้นสุทสสาภพ จติจากชั้นสุทสสาภพแล้วไปสู่ชั้นสุทสสิภพ จติจากชั้นสุทสสิภพแล้วไปสู่ชั้นนอกนิญฐภพ ยังอริยมรรคให้เกิดขึ้นในชั้นนอกนิญฐภพเพื่อละสังโยชน์เบื้องสูง บุคคลนี้เรียกว่า อุทธรังโสโตกนิญฐคามิ

[๔๑] **บุคคลผู้เป็นโสดาบันและบุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล** เป็นไฉน

บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อละสังโยชน์ ๓ ชื่อว่าผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล บุคคลใดละสังโยชน์ ๓ ได้แล้ว บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นโสดาบัน

[๔๒] บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำกามราคะและพยายามทำให้เบาบางชื่อว่าผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งสกทาคามีผล บุคคลใดทำกามราคะและพยายามทำให้เบาบาง บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสกทาคามี

[๔๓] บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อละกามราคะและพยายามโดยไม่เหลือชื่อว่าผู้ปฏิบัติ เพื่อทำให้แจ้งอนาคามีผล บุคคลใดละกามราคะและพยายามได้โดยไม่เหลือ บุคคล นี้เรียกว่า ผู้เป็นอนาคามี

[๔๔] บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อละรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทัจจะ และอวิชชา โดยไม่เหลือชื่อว่าผู้ปฏิบัติ เพื่อทำให้แจ้งอรหัตตผล บุคคลใดละรูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทัจจะ และอวิชชาได้โดยไม่เหลือ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นอรหันต์

เอกกนิทเทศ จบ

๒. ทุกบุคคลบัญญัติ

[๔๕] **บุคคลผู้มักโกรธ** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความโกรธ** เป็นไฉน

ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะ ที่คิดปองร้าย ความพิโรธ ความพิโรธตอบ ความดุร้าย ความเกี้ยวกราด ความที่จิตไม่เบิกบาน นี้เรียกว่า ความโกรธ บุคคลใดยังละความโกรธนี้ไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มักโกรธ

[๔๖] **บุคคลผู้ผูกโกรธ** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความผูกโกรธ** เป็นไฉน

ความโกรธในเบื้องต้นชื่อว่าความโกรธ ความโกรธในเวลาต่อมาชื่อว่าความ ผูกโกรธ ความผูกโกรธ กิริยาที่ผูกโกรธ ภาวะที่ผูกโกรธ ความไม่หยุดโกรธ การตั้งความโกรธไว้ การดำรงความโกรธไว้ การโผล่ไปตามความโกรธ การตามผูกความโกรธไว้ การทำความโกรธให้มัน นี้เรียกว่า ความผูกโกรธ บุคคลใดยังละความผูกโกรธนี้ไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ผูกโกรธ

[๔๗] **บุคคลผู้มักลบหลู่** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความลบหลู่** เป็นไฉน

ความลบหลู่ กิริยาที่ลบหลู่ ภาวะที่ลบหลู่ ความดูหมิ่น การกระทำความดูหมิ่น นี้เรียกว่า ความลบหลู่ บุคคลใดยังละความลบหลู่นี้ไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มักลบหลู่

[๔๘] **บุคคลผู้ดีเสมอ** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความดีเสมอ** เป็นไฉน

ความดีเสมอ กิริยาที่ดีเสมอ ภาวะที่ดีเสมอ สภาวะธรรมที่เป็นอาหารแห่งความดีเสมอโดยนำเอาชัยชนะของตนมาอ้างเหตุแห่งความวิวาท ความแข่งดี ความไม่ยอมสละ นี้เรียกว่า ความดีเสมอ บุคคลใดยังละความดีเสมอนี้ไม่ได้ บุคคล นี้เรียกว่า ผู้ดีเสมอ

[๔๙] **บุคคลผู้มีความริษยา** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความริษยา** เป็นไฉน

ความริษยา กิริยาที่ริษยา ภาวะที่ริษยา ความเกลียดชัง กิริยาที่เกลียดชัง ภาวะที่เกลียดชังในเมื่อผู้อื่นได้ลาภ สักการะ ความเคารพ ความนับถือ การกราบไหว้ และการบูชา นี้เรียกว่า ความริษยา บุคคลใดยังละความริษยานี้ไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีความริษยา

[๕๐] **บุคคลผู้มีความตระหนี่** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความตระหนี่** เป็นไฉน

ความตระหนี่ ๕ อย่าง คือ

๑. ความตระหนี่ที่อยู่	๒. ความตระหนี่ตระกูล
๓. ความตระหนี่ลาภ	๔. ความตระหนี่วรรณะ
๕. ความตระหนี่ธรรม	

ความตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ภาวะที่ตระหนี่ ความหวงแหน ความเหนียวแน่น ความปกปิด ความมีจิตไม่เผื่อแผ่ นี้เรียกว่า ความตระหนี่ บุคคลใดยังละความตระหนี่นี้ไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีความตระหนี่

[๕๑] **บุคคลผู้โอ้อวด** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความโอ้อวด** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้โอ้อวด เป็นผู้โอ้อวดจัด ความโอ้อวด กิริยาที่โอ้อวด ภาวะที่โอ้อวด ภาวะที่แข่งกระด้าง กิริยาที่แข่งกระด้าง การพูดเป็นเหลี่ยมคูดุ กิริยาที่พูดแอบอ้าง นี้เรียกว่า ความโอ้อวด บุคคลใดยังละความโอ้อวดนี้ไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้โอ้อวด

[๕๒] **บุคคลผู้มีมายา** เป็นไฉน ในข้อนั้น **มายา** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เพราะเหตุที่จะ ปกปิดทุจริตนั้นจึงตั้งความปรารถนาอันเลวทราม ปรารถนาว่า “ใครๆ อย่ารู้จักเรา” ดำริว่า “ใคร ๆ อย่ารู้จักเรา” กล่าววาทว่า “ใคร ๆ อย่ารู้จักเรา” พยายามทางกายว่า “ใคร ๆ อย่ารู้จักเรา” ความเจ้าเล่ห์ ความเป็นคนเจ้าเล่ห์ กิริยาที่หลอกให้หลง ความหลอกหลวง ความโกง ความกลบเกลื่อน ความหลีกเลียง ความซ่อน ความซ่อนบัง ความปิดบัง ความปกปิด การไม่ทำให้ชัดเจน การไม่ทำให้แจ่มแจ้ง การปิดบังอำพรางกิริยาที่เลวทรามเช่นนี้ นี้เรียกว่า มายา บุคคลใดยังละมายานี้ไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีมายา

[๕๓] **บุคคลผู้ไม่มีหิริ** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความไม่มีหิริ** เป็นไฉน

กิริยาที่ไม่ละอายต่อการประพฤติทุจริตที่ควรละอาย กิริยาที่ไม่ละอายต่อการประกอบสภาวะธรรมที่เป็นอกุศลซึ่งเป็นบาป นี้เรียกว่า ความไม่มีหิริ บุคคลผู้ประกอบด้วยความไม่มีหิรินี้ชื่อว่าผู้ไม่มีหิริ

[๕๔] **บุคคลผู้ไม่มีโอตตปปะ** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความไม่มีโอตตปปะ** เป็นไฉน

กิริยาที่ไม่เกรงกลัวต่อการประทุพทุฐิตที่ควรเกรงกลัว กิริยาที่ไม่เกรงกลัวต่อการประกอบสภาวรรณมที่เป็นอกุศลซึ่งเป็นบาป นี้เรียกว่า ความไม่มีโหดตปปะ บุคคลผู้ประกอบด้วยความไม่มีโหดตปปะนี้ชื่อว่าผู้ไม่มีโหดตปปะ

[๕๕] **บุคคลผู้ว่ายาก** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความเป็นผู้ว่ายาก** เป็นไฉน

กิริยาของผู้ว่ายาก ภาวะของผู้ว่ายาก ความเป็นผู้ว่ายาก ความยึดถือข้างชัดขึ้น ความพอใจการโต้แย้ง ความไม่เอื้อเฟื้อ ภาวะแห่งผู้ไม่เอื้อเฟื้อ ความไม่เคารพและไม่รับฟังในเมื่อถูกว่ากล่าวโดยชอบ นี้เรียกว่า ความเป็นผู้ว่ายาก บุคคลผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้ว่ายากนี้ชื่อว่าผู้ว่ายาก

[๕๖] **บุคคลผู้มีมิตรชั่ว** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว** เป็นไฉน

บุคคลผู้ไม่มีศรัทธา ทุศีล สดับมาน้อย มีความตระหนี่ มีปัญญาทึบ การเสพ การสั่งเสพ การสั่งเสพ ด้วยดี การคบ การคบหา ความภักดี ความจงรักภักดีต่อบุคคลเหล่านั้น ความเป็นผู้มีกายและใจโน้มหน้าไปตามบุคคลเหล่านั้น นี้เรียกว่า ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว บุคคลผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้มีมิตรช่วนี้ชื่อว่า ผู้มีมิตรชั่ว

[๕๗] **บุคคลผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรี** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความเป็นผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรี** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นรูปทางตาแล้วรวบถือ²¹ แยกถือ²² ย่อมไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วก็เป็นเหตุให้บาปอกุศลธรรมทั้งหลายคืออกิขณา และโทมนัสครอบงำได้ ย่อมไม่ระวังจักขุนทรีไม่ถึงความสำรวมในจักขุนทรี ฟัง เสียงทางหู ฯลฯ ตมกลืนทางจมูก ฯลฯ ลิ้มรสทางลิ้น ฯลฯ ถูกต้องเฝงูฐัพพะ ทางกาย ฯลฯ ฐุธรรมารมณทางใจ เป็นผู้รวบถือ แยกถือ ย่อมไม่ปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีซึ่งเมื่อไม่สำรวมแล้วก็เป็นเหตุให้บาปอกุศลธรรมทั้งหลายคืออกิขณา และโทมนัสครอบงำได้ ไม่ระวังจักขุนทรีไม่ถึงความสำรวมในจักขุนทรี ความไม่คุ้มครอง กิริยาที่ไม่คุ้มครอง ความไม่รักษา ความไม่สำรวมอินทรีทั้ง ๖ เหล่านี้ นี้เรียกว่า ความเป็นผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรี บุคคลผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรีนี้ชื่อว่าผู้ไม่คุ้มครองทวารในอินทรี

[๕๘] **บุคคลผู้ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่พิจารณาโดยแยบคายกลืนกินอาหารเพื่อเล่น เพื่อความมัวเมา เพื่อประดับ เพื่อตกแต่ง ความเป็นผู้ไม่สันโดษ ความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณในการพิจารณาแล้วบริโภคโภชนาหารนั้น นี้เรียกว่า ความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณ ในการบริโภค บุคคลผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณในการบริโภคนี้ชื่อว่าผู้ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค

[๕๙] **บุคคลผู้มีสติหลงลืม** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความเป็นผู้มีสติหลงลืม** เป็นไฉน

ความระลึกไม่ได้ ความไม่ตามระลึก ความไม่หวนระลึก ความระลึกไม่ได้ อากาที่ระลึกไม่ได้ ความทรงจำไม่ได้ ความเลือนลอย ความหลงลืม นี้เรียกว่า ความเป็นผู้มีสติหลงลืม บุคคลผู้ประกอบด้วยความมีสติหลงลืมนี้ชื่อว่าผู้มีสติหลงลืม

[๖๐] **บุคคลผู้ไม่มีสัมปชัญญะ** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความไม่มีสัมปชัญญะ** เป็นไฉน

²¹ **รวบถือ** ในที่นี้หมายถึงการมองภาพด้านเดียว คือมองภาพรวมโดยเห็นเป็นหญิงหรือเป็นชาย เช่น เห็นว่ารูปสวย เสียงไพเราะ กลิ่นหอม รสอร่อย สัมผัสที่อ่อนนุ่ม เป็นอารมณ์ที่น่าปรารถนาด้วยอำนาจฉันทราคะ (อภิ.สง.อ. (บาลี) ๑๓๕๒/๔๕๖-๔๕๗)

²² **แยกถือ** ในที่นี้หมายถึงการมองภาพ ๒ ด้าน คือมองแยกแยะเป็นส่วน ๆ ไปด้วยอำนาจกิเลส เช่น เห็นมือเห็นว่าสวยหรือไม่สวย เห็นอาการยิ้มแย้ม หัวเราะ การพูด การเหลียวซ้ายแลขวาน่ารักหรือไม่รัก ถ้าเห็นว่าสวยน่ารักก็เกิดอารมณ์ที่น่าปรารถนา ถ้าเห็นว่าไม่สวยไม่น่ารักก็เกิดอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา (อภิ.สง.อ. (บาลี) ๑๓๕๒/๔๕๖-๔๕๗)

ความไม่รู้ ความไม่เห็น ความไม่ตรัสรู้ ความไม่รู้โดยสมควร ความไม่รู้ตามความเป็นจริง ความไม่รู้แจ้ง ตลอด ความไม่ถือเอาให้ถูกต้อง ความไม่หยั่งลงอย่างรอบคอบ ความไม่พินิจ ความไม่พิจารณา ความไม่ทำให้ ประจักษ์ ความทราบบัญญา ความโง่เขลา ความไม่รู้ชัด ความหลง ความหลุ่มหลง ความหลงใหล อริชชา อวิชชชะ อวิชชาโยคะ อวิชชานุสัย ปริญญาฐานกิเลสคืออวิชชา ลิมคืออวิชชา อกุศลมูลคือโมหะ นี้เรียกว่า ความไม่มี สัมปชัญญะ บุคคลผู้ประกอบด้วยความไม่มีสัมปชัญญะนี้ชื่อว่าผู้ไม่มีสัมปชัญญะ

[๖๑] **บุคคลผู้มีศีลวิบัติ** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ศีลวิบัติ** เป็นไฉน

การล่วงละเมิดทางกาย การล่วงละเมิดทางวาจา การล่วงละเมิดทั้งทางกายและทางวาจา นี้เรียกว่า ศีลวิบัติ ความเป็นผู้ทุศีลแม้ทั้งหมดชื่อว่าศีลวิบัติ บุคคลผู้ประกอบด้วยศีลวิบัตินี้ชื่อว่าผู้มีศีลวิบัติ

[๖๒] **บุคคลผู้มีทิวฏฐิวิบัติ** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ทิวฏฐิวิบัติ** เป็นไฉน

ความเห็นว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำได้ ทำชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มีคุณ บิดาไม่มีคุณ สัตว์ที่เกิดผุดขึ้นไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งไม่มีในโลก ดังนี้ ทิวฏฐิ ความเห็นผิด รกษฏคือทิวฏฐิ กันดารคือทิวฏฐิ ความเห็นอันเป็นข้าศึกต่อสัมมาทิวฏฐิ ความผันแปรแห่งทิวฏฐิ สังโยชนคือ ทิวฏฐิ ความยึดถือ ความยึดมั่น ความถือผิด ทางชั่ว ทางผิด ภาวะที่ผิด ลัทธิที่เป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศ ความยึดถือโดยคลาดเคลื่อน นี้เรียกว่า ทิวฏฐิวิบัติ มิฉชาติทิวฏฐิแม้ทั้งหมดชื่อว่าทิวฏฐิวิบัติ บุคคลผู้ประกอบด้วยทิวฏฐิวิบัตินี้ชื่อว่าผู้มีทิวฏฐิวิบัติ

[๖๓] **บุคคลผู้มีสังโยชนในภายใน** เป็นไฉน

บุคคลใดยังละสังโยชนเบื้องต่ำทั้ง ๕ ประการไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีสังโยชนในภายใน

[๖๔] **บุคคลผู้มีสังโยชนในภายนอก** เป็นไฉน

บุคคลใดยังละสังโยชนเบื้องสูงทั้ง ๕ ประการไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีสังโยชนในภายนอก

[๖๕] **บุคคลผู้ไม่มักโกรธ** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความโกรธ** เป็นไฉน

ความโกรธ กิริยาที่โกรธ ภาวะที่โกรธ ความคิดประทุษร้าย กิริยาที่คิดประทุษร้าย ภาวะที่คิดประทุษร้าย ความคิดปองร้าย กิริยาที่คิดปองร้าย ภาวะที่คิดปองร้าย ความพิโรธ ความพิโรธตอบ ความดุร้าย ความเกี้ยวกราด ความที่จิตไม่เบิกบาน นี้เรียกว่า ความโกรธ บุคคลใดละความโกรธนี้ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่มักโกรธ

[๖๖] **บุคคลผู้ไม่ผูกโกรธ** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความผูกโกรธ** เป็นไฉน

ความโกรธในเบื้องต้นชื่อว่าความโกรธ ความโกรธในเวลาต่อมาชื่อว่าความผูกโกรธ ความผูกโกรธ กิริยาที่ผูกโกรธ ภาวะที่ผูกโกรธ ความไม่หยุดโกรธ การตั้งความโกรธไว้ การดำรงความโกรธไว้ การเผลอไปตามความโกรธ การตามผูกความโกรธไว้ การทำความโกรธให้มั่น นี้เรียกว่า ความผูกโกรธ บุคคลใดละความผูกโกรธนี้ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่ผูกโกรธ

[๖๗] **บุคคลผู้ไม่ลบหลู่** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความลบหลู่** เป็นไฉน

ความลบหลู่ กิริยาที่ลบหลู่ ภาวะที่ลบหลู่ ความดูหมิ่น การกระทำความ ดูหมิ่น นี้เรียกว่า ความลบหลู่ บุคคลใดละความลบหลู่นี้ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่ ลบหลู่

[๖๘] **บุคคลผู้ไม่ตีเสมอ** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความตีเสมอ** เป็นไฉน

ความตีเสมอ กิริยาที่ตีเสมอ ภาวะที่ตีเสมอ สภาวะธรรมที่เป็นอาหารแห่งความตีเสมอโดยการนำเอาชัยชนะของตนมาอ้างเหตุแห่งความวิวาท ความแข่งดี ความไม่ยอมสละ นี้เรียกว่า ความตีเสมอ บุคคลใดละความตีเสมอนี้ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่ตีเสมอ

[๖๙] **บุคคลผู้ไม่มีความริษยา** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความริษยา** เป็นไฉน

ความริษยา กิริยาที่ริษยา ภาวะที่ริษยา ความเกลียดชัง กิริยาที่เกลียดชัง ภาวะที่เกลียดชังในเมื่อผู้อื่นได้ลาภ สักการะ ความเคารพ ความนับถือ การกราบไหว้และการบูชา นี้เรียกว่า ความริษยา บุคคลใดละความริษยานี้ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่มีความริษยา

[๗๐] **บุคคลผู้ไม่มีความตระหนี่** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความตระหนี่** เป็นไฉน **ความตระหนี่ ๕** อย่าง คือ

๑. ความตระหนี่ที่อยู่	๒. ความตระหนี่ตระกูล
๓. ความตระหนี่ลาภ	๔. ความตระหนี่วรรณะ
๕. ความตระหนี่ธรรม	

ความตระหนี่ กิริยาที่ตระหนี่ ภาวะที่ตระหนี่ ความหวงแหน ความเหนียวแน่น ความปกปิด ความมีจิตไม่เผื่อแผ่ นี้เรียกว่า ความตระหนี่ บุคคลใดละความตระหนี่นี้ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่มีความตระหนี่

[๗๑] **บุคคลผู้ไม่โอ้อวด** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความโอ้อวด** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้โอ้อวด เป็นผู้โอ้อวดจัด ความโอ้อวด กิริยาที่โอ้อวด ภาวะที่โอ้อวด ภาวะที่แข่งกระด้าง กิริยาที่แข่งกระด้าง การพูดเป็นเหลี่ยมๆ กิริยาที่พูดแสบอ้าง นี้เรียกว่า ความโอ้อวด บุคคลใดละความโอ้อวดนี้ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่โอ้อวด

[๗๒] **บุคคลผู้ไม่มีมายา** เป็นไฉน ในข้อนั้น **มายา** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เพราะเหตุนี้จะ ปกปิดทุจริตนั้นจึงตั้งความปรารถนาอันเลวทราม ปรารถนาว่า ใคร ๆ อย่ารู้จักเรา ดำริว่า ใคร ๆ อย่ารู้จักเรา กล่าวหาว่า ใคร ๆ อย่ารู้จักเรา พยายามทางกายว่า ใคร ๆ อย่ารู้จักเรา ความเจ้าเล่ห์ ความเป็นคนเจ้าเล่ห์ กิริยาที่หลอกให้หลง ความหลอกลวง ความโกง ความกลบเกลื่อน ความหลีกเลียง ความซ่อน ความซ่อนบัง ความปิดบัง ความปกปิด การไม่ทำให้ชัดเจน การไม่ทำให้แจ่มแจ้ง การปิดบังอำพราง กิริยาที่เลวทรามเช่นนี้ นี้เรียกว่า มายา บุคคลใดละมายานี้ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่มีมายา

[๗๓] **บุคคลผู้มีหิริ** เป็นไฉน ในข้อนั้น **หิริ** เป็นไฉน

กิริยาที่ละอายต่อการประพฤติทุจริตที่ควรละอาย กิริยาที่ละอายต่อการประกอบสภาวะธรรมที่เป็นอกุศล ซึ่งเป็นบาป นี้เรียกว่า หิริ บุคคลผู้ประกอบด้วยหิริ นี้ชื่อว่าผู้มีหิริ

[๗๔] **บุคคลผู้มีโศตตปปะ** เป็นไฉน ในข้อนั้น **โศตตปปะ** เป็นไฉน

กิริยาที่เกรงกลัวต่อการประพฤติทุจริตที่ควรเกรงกลัว กิริยาที่เกรงกลัวต่อการประกอบสภาวะธรรมที่เป็นอกุศลซึ่งเป็นบาป นี้เรียกว่า โศตตปปะ บุคคลผู้ประกอบด้วยโศตตปปะนี้ชื่อว่าผู้มีโศตตปปะ

[๗๕] **บุคคลผู้ว่าง่าย** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความเป็นผู้ว่าง่าย** เป็นไฉน

กิริยาของผู้ว่าง่าย ภาวะของผู้ว่าง่าย ความเป็นผู้ว่าง่าย ความไม่ยึดถือซึ่งขัดขืน ความพอใจในการไม่ได้แย่ง ความเอื้อเฟื้อ ภาวะแห่งผู้เอื้อเฟื้อ ความเคารพ และรับฟังในเมื่อถูกกล่าวโดยชอบ นี้เรียกว่า ความเป็นผู้ว่าง่าย บุคคลผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้ว่าง่ายนี้ชื่อว่าผู้ว่าง่าย

[๗๖] **บุคคลผู้มีมิตรดี** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความเป็นผู้มีมิตรดี** เป็นไฉน

บุคคลผู้มีศรัทธา มีศีล สดับมามาก มีความเสียสละ มีปัญญา การเสพ การสั่งเสพ การสั่งเสพด้วยดี การคบ การคบหา ความรักดี ความจงรักภักดี ต่อบุคคลเหล่านั้น ความเป็นผู้มีกายและใจโน้มน้าวไปตามบุคคลเหล่านั้น นี้เรียกว่า ความเป็นผู้มีมิตรดี บุคคลผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้มีมิตรดีนี้ชื่อว่าผู้มีมิตรดี

[๗๗] **บุคคลผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นรูปทางตาแล้วไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อสัจธรรมจักขุนทรีย์ซึ่งเมื่อไม่สัจธรรมแล้วก็เป็นเหตุให้บาปอกุศลธรรมทั้งหลายคืออกิขณาและโทมนัสครอบงำได้ ย่อมระวางจักขุนทรีย์ ถึงความสัจธรรมจักขุนทรีย์ ฟังเสียงทางหู ฯลฯ ดมกลิ่นทางจมูก ฯลฯ ลิ้มรสทางลิ้น ฯลฯ ถูกต้องโณภูมิจักขุนทรีย์ ฯลฯ รู้ธรรมารมณ์ทางใจ เป็นผู้ไม่รวบถือ ไม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อสัจธรรมนินทรีซึ่งเมื่อไม่สัจธรรมแล้วจะเป็นเหตุให้บาปอกุศลธรรมทั้งหลายคืออกิขณาและโทมนัสครอบงำได้ ย่อมระวางนินทรี ย่อมถึงความสัจธรรมในนินทรี ความคุ้มครอง กิริยาที่คุ้มครอง การรักษา การสัจธรรมนินทรี ทั้ง ๖ เหล่านี้ นี้เรียกว่า ความเป็นผู้คุ้มครองทวารในนินทรี บุคคลผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้คุ้มครองทวารในนินทรี นี้ชื่อว่าผู้คุ้มครองทวารในนินทรี

[๗๘] **บุคคลผู้รู้จักประมาณในการบริโภค** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้พิจารณาโดยแยบคายแล้วกลืนกินอาหาร มิใช่เพื่อเล่น มิใช่เพื่อความมัวเมา มิใช่เพื่อประดับ มิใช่เพื่อตกแต่ง เพียงเพื่อความดำรงอยู่แห่งกายนี้ เพื่อยังชีวิตินทรีให้ไป เพื่อกำจัดความหิว เพื่อบุญเคราะห์พรหมจรรย์ด้วยคิดเห็นว่า “เราจักกำจัดเวทนาเก่าและจักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความดำเนินไปแห่งกาย ความไม่มีโทษ และการอยู่อย่างผาสุกจักมีแก่เรา” ความเป็นผู้สันโดษ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการพิจารณาแล้วบริโภคในโภชนาหารนั้น นี้เรียกว่า ความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภค บุคคลผู้ประกอบด้วยความเป็นผู้รู้จักประมาณในการบริโภคนี้ชื่อว่าผู้รู้จักประมาณในการบริโภค

[๗๙] **บุคคลผู้มีสติตั้งมั่น** เป็นไฉน ในข้อนั้น **สติ** เป็นไฉน

สติ ความตามระลึก ความหวนระลึก สติ กิริยาที่ระลึก ความทรงจำ ความไม่เลื่อนลอย ความไม่หลงลืม สติ สตินทรี สติพละ สัมมาสติอันใด นี้เรียกว่า สติ บุคคลผู้ประกอบด้วยสตินี้ชื่อว่าผู้มีสติตั้งมั่น

[๘๐] **บุคคลผู้มีสัมปชัญญะ** เป็นไฉน ในข้อนั้น **สัมปชัญญะ** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจัย ความเลือกสรร ความวิจัยธรรม ความ กำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะ ที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้ง ความคิดค้น ความใคร่ครวญ ปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเครื่องนำทาง ความ เห็นแจ้ง ความรู้ดี ปัญญาเหมือนปฏิภัก ปัญญา ปัญญินทรี ปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิวฐิ นี้เรียกว่า สัมปชัญญะ บุคคลผู้ประกอบด้วยสัมปชัญญะนี้ชื่อว่าผู้มีสัมปชัญญะ

[๘๑] **บุคคลผู้สมบรูณ์ด้วยศีล** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความสมบรูณ์ด้วยศีล** เป็นไฉน

การไม่ล่วงละเมิดทางกาย การไม่ล่วงละเมิดทางวาจา การไม่ล่วงละเมิดทั้งทางกายและทางวาจา นี้เรียกว่า ความสมบรูณ์ด้วยศีล บุคคลผู้ประกอบด้วยความสมบรูณ์ด้วยศีลนี้ชื่อว่าผู้สมบรูณ์ด้วยศีล

[๘๒] **บุคคลผู้สมบรูณ์ด้วยทิวฐิ** เป็นไฉน ในข้อนั้น **ความสมบรูณ์ด้วยทิวฐิ** เป็นไฉน

ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลงมงาย ความเลือกเฟ้นธรรม สัมมาทิวฐิเช่นนี้ว่า ทานที่ให้แล้วมีผล ยัญที่บูชาแล้วมีผล การเช่นสรวงมีผล ผลวิบากของกรรมที่ทำดีทำชั่วมีผล โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามีคุณ บิดามีคุณ สัตว์ที่เกิดผุดขึ้นมี สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งมืออยู่ในโลก นี้เรียกว่า ความสมบรูณ์ด้วยทิวฐิ สัมมาทิวฐิแม้ทั้งหมดชื่อว่าความสมบรูณ์ด้วยทิวฐิ บุคคลผู้ประกอบด้วยความสมบรูณ์ด้วยทิวฐินี้ชื่อว่าผู้สมบรูณ์ด้วยทิวฐิ

[๘๓] **บุคคลผู้หาได้ยากในโลก ๒ จำพวก** เป็นไฉน

คือ ปุพพการีบุคคลและกตัญญูกตเวทีบุคคล บุคคล ๒ จำพวกเหล่านี้หาได้ยากในโลก

[๘๔] **บุคคลผู้ให้อัมได้ยากในโลก ๒ จำพวก** เป็นไฉน

คือ บุคคลผู้เก็บสะสมสิ่งของที่ตนได้แล้ว ๆ และบุคคลผู้สละสิ่งของที่ตนได้แล้ว ๆ บุคคล ๒ จำพวกเหล่านี้ชื่อว่าผู้ให้ห้อมได้ยาก

[๘๕] **บุคคลผู้ให้ห้อมได้ง่าย ๒ จำพวก** เป็นไฉน

คือ บุคคลผู้ไม่เก็บสะสมสิ่งของที่ตนได้แล้ว ๆ และบุคคลผู้ไม่สละสิ่งของที่ตนได้แล้ว ๆ บุคคล ๒ จำพวกเหล่านี้ชื่อว่าผู้ให้ห้อมได้ง่าย

[๘๖] **อาสวะของบุคคล ๒ จำพวกเหล่านี้ห้อมเพิ่มพูน**

บุคคลผู้รังเกียจสิ่งที่ไม่ควรรังเกียจและบุคคลผู้ไม่รังเกียจสิ่งที่ไม่ควรรังเกียจ อาสวะของบุคคล ๒ จำพวกเหล่านี้ห้อมเพิ่มพูน

[๘๗] **อาสวะของบุคคล ๒ จำพวกเหล่านี้ห้อมไม่เพิ่มพูน**

บุคคลผู้ไม่รังเกียจสิ่งที่ไม่ควรรังเกียจและบุคคลผู้รังเกียจสิ่งที่ไม่ควรรังเกียจ อาสวะของบุคคล ๒ จำพวกเหล่านี้ห้อมไม่เพิ่มพูน

[๘๘] **บุคคลผู้มีอัธยาศัยเลว** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ทุศีล มีธรรมอันเลวทราม เขาย่อมเสพ ย่อมคบหา ย่อมเข้าไปนั่งใกล้บุคคลอื่น ผู้ทุศีลมีธรรมอันเลวทราม บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีอัธยาศัยเลว

[๘๙] **บุคคลผู้มีอัธยาศัยประณีต** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีล มีธรรมอันงาม เขาย่อมเสพ ย่อมคบหา ย่อมเข้าไปนั่งใกล้บุคคลอื่นผู้มีศีล มีธรรมอันงาม บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีอัธยาศัยประณีต

[๙๐] **บุคคลผู้ห้อมแล้ว** เป็นไฉน

พระปัจเจกพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกของพระตถาคตชื่อว่าผู้ห้อมแล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้าชื่อว่าผู้ห้อมแล้วและทำคนอื่นให้ห้อม

ทุกนิตเทศ จบ

๓. ตักบุคคลบัญญัติ

[๙๑] **บุคคลที่หมดความหวัง** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ทุศีล มีธรรมอันเลวทราม ไม่สะอาด²³ มีสมาจารอันคนอื่นระลึกด้วยความรังเกียจ มีการงานอันปกปิด มีโทษสมณะแต่ปฏิบัติญานว่าเป็นสมณะ มีไข้ผู้ประพาศพิพรหมจรรย์แต่ปฏิบัติญานว่าประพาศพิพรหมจรรย์ ผู้เฝ้าใน ชุม ด้วยราคา เป็นเหมือนนหยากเยื่อ เธอได้ฟังมาว่า “ภิกษุผู้มีชื่ออย่างนี้ทำให้แจ้ง เจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน” เธอห้อมไม่มีความคิดอย่างนี้ว่า “แม้เราก็จักทำให้แจ้งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน” ดังนี้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ที่หมดความหวัง

[๙๒] **บุคคลที่ยังมีความหวัง** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีล มีธรรมอันงาม เธอได้ฟังมาว่า “ภิกษุผู้มีชื่อ อย่างนี้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วย ปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน” เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า “แม้เราก็จักทำให้แจ้งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน” ดังนี้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ที่ยังมีความหวัง

[๙๓] **บุคคลที่ปราศจากความหวัง** เป็นไฉน

²³ ไม่สะอาด ในที่นี้หมายถึงมีกายกรรมเป็นต้นไม่สะอาด (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๙๑/๖๗)

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะ อาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วย ปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน เธอได้ฟังมาว่า “ภิกษุผู้มีชื่ออย่างนี้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันไม่มี อาสวะเพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน” ดังนี้ เธอย่อมไม่มีความคิดอย่างนี้ ว่า “แม้เราก็ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะ ทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน” ดังนี้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าความหวังในความหลุดพ้นของบุคคลผู้ยังไม่เคยหลุดพ้นใน กาลก่อนนั้นสงบระงับแล้ว บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ที่ปราศจากความหวัง

[๙๔] บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลเปรียบเหมือนคนไข้ ๓ จำพวก²⁴ เป็นไฉน

คนไข้ ๓ จำพวก คือ

๑. คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษนะที่เป็นสัปปายะ²⁵หรือไม่ได้โทษนะที่เป็นสัปปายะ ใ ดียาที่เป็นสัปปายะหรือไม่ได้ยาที่เป็นสัปปายะ ใ ดัคนพยาบาลที่เหมาะสมหรือไม่ได้คน พยาบาลที่เหมาะสมยอมไม่หาย จากอาพาธนั้น
๒. คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษนะที่เป็นสัปปายะหรือไม่ได้โทษนะที่เป็นสัปปายะ ใ ดียาที่เป็นสัปปายะหรือไม่ได้ยาที่เป็นสัปปายะ ใ ดัคนพยาบาลที่เหมาะสมหรือไม่ได้คน พยาบาลที่เหมาะสมยอมไม่หายจากอาพาธนั้น
๓. คนไข้บางคนในโลกนี้ได้โทษนะที่เป็นสัปปายะยอมหายจากอาพาธ เมื่อไม่ได้ยอมไม่หาย จากอาพาธนั้น ใ ดียาที่เป็นสัปปายะยอมหายจากอาพาธ เมื่อไม่ได้ยอมไม่หายจาก อาพาธนั้น ใ ดัคนพยาบาลที่เหมาะสมยอมหายจากอาพาธ เมื่อไม่ได้ยอมไม่หายจาก อาพาธนั้น

บรรดาคนไข้ ๓ จำพวกนั้น คนไข้ผู้ได้โทษนะที่เป็นสัปปายะยอมหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ยอมไม่หาย ได้ยาที่เป็นสัปปายะยอมหายจากอาพาธนั้น เมื่อไม่ได้ยอมไม่หาย ได้คนพยาบาลที่เหมาะสมยอมหายจากอาพาธ นั้น เมื่อไม่ได้ยอมไม่หายจากอาพาธนั้น เพราะอาศัยคนไข้นี้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตอาหารสำหรับภิกษุไข้ ยาสำหรับภิกษุไข้ คนพยาบาลสำหรับภิกษุไข้ ก็เพราะอาศัยคนไข้นี้ คนไข้แม้อื่น ๆ ก็ควรได้รับการพยาบาลด้วย

บุคคลเปรียบเหมือนคนไข้ ๓ จำพวก มีปรากฏอยู่ในโลกอย่างนี้เหมือนกัน

บุคคล ๓ จำพวก เป็นไฉน

๑. บุคคลบางคนในโลกนี้ได้เห็นพระตถาคตหรือไม่ได้เห็นก็ตาม ใ ดัฟังธรรมวินัยที่พระ ตถาคตประกาศแล้วหรือไม่ได้ฟังก็ตาม ย่อมไม่หยั่งลงสู่นิยาม²⁶ที่ถูกต้องในกุศลธรรมทั้ง หลาย
๒. บุคคลบางคนในโลกนี้ได้เห็นพระตถาคตหรือไม่ได้เห็นก็ตาม ใ ดัฟังธรรมวินัยที่พระ ตถาคตประกาศแล้วหรือไม่ได้ฟังก็ตาม ย่อมไม่หยั่งลงสู่นิยามที่ถูกต้องในกุศลธรรมทั้ง หลาย
๓. บุคคลบางคนในโลกนี้ได้เห็นพระตถาคต จึงหยั่งลงสู่นิยามที่ถูกต้อง เมื่อไม่ได้เห็นยอม ไม่หยั่งลง ใ ดัฟังธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว จึงหยั่งลงสู่นิยามที่ถูกต้องในกุศล ธรรมทั้งหลาย เมื่อไม่ได้ฟังยอมไม่หยั่งลง

²⁴ ดู อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๒/๑๖๙

²⁵ เป็นสัปปายะ ในที่นี้หมายถึงมีประโยชน์ ก่อให้เกิดความเจริญ (อจ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๒๒/๙๙)

²⁶ ดูเชิงอรรถที่ ๔ ข้อ ๑๒ (เอกกปคคัลบัญญัติ) หน้า ๑๕๑ ในเล่มนี้

บรรดาบุคคล ๓ จำพวกนั้น บุคคลผู้ได้เห็นพระตถาคตจึงหยั่งลงสู่นิยามที่ถูกต้องในกุศลธรรมทั้งหลาย เมื่อไม่ได้เห็นย่อมไม่หยั่งลง ใ ดัฟังธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้วจึงหยั่งลงสู่นิยามที่ถูกต้องในกุศลธรรมทั้งหลาย เมื่อไม่ได้ฟังย่อมไม่หยั่งลง เพราะอาศัยบุคคลนี้ พระผู้มีพระภาคจึงทรงอนุญาตการแสดงธรรม เพราะอาศัยบุคคลนี้ จึงควรแสดงธรรมแก่คนแม่เหล่าอื่น

บุคคลเปรียบเหมือนคนไข้ ๓ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก

[๙๕] **บุคคลผู้เป็นกายสักขี**²⁷ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้สัมผัสวิโมกข์ ๘ ด้วยกายอยู่ หนึ่ง อาสวะบางอย่างของเขาย่อมสิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นกายสักขี

[๙๖] **บุคคลผู้เป็นทิฏฐิปัตตะ**²⁸ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ นี้เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” และสภาวะธรรมที่พระตถาคตประกาศแล้ว เป็นอันเขาเห็นชัดแล้วประพตติดีแล้วด้วยปัญญา และอาสวะบางอย่างของเขาย่อมสิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นทิฏฐิปัตตะ

[๙๗] **บุคคลผู้เป็นสังฆาวิมุตตะ**²⁹ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข์ ฯลฯ” สภาวะธรรมที่พระตถาคตประกาศแล้วเป็นอันเขาเห็นชัดแล้ว ประพตติดีแล้วด้วยปัญญา และอาสวะบางอย่างของเขาย่อมสิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา แต่ไม่เหมือนอาสวะของบุคคลผู้เป็นทิฏฐิปัตตะ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสังฆาวิมุตตะ

[๙๘] **บุคคลผู้พูดภาษาคุณ**³⁰ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ชอบพูดเท็จ อยู่ในสภากาย อยู่ในบริษัท อยู่ในท่ามกลางญาติ อยู่ในท่ามกลางทหาร หรืออยู่ในท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขานำไปอ้างเป็นพยานซักถามว่า “บุรุษผู้เจริญ มาเถิด ท่านรู้สิ่งใด จงกล่าวสิ่งนั้น” บุคคลนั้นไม่รู้ก็กล่าวว่า “รู้” หรือรู้ก็กล่าวว่า “ไม่รู้” ไม่เห็นก็กล่าวว่า “เห็น” หรือเห็นก็กล่าวว่า “ไม่เห็น” พูดเท็จทั้งที่รู้ เพราะเหตุแห่งตน เพราะเหตุแห่งบุคคลอื่น หรือเพราะเหตุคือเห็นแก่อำภิส เล็กน้อย ด้วยประการฉะนี้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้พูดภาษาคุณ

[๙๙] **บุคคลผู้พูดภาษาดอกไม**³¹ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ อยู่ในสภากาย อยู่ในบริษัท อยู่ในท่ามกลางญาติ อยู่ในท่ามกลางทหาร หรืออยู่ในท่ามกลางราชสำนัก ถูกเขานำไปอ้างเป็นพยานซักถามว่า “บุรุษผู้เจริญ มาเถิด ท่านรู้สิ่งใด จงกล่าวสิ่งนั้น” บุคคลนั้นไม่รู้ก็กล่าวว่า “ไม่รู้” หรือรู้ก็กล่าวว่า “รู้” ไม่เห็นก็กล่าวว่า “ไม่เห็น” หรือ

²⁷ **กายสักขี** ในที่นี้หมายถึงพระอริยบุคคลผู้บรรลุโสดาปัตติผลจนถึงผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุอรหัตตผล (อง.ทก.อ. (บาลี) ๒/๔๙/๕๕, ๑๑.สตตค.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๖๑)

²⁸ **ทิฏฐิปัตตะ** ในที่นี้หมายถึงพระอริยบุคคลผู้บรรลุโสดาปัตติผลจนถึงผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุอรหัตตผล (อง.ทก.อ. (บาลี) ๒/๔๙/๕๕, ๑๑.สตตค.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๖๑)

²⁹ **สังฆาวิมุต** ในที่นี้หมายถึงพระอริยบุคคลผู้บรรลุโสดาปัตติผลจนถึงผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุอรหัตตผล (อง.ทก.อ. (บาลี) ๒/๔๙/๕๕, ๑๑.สตตค.อ. (บาลี) ๓/๑๔/๑๖๑)

³⁰ ดู ๑๑.ตีก. (ไทย) ๒๐/๒๘/๑๗๗-๑๗๘

³¹ ดู ๑๑.ตีก. (ไทย) ๒๐/๒๘/๑๗๗

เห็นก็กล่าวว่า “เห็น” ไม่พูดเท็จทั้งที่รู้ เพราะเหตุแห่งตน เพราะเหตุแห่งบุคคลอื่น หรือเพราะเหตุคือเห็นแก่อำมิสเล็กน้อย ด้วยประการฉะนี้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้พูดภาษาดอกไม้

[๑๐๐] **บุคคลผู้พูดภาษาน้ำผึ้ง**³² เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้กล่าวแต่ความจริงที่ไม่มีโทษ สบายหู ไพเราะ จับใจ เป็นวาจาของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้พูดภาษาน้ำผึ้ง

[๑๐๑] **บุคคลผู้มีจิตเหมือนแผลง**³³ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มักโกรธ มากไปด้วยความคับแค้นใจ ถูกว่ากล่าว เพียงเล็กน้อยก็ขัดใจ โกรธเคือง พยาบาท ซึ่งเคียด แสดงอาการโกรธ ขัดเคืองและไม่พอใจ เปรียบเหมือนแผลงถูกไม้หรือกระเบื้องกระทบเข้า ย่อมหล่นน้ำหนองออกมากขึ้นชื่อแม้ฉันใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้มักโกรธ มากไปด้วยความคับแค้นใจ แม้ถูกว่ากล่าวเพียงเล็กน้อยก็ขัดใจ โกรธเคือง พยาบาท ซึ่งเคียด แสดงอาการโกรธ ขัดเคืองและไม่พอใจ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีจิตเหมือนแผลง

[๑๐๒] **บุคคลผู้มีจิตเหมือนฟ้าแลบ**³⁴ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” เปรียบเหมือนคนตาดีที่เห็นรูปในขณะที่ยืนท่ามกลางคืนที่มีดมิดชื่อแม้ฉันใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีจิตเหมือนฟ้าแลบ

[๑๐๓] **บุคคลผู้มีจิตเหมือนเพชร**³⁵ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะ ทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน เปรียบเหมือนแก้วมณีหรือหินบางชนิดที่เพชรจะทำลายไม่ได้ย่อมไม่มีชื่อแม้ฉันใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันนั้น เหมือนกันทำให้แจ้งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีจิตเหมือนเพชร

[๑๐๔] **บุคคลตาบอด** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่มีนัยน์ตา³⁶ เป็นเหตุให้ได้โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้หรือทำโภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้เพิ่มพูน และเขาไม่มีนัยน์ตาเป็นเครื่องรู้ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ธรรมที่มีโทษและไม่มีโทษ ธรรมที่เลวและประณีต ธรรมที่มีส่วนเปรียบ ด้วยธรรมฝ่ายดำและธรรมฝ่ายขาว นี้เรียกว่า บุคคลตาบอด

[๑๐๕] **บุคคลตาเดียว**³⁷ เป็นไฉน

³² ดู อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๔/๑๗๘

³³ ดู อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๕/๑๗๓

³⁴ ดู อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๕/๑๗๓

³⁵ **จิตเหมือนเพชร** ในที่นี้หมายถึงจิตที่มีความแข็งแกร่งสามารถกำจัดมุลรากแห่งกิเลสทั้งหลายได้ (อจ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๒๕/๑๐๓) อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๕/๑๗๔

³⁶ **นัยน์ตา** ในที่นี้หมายถึงปัญญาจักขุ (อจ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๒๙/๑๐๗)

³⁷ อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๙/๑๗๘-๑๗๙

บุคคลบางคนในโลกนี้มีนัยน์ตาเป็นเหตุให้ได้โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้ หรือทำโภคทรัพย์ ที่ได้แล้วให้เพิ่มพูน แต่เขาไม่มีนัยน์ตาเป็นเครื่องรู้ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ธรรม ที่มีโทษและไม่มีโทษ ธรรมที่เลวและประณีต ธรรมที่มีส่วนเปรียบด้วยธรรมฝ่ายดำและธรรมฝ่ายขาว นี้เรียกว่า บุคคลตาเดียว

[๑๐๖] **บุคคลสองตา**³⁸ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีนัยน์ตาเป็นเหตุให้ได้โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้หรือทำโภคทรัพย์ ที่ได้แล้วให้เพิ่มพูน และเขามีนัยน์ตาเป็นเครื่องรู้ธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ธรรมที่มีโทษและไม่มีโทษ ธรรมที่เลวและประณีต ธรรมที่มีส่วนเปรียบด้วยธรรมฝ่ายดำและธรรมฝ่ายขาว นี้เรียกว่า บุคคลสองตา

[๑๐๗] **บุคคลผู้มีปัญญาเหมือนหม้อคว่ำ**³⁹ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ไปวัดเป็นประจำเพื่อฟังธรรมในสำนักของภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์⁴⁰พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะอันบริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วนแก่เขา เขานั่งตรงที่นั่นจำเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดแห่งภิกษุเหล่านั้นไม่ได้ แม้ลุกจากที่นั่นแล้วก็จำเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดแห่งภิกษุเหล่านั้นไม่ได้ เปรียบเหมือนหม้อคว่ำที่เขาเทน้ำลงไป น้ำย่อมไหลราดไป มั่งยังอยู่ช้ำแม้นใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ไปวัดเป็นประจำเพื่อฟังธรรมในสำนักของภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ อันบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วนแก่เขา เขานั่งตรงที่นั่นจำเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดแห่งภิกษุเหล่านั้นไม่ได้ แม้ลุกจากที่นั่นแล้วก็ยังจำเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดแห่งภิกษุเหล่านั้นไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีปัญญาเหมือนหม้อคว่ำ

[๑๐๘] **บุคคลผู้มีปัญญาเหมือนชายพก** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ไปวัดเป็นประจำเพื่อฟังธรรมในสำนักของภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะอันบริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วนแก่เขา เขานั่งตรงที่นั่นจำเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดแห่งภิกษุเหล่านั้นได้ แต่ลุกจากที่นั่นแล้วจำเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดแห่งภิกษุเหล่านั้นไม่ได้ เปรียบเหมือนบุรุษเก็บของเคี้ยวต่าง ๆ คือ งา ข้าวสาร ขนมัดมัม พุทราไว้ที่ชายพก บุรุษนั้นเมื่อลุกจากที่นั่นจึงทำเรียกราดเพราะผลอสติช้ำแม้นใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ไปวัดเป็นประจำเพื่อฟังธรรมในสำนักของภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะอันบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วนแก่เขา เขานั่งตรงที่นั่นจำเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุดแห่งภิกษุเหล่านั้นได้ แต่ลุกจากที่นั่นแล้วจำเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดแห่งภิกษุเหล่านั้นไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีปัญญาเหมือนชายพก

[๑๐๙] **บุคคลผู้มีปัญญากว้างขวาง**⁴¹ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ไปวัดเป็นประจำเพื่อฟังธรรมในสำนักของภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะอันบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วนแก่เขา เขานั่งตรงที่นั่นจำเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดแห่งภิกษุเหล่านั้นได้ แม้ลุก

³⁸ อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๙/๑๗๘-๑๗๙

³⁹ อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๐/๑๘๐-๑๘๑

⁴⁰ **พรหมจรรย์** ในที่นี้หมายถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งรวมอยู่ในไตรสิกขาคือศีล สมาธิ และปัญญาอันเป็นความประพฤติประเสริฐ (อจ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๓๐/๑๐๘)

⁴¹ อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๓๐/๑๘๑-๑๘๒

จากที่นั้นก็ยังจำเบื่องต้น ท่ามกลาง และที่สุดแห่งกถานั้นได้ เปรียบเหมือนหม้อหางยี่เขาเทน้ำลงไป น้ำย่อมซัง อยู่ไม่ไหลลาดไปซื้อแม่ฉันใด บุคคลบางคน ในโลกนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ไปวัดเป็นประจำเพื่อฟังธรรมในสำนักของ ภิคุทั้งหลาย ภิคุทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื่องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วนแก่เขา เขานั่งตรงที่นั่นจำเบื่องต้น ท่ามกลาง และที่สุดแห่งกถานั้นได้ แม้ลูกจากอาสนะนั้นแล้วก็ยังจำเบื่องต้น ท่ามกลาง และที่สุดแห่งกถานั้นได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีปัญญากว้างขวาง

[๑๑๐] **บุคคลผู้ยังมีกามราคะและภวราคะ** เป็นไฉน

บุคคลผู้เป็นโสดาบันและสกทาคามี บุคคลเหล่านี้เรียกว่า ผู้ยังมีกามราคะและภวราคะ

[๑๑๑] **บุคคลผู้ไม่มีกามราคะ แต่ยังมีภวราคะ** เป็นไฉน

บุคคลผู้เป็นอนาคามี บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่มีกามราคะ แต่ยังมีภวราคะ

[๑๑๒] **บุคคลผู้ไม่มีทั้งกามราคะและภวราคะ** เป็นไฉน

บุคคลผู้เป็นอรหันต์ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่มีกามราคะแต่ยังมีภวราคะ

[๑๑๓] **บุคคลผู้เปรียบเหมือนรอยขีดบนแผ่นหิน⁴²** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้โกรธเป็นประจำและความโกรธของเขานั้นก็หมักหมม อยู่ยาวนาน รอยขีดบนแผ่นหิน ย่อมไม่ลบเลือนเร็วเพราะลมหรือน้ำ ย่อมติดอยู่ยาวนาน ชื่อแม่ฉันใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน โกรธเป็นประจำ และความโกรธของเขานั้นก็หมักหมมอยู่ยาวนาน บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เปรียบเหมือนรอยขีดบนแผ่นหิน

[๑๑๔] **บุคคลผู้เปรียบเหมือนรอยขีดที่แผ่นดิน⁴³** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้โกรธเป็นประจำ แต่ความโกรธของเขานั้นไม่หมักหมม อยู่ยาวนาน รอยขีดที่แผ่นดิน ย่อมลบเลือนเร็วเพราะลมหรือน้ำ ไม่ปรากฏอยู่ยาวนานชื่อแม่ ฉันใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน โกรธเป็นประจำ แต่ความโกรธ ของเขานั้นไม่หมักหมมอยู่ยาวนาน บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เปรียบเหมือนรอยขีดที่แผ่นดิน

[๑๑๕] **บุคคลผู้เปรียบเหมือนรอยขีดที่น้ำ⁴⁴** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้แม้จะถูกว่าด้วยคำหนัก ๆ แม้จะถูกว่าด้วยคำหยาบ แม้จะถูกว่าด้วยคำที่ไม่น่าพอใจก็ยังคงสมานไมตรีกลมเกลียวอยู่ ประองตองกันอยู่ รอยขีดที่น้ำย่อมขาดหายไปเร็ว ไม่ปรากฏอยู่ยาวนานชื่อแม่ ฉันใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน แม้จะถูกว่าด้วยคำหนัก ๆ แม้จะถูกว่าด้วยคำหยาบ แม้จะถูกว่าด้วยคำที่ไม่น่าพอใจก็ยังคงสมานไมตรีกลมเกลียวอยู่ ประองตองกันอยู่ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เปรียบเหมือนรอยขีดที่น้ำ

[๑๑๖] **บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลเปรียบเหมือนผ้าเปลือกไม้ ๓ จำพวก⁴⁵** เป็นไฉน

ผ้าเปลือกไม้ ๓ ชนิด คือ

๑. ผ้าเปลือกไม้ใหม่ มีสีไม่สวย สัมผัสหยาบทั้งราคาก็ถูก
๒. ผ้าเปลือกไม้ปานกลางมีสีไม่สวย สัมผัสหยาบ ทั้งราคาก็ถูก
๓. ผ้าเปลือกไม้เก่า มีสีไม่สวย สัมผัสหยาบ ทั้งราคาก็ถูก

คนทั้งหลายย่อมทำผ้าเปลือกไม้แม้เก่าให้เป็นผ้าเช็ดมือข้าว หรือทิ้งมันที่กองหยากเยื่อ

⁴² อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๓๓/๓๘๑-๓๘๒

⁴³ ดู อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๓๓/๓๘๒

⁴⁴ ดู อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๓๓/๓๘๒

⁴⁵ ดู อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๐๐/๓๓๔

บุคคลเปรียบเหมือนผ้าเปลือกไม้ ๓ จำพวกเหล่านี้ มีปรากฏอยู่ในภิกษุทั้งหลายอย่างนี้เหมือนกัน
ภิกษุเปรียบเหมือนผ้าเปลือกไม้ ๓ จำพวก เป็นไฉน

๑. แม้ถ้าภิกษุผู้เป็นนวกะ⁴⁶ เป็นผู้ทุศีล มีกรรมอันเลวทราม นี่เป็นเหตุให้ ภิกษุนั้นเป็นผู้มีผิวพรรณเศร้าหมอง ผู้เปรียบเหมือนผ้าเปลือกไม้ที่มีสีที่ไม่สวยงามนั้น ส่วนบุคคลเหล่าใดคบหา ใกล้ชิด พากันตามอย่างเธอ การคบหาเป็นต้นนั้นย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่คนเหล่านั้นตลอดกาลนาน นี่เป็นเหตุให้ภิกษุนั้นมีการติดต่อก่อให้เกิดทุกข์ ผู้เปรียบเหมือนผ้าเปลือกไม้ที่มีสัมผัสหยาบนั้น ก็ภิกษุนั้นรับจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวารของคนเหล่าใด ทาน ของบุคคลเหล่านั้น ไม่ มีผลมาก ไม่ มีอานิสงส์มาก นี่เป็นเหตุให้ภิกษุนั้นมีค่าน้อย ผู้เปรียบเหมือนผ้าเปลือกไม้ที่มีราคาถูกลง
๒. แม้ถ้าภิกษุผู้เป็นมัชฌิมะ⁴⁷ ฯลฯ แม้ถ้าภิกษุผู้เป็นเถระ⁴⁸ แต่เป็นผู้ทุศีล มี ธรรมอันเลวทราม นี่เป็นเหตุให้ภิกษุนั้นมีผิวพรรณเศร้าหมอง ผู้เปรียบ เหมือนผ้าเปลือกไม้ที่มีสีที่ไม่สวยงามนั้น ส่วนบุคคลเหล่าใดคบหา ไ กลัดชิด พากันตามอย่างเธอ การคบหาเป็นต้นนั้นย่อมเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์แก่บุคคลเหล่านั้นตลอดกาลนาน นี่เป็นเหตุให้ภิกษุนั้นมี การติดต่อก่อให้เกิดทุกข์ ผู้เปรียบเหมือนผ้าเปลือกไม้ที่มีสัมผัสหยาบนั้น ก็ภิกษุนั้นรับจิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวารของ บุคคลเหล่าใด ทานของบุคคลเหล่านั้นไม่มีผลมาก ไม่ มีอานิสงส์มาก นี่เป็นเหตุให้ภิกษุนั้นมีค่าน้อย ผู้เปรียบเหมือนผ้าเปลือกไม้ที่มีราคาถูกลง
๓. หากภิกษุผู้เป็นเถระเห็นปานนี้กล่าวในท่ามกลางสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายก็จะกล่าวกับเธออย่างนี้ว่า “จะมีประโยชน์อะไรด้วยคำที่คนพาล ไ ม่ฉลาดกล่าวออกไป แม้ตัวท่านก็เข้าใจคำที่ควรกล่าว” เธอโกรธ ไม่พอใจ เปล่งวาจาที่เป็นเหตุให้สงฆ์ยกวัตรตน เหมือนผ้าเปลือกไม้ที่เขาทิ้งที่กองหยากเยื่อ

บุคคลเปรียบเหมือนผ้าเปลือกไม้ ๓ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในภิกษุทั้งหลาย

[๑๑๗] บรรดาบุคคลเหล่านั้น **บุคคลเปรียบเหมือนผ้าแคว้นกาสิ ๓ จำพวก**⁴⁹ เป็นไฉน
ผ้าแคว้นกาสิ ๓ ชนิด คือ

๑. ผ้าแคว้นกาสิที่ยังใหม่ มีสีสวย สัมผัสสบาย และมีราคาแพง
๒. ผ้าแคว้นกาสิแม็กกลางเก่ากลางใหม่ มีสีสวย สัมผัสสบาย และมีราคาแพง
๓. ผ้าแคว้นกาสิแม้จะเก่า แต่ก็ยังมีสีสวย สัมผัสสบาย และมีราคาแพง

คนทั้งหลายยอมทำผ้าแคว้นกาสิแม้เก่าให้เป็นผ้าห่อแก้วหรือเอาใส่ไว้ในผอบของหอม

บุคคลเปรียบเหมือนผ้าแคว้นกาสิ ๓ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในภิกษุทั้งหลายอย่างนี้เหมือนกัน
ภิกษุ ๓ จำพวก เป็นไฉน

⁴⁶ ผู้เป็นนวกะ ในที่นี้หมายถึงพระใหม่มีระดับอายุ คุณธรรม ความรู้ที่ยังนับว่ายังใหม่' ถึงแม้จะมีอายุ ๖๐ ปี แต่มีพรรษาไม่ครบ ๕ ก็ยังนับว่าเป็นผู้ใหม่ (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑๑๖/๗๗)

⁴⁷ ผู้เป็นมัชฌิมะ ในที่นี้หมายถึงพระระดับปานกลาง มีระดับอายุ คุณธรรม ความรู้ที่ยังนับว่าพระปานกลางคือมีพรรษาตั้งแต่ ๕ จนถึง ๙ แต่ยังไม่ถึง ๑๐ (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑๑๖/๗๗)

⁴⁸ ผู้เป็นพระเถระ ในที่นี้หมายถึงพระผู้มีระดับอายุ คุณธรรม ความรู้ที่นับว่าเป็นพระผู้ใหญ่คือมีพรรษาตั้งแต่ ๑๐ ขึ้นไปและรู้ปาติโมกข์เป็นต้น (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑๑๖/๗๗)

⁴⁹ อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๐๐/๓๓๕

๑. แม้ถ้าภิกษุผู้เป็นนวกะ มีศีล มีธรรมอันงาม นี่เป็นเหตุให้ภิกษุนั้นมีผิวพรรณงาม ผู้นี้เปรียบเหมือนผ้าแคว้นกาฬีที่มีสีสวยนั้น ส่วนบุคคลเหล่าใดคบหา ใกล้เคียง พากันตามอย่างเธอ การคบหาเป็นต้นนั้นย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่บุคคลเหล่านั้นตลอดกาลนาน นี่เป็นเหตุให้ภิกษุนั้นมีการติดต่อก่อให้เกิดสุข ผู้นี้เปรียบเหมือนผ้าแคว้นกาฬีที่มีสัมผัสสวยงามนั้น ภิกษุนั้นรับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัย ภาสัชบริหารของบุคคลเหล่าใด ทานของบุคคลเหล่านั้นย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก นี่เป็นเหตุให้ภิกษุนั้นมีค่ามาก ผู้นี้เปรียบเหมือนผ้าแคว้นกาฬีที่มีราคาแพง
๒. แม้ถ้าภิกษุผู้เป็นมัชฌิมะ ฯลฯ ผู้เป็นเถระ มีศีล มีธรรมอันงาม นี่เป็นเหตุให้ภิกษุนั้นมีผิวพรรณงาม ผู้นี้เปรียบเหมือนผ้าแคว้นกาฬีที่มีสีสวยนั้น ส่วนบุคคลเหล่าใดคบหา ใกล้เคียง พากันตามอย่างเธอ การคบหาเป็นต้นนั้นย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแก่บุคคลเหล่านั้นตลอดกาลนาน นี่เป็นเหตุให้ภิกษุนั้นมีการติดต่อก่อให้เกิดสุข ผู้นี้เปรียบเหมือนผ้าแคว้นกาฬีที่มีสัมผัสสวยงามนั้น ก็ภิกษุนั้นรับจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยภาสัชบริหารของบุคคลเหล่าใด ทานของบุคคลเหล่านั้น ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก นี่เป็นเหตุให้ภิกษุนั้นมีค่ามาก ผู้นี้เปรียบเหมือนผ้าแคว้นกาฬีที่มีราคาแพง
๓. ถ้าภิกษุผู้เป็นเถระเห็นปานนี้กล่าวในท่ามกลางสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายก็จะกล่าวกับเธออย่างนี้ว่า ขอให้ท่านทั้งหลายจงสงบเถิด ภิกษุที่เป็นพระเถระจะกล่าวธรรมและวินัย ถ้อยคำนั้นของพระเถระควรทรงจำไว้ในหทัยเหมือนผ้าแคว้นกาฬีที่ควรเก็บไว้ในผอบของหอมฉะนั้น
- บุคคลเปรียบเหมือนผ้าแคว้นกาฬี ๓ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในภิกษุทั้งหลาย
- [๑๑๘] **บุคคลผู้ประมาณได้ง่าย**⁵⁰ เป็นโชน
- บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนฟุ้งซ่าน ถือตัว โลเล ปากกล้า พุดพรั่าเพรื่อ มีสติหลงลืม ไม่มีสัมปชัญญะ มีจิตไม่ตั้งมั่น มีจิตกวัดแกว่ง ไม่สำรวมอินทรีย์ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ประมาณได้ง่าย
- [๑๑๙] **บุคคลผู้ประมาณได้ยาก**⁵¹ เป็นโชน
- บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนไม่ฟุ้งซ่าน ไม่ถือตัว ไม่โลเล ไม่เป็นคนปากกล้า ไม่พุดพรั่าเพรื่อ มีสติมั่นคง มีสัมปชัญญะ มีจิตตั้งมั่น มีจิตแน่วแน่ สำรวมอินทรีย์ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ประมาณได้ยาก
- [๑๒๐] **บุคคลผู้ประมาณไม่ได้** เป็นโชน
- บุคคลบางคนในโลกนี้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ประมาณไม่ได้
- [๑๒๑] **บุคคลที่ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าไปนั่งใกล้**⁵² เป็นโชน
- บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนต่ำทรามกว่าตนในด้านศีล สมာธิ ปัญญา บุคคลเช่นนี้ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าไปนั่งใกล้ เว้นไว้แต่ความเอ็นดู และความอนุเคราะห์
- [๑๒๒] **บุคคลที่ควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่งใกล้**⁵³ เป็นโชน

⁵⁰ อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๑๖/๓๕๘-๓๕๙

⁵¹ อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๑๖/๓๕๘-๓๕๙

⁵² อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๖/๑๗๔-๑๗๕

⁵³ อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๖/๑๗๔-๑๗๕

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนเสมอตนในด้านศีล สมาธิ ปัญญา บุคคลเช่นนี้ ควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่งใกล้ ซ่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะการสนทนาเกี่ยวกับศีล สมาธิ ปัญญา จักมีแก่เราทั้งหลายผู้ถึงความเสมอกันในด้านศีล สมาธิ ปัญญา การสนทนาของเราทั้งหลายนั้นจักเป็นความสำราญและจักดำเนินไปได้ เพราะฉะนั้น บุคคลเช่นนี้จึงควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่งใกล้

[๑๒๓] **บุคคลที่ควรสักการะ เคารพแล้วจึงเสพ คบ เข้าไปนั่งใกล้**⁵⁴ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้เหนือกว่าตนในด้านศีล สมาธิ ปัญญา บุคคลเช่นนี้ควรสักการะ เคารพแล้วจึงเสพ คบ เข้าไปนั่งใกล้ ซ่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะบุคคลเช่นนี้คิดว่า “เราจักได้บำเพ็ญศีลชั้น (กองศีล) สมาธิชั้น (กองสมาธิ) ปัญญาชั้น (กองปัญญา) ที่ยังไม่บริบูรณ์ให้บริบูรณ์หรือจักอนุเคราะห์ศีลชั้น สมาธิชั้น ปัญญาชั้นที่บริบูรณ์ด้วยปัญญาในที่นั้น ๆ” เพราะฉะนั้น บุคคลเช่นนี้ควรสักการะ เคารพแล้วจึงเสพ คบ เข้าไปนั่งใกล้

[๑๒๔] **บุคคลที่ควรรังเกียจ ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าไปนั่งใกล้**⁵⁵ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ทุศีล มีกรรมอันเลวทราม ไม่สะอาด มีความประพฤติที่น่ารังเกียจ มีการทำงานอันปกปิด ไม่ใช้สมณะแต่ปฏิบัติตนว่าเป็นสมณะ ไม่ใช้พรหมจารีแต่ปฏิบัติตนว่าเป็นพรหมจารี⁵⁶ เน่าภายใน ชุ่มด้วยราคะ เป็นเหมือน หยากเยื่อ บุคคลเช่นนี้ควรรังเกียจ ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าไปนั่งใกล้ ซ่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะคนทั่วไปแม้จะไม่ได้ตามอย่างบุคคลเช่นนี้ แต่กิตติศัพท์อันชั่วของเขาย่อมกระฉ่อนไปว่า คนคบมิตรชั่ว คบสหายชั่ว คบเพื่อนชั่ว เปรียบ เหมือนงูที่เปื้อนคูดึงจะไม่กัดใคร ๆ ก็จริง ถึงอย่างนั้นก็ทำให้เขาเปื้อนได้ ฉนใด คนทั่วไปก็ฉนนั้นเหมือนกัน แม้จะไม่ได้ตามอย่างบุคคลเช่นนี้ แต่กิตติศัพท์อันชั่วของเขาก็กระฉ่อนไปว่า คนคบมิตรชั่ว คบสหายชั่ว คบเพื่อนชั่ว เพราะฉะนั้น บุคคลเช่นนี้จึงควรรังเกียจ ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าไปนั่งใกล้

[๑๒๕] **บุคคลที่ควรวางเฉย ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าไปนั่งใกล้**⁵⁷ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนมักโกรธ มากไปด้วยความคับแค้นใจ ถูกว่ากล่าวเพียงเล็กน้อยก็ขัดใจ โกรธเคือง พยาบาท ซึ่งเคียด แสดงอาการโกรธ ขัดเคืองและไม่พอใจ เปรียบเหมือนแผลเก่าถูกไม้ หรือกระเบื้องกระทบเข้า ย่อมหลั่งน้ำหนองออกมากยิ่งขึ้นแม้ฉนใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉนนั้นเหมือนกัน เป็นคนมักโกรธ มากไปด้วยความคับแค้นใจ ถูกว่ากล่าวเพียงเล็กน้อยก็ขัดใจ โกรธเคือง พยาบาท ซึ่งเคียด แสดงอาการโกรธ ขัดเคืองและไม่พอใจ

เปรียบเหมือนถ่านไม้มะพลับถูกไม้หรือกระเบื้องกระทบเข้าย่อมสะเก็ดสะเก็ดประมาณ แม้ฉนใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉนนั้นเหมือนกัน เป็นคนมักโกรธ มากไปด้วยความคับแค้นใจ ถูกว่ากล่าวเพียงเล็กน้อยก็ขัดใจ โกรธเคือง พยาบาท ซึ่งเคียดแสดงอาการโกรธ ขัดเคือง และไม่พอใจ

เปรียบเหมือนหลุมคูดึงถูกไม้หรือกระเบื้องกระทบเข้าย่อมส่งกลิ่นเหม็นรุนแรงขึ้น แม้ฉนใด บุคคลบางคนในโลกนี้ก็ฉนนั้นเหมือนกัน เป็นคนมักโกรธ มากไปด้วยความคับแค้นใจ ถูกว่ากล่าวเพียงเล็กน้อยก็ขัดใจ โกรธเคือง พยาบาท ซึ่งเคียด แสดงอาการโกรธ ขัดเคือง และไม่พอใจ บุคคลเช่นนี้ควรวางเฉย ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่

⁵⁴ อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๖/๑๗๔-๑๗๕

⁵⁵ อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๗/๑๗๕-๑๗๖

⁵⁶ **ไม่ใช้พรหมจารีแต่ปฏิบัติตนว่าเป็นพรหมจารี** ในที่นี้หมายถึงตนเองไม่มีศีล หมดสภาพความเป็นภิกษุแต่ยังเรียกตนเองว่าเป็นภิกษุ แล้วร่วมอยู่ ร่วมฉันกับภิกษุอื่นผู้มีศีล ใช้สิทธิถือเอาลาภที่เกิดขึ้นในสงฆ์ (อจ.ติก.อ. (บาลี) ๒/๑๓/๘๖)

⁵⁷ อจ.ติก. (ไทย) ๒๐/๒๗/๑๗๖-๑๗๗

ควรเข้าไปนั่งใกล้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะบุคคลบางคนคิดว่า “บุคคลเช่นนี้จะพึงดาเราบ้าง บริภาษเราบ้าง ทำให้ฉิบหายบ้าง” เพราะฉะนั้น บุคคลเช่นนี้จึงควรวางเฉย ไม่ควรเสพ ไม่ควรคบ ไม่ควรเข้าไปนั่งใกล้

[๑๒๖] **บุคคลที่ควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่งใกล้** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีล มีธรรมอันงาม บุคคลเช่นนี้ควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่งใกล้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะบุคคลทั่วไปแม้จะไม่ได้ตามอย่างบุคคลเช่นนี้ แต่กิตติศัพท์อันงามของเขาก็ขจรไปว่า “คนคบมิตรดี คบสหชาติ คบเพื่อนดี” เพราะฉะนั้น บุคคลเช่นนี้จึงควรเสพ ควรคบ ควรเข้าไปนั่งใกล้

[๑๒๗] **บุคคลผู้มีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้พอประมาณในสมาธิ ทำให้พอประมาณในปัญญา** เป็นไฉน

บุคคลผู้เป็นโสดาบันและสกทาคามี บุคคลเหล่านี้เรียกว่า ผู้มีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้พอประมาณในสมาธิ ทำให้พอประมาณในปัญญา

[๑๒๘] **บุคคลผู้มีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำให้พอประมาณในปัญญา** เป็นไฉน

บุคคลผู้เป็นอนาคามี บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำให้พอประมาณในปัญญา

[๑๒๙] **บุคคลผู้มีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำให้บริบูรณ์ในปัญญา** เป็นไฉน

บุคคลผู้เป็นอรหันต์ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีปกติทำให้บริบูรณ์ในศีล ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ ทำให้บริบูรณ์ในปัญญา

[๑๓๐] ในภพมัตถิกานั้น **บุคคลผู้เป็นศาสดา ๓ จำพวก** เป็นไฉน

ศาสดาบางคนในโลกนี้บัญญัติการละกาม แต่ไม่บัญญัติการละรูป ไม่บัญญัติการละเวทนา ศาสดาบางคนในโลกนี้บัญญัติการละกามและบัญญัติการละรูป แต่ไม่บัญญัติการละเวทนา ศาสดาบางคนในโลกนี้บัญญัติการละกาม บัญญัติการละรูป และบัญญัติการละเวทนา

บรรดาศาสดาเหล่านั้น ศาสดาที่บัญญัติการละกาม แต่ไม่บัญญัติการละรูป ไม่บัญญัติการละเวทนา ด้วยการบัญญัตินั้นพึงเห็นศาสดาผู้ได้รูปาวจรสมาบัติ บรรดาศาสดาเหล่านั้น ศาสดาที่บัญญัติการละกามและบัญญัติการละรูป แต่ไม่บัญญัติการละเวทนา ด้วยการบัญญัตินั้นพึงเห็นศาสดาผู้ได้รูปสมาบัติ บรรดาศาสดาเหล่านั้น ศาสดาที่บัญญัติการละกาม บัญญัติการละรูป และบัญญัติการละเวทนา ด้วยการบัญญัตินั้นพึงเห็นว่าเป็นศาสดาผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ บุคคลผู้เป็นศาสดา ๓ จำพวกเหล่านี้

[๑๓๑] บรรดาบุคคลเหล่านั้น **บุคคลผู้เป็นศาสดา ๓ จำพวกแม้อื่นอีก** เป็นไฉน

ศาสดาบางคนในโลกนี้บัญญัติอดีตในปัจจุบันโดยความเป็นของมีจริง โ ดยความเป็นของยังยืน และบัญญัติอดีตในภพหน้าโดยความเป็นของมีจริง โ ดยความเป็นของยังยืน ส่วนศาสดาบางคนในโลกนี้บัญญัติอดีตในปัจจุบันโดยความเป็นของมีจริง โ ดยความเป็นของยังยืน แต่ไม่บัญญัติอดีตในภพหน้า โดยความเป็นของมีจริง โ ดยความเป็นของยังยืน และศาสดาบางคนในโลกนี้ไม่บัญญัติอดีตในปัจจุบันโดยความเป็นของมีจริง โดยความเป็นของยังยืน และไม่บัญญัติอดีตในภพหน้าโดยความเป็นของมีจริง โดยความเป็นของยังยืน

บรรดาศาสดาเหล่านั้น ศาสดาที่บัญญัติอดีตโดยความเป็นของมีจริง โ ดยความเป็นของยังยืน และบัญญัติอดีตในภพหน้าโดยความเป็นของมีจริง โ ดย ความเป็นของยังยืน ด้วยการบัญญัตินั้นพึงเห็นว่าเป็นศาสดาผู้มีวาทะว่าเที่ยง บรรดาศาสดาเหล่านั้น ศาสดาที่บัญญัติอดีตในปัจจุบันโดยความเป็นของมีจริง โ ดยความเป็นของยังยืน แต่ไม่บัญญัติอดีตในภพหน้าโดยความเป็นของมีจริง โ ดยความเป็นของยังยืน ด้วยการบัญญัตินั้นพึงเห็นว่าเป็นศาสดาผู้มีวาทะว่าขาดสูญ ศาสดาผู้ที่ไม่บัญญัติอดีตในปัจจุบันโดยความเป็นของมีจริง

โดยความเป็นของยั่งยืน และไม่บัญญัติอัตราในภพหน้าโดยความเป็นของมีจริง โดยความเป็นของยั่งยืน ด้วยการบัญญัตินั้นพึงเห็นว่า เป็นศาสดาผู้ตรัสรู้เองโดยชอบ บุคคลผู้เป็นศาสดา ๓ จำพวกแม่อื่นอีก

ติกนิทเทศ จบ

๔. จตุกกบุคคลบัญญัติ

[๑๓๒] **บุคคลผู้เป็นอัสตบุรุษ⁵⁸** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ เสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นอัสตบุรุษ

[๑๓๓] **บุคคลผู้เป็นอัสตบุรุษที่ยิ่งกว่าอัสตบุรุษ⁵⁹** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ตนเองเป็นผู้ฆ่าสัตว์และชักชวนผู้อื่นให้ฆ่าสัตว์ ตนเองเป็นผู้ลักทรัพย์และชักชวนผู้อื่นให้ลักทรัพย์ ตนเองเป็นผู้ประพฤติผิดในกามและชักชวนผู้อื่นให้ประพฤติผิดในกาม ตนเองเป็นผู้พุดเท็จและชักชวนผู้อื่นให้พุดเท็จ ตนเองเป็นผู้เสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทและชักชวนผู้อื่นให้เสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นอัสตบุรุษที่ยิ่งกว่าอัสตบุรุษ

[๑๓๔] **บุคคลผู้เป็นสัสตบุรุษ⁶⁰** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เป็นผู้เว้นขาดจากการพุดเท็จ เป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสัสตบุรุษ

[๑๓๕] **บุคคลผู้เป็นสัสตบุรุษที่ยิ่งกว่าสัสตบุรุษ⁶¹** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์และชักชวนผู้อื่นให้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์และชักชวนผู้อื่นให้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกามและชักชวนผู้อื่นให้เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการพุดเท็จ และชักชวนผู้อื่นให้เว้นขาดจากการพุดเท็จ ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาทและชักชวนผู้อื่นให้เว้นขาดจากการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นเหตุแห่งความประมาท บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสัสตบุรุษที่ยิ่งกว่าสัสตบุรุษ

[๑๓๖] **บุคคลผู้เป็นคนชั่ว⁶²** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพื่อเจ้า โลภอยากได้ของผู้อื่น มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฎฐิ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นคนชั่ว

[๑๓๗] **บุคคลผู้เป็นคนชั่วที่ยิ่งกว่าคนชั่ว⁶³** เป็นไฉน

⁵⁸ อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๐๑-๐๖/๓๒๐-๒๑

⁵⁹ อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๐๑-๐๖/๓๒๐-๒๑

⁶⁰ อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๐๑-๐๖/๓๒๐-๒๑

⁶¹ อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๐๑-๐๖/๓๒๐-๒๑

⁶² อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๐๗-๐๘/๓๒๗-๒๘

⁶³ อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๐๗-๐๘/๓๒๗-๒๘

บุคคลบางคนในโลกนี้ตนเองเป็นผู้ฆ่าสัตว์และชักชวนผู้อื่นให้ฆ่าสัตว์ ตนเองเป็นผู้ลักทรัพย์และชักชวนผู้อื่นให้ลักทรัพย์ ตนเองเป็นผู้ประทุพติผิดในกามและชักชวนผู้อื่นให้ประทุพติผิดในกาม ตนเองเป็นผู้พูดเท็จและชักชวนผู้อื่นให้พูดเท็จ ตนเองเป็นผู้พูดส่อเสียดและชักชวนผู้อื่นให้พูดส่อเสียด ตนเองเป็นผู้พูดคำหยาบและชักชวนผู้อื่นให้พูดคำหยาบ ตนเองเป็นผู้พูดเพื่อเจ้อและชักชวนผู้อื่นให้พูดเพื่อเจ้อ ตนเองเป็นผู้โลภอยากได้ของผู้อื่นและชักชวนผู้อื่นให้โลภอยากได้ของผู้อื่น ตนเองเป็นผู้มีจิตพยาบาทและชักชวนผู้อื่นให้มีจิตพยาบาท ตนเองเป็นมิจฉาทิฎฐิและชักชวนผู้อื่นให้เป็นมิจฉาทิฎฐิ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นคนชั่วที่ยิ่งกว่าคนชั่ว

[๑๓๘] **บุคคลผู้เป็นคนดี**⁶⁴ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เป็นผู้เว้นขาดจากการประทุพติผิดในกาม เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ เป็นผู้ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่น เป็นผู้ไม่มีจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฎฐิ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นคนดี

[๑๓๙] **บุคคลผู้เป็นคนดีที่ยิ่งกว่าคนดี**⁶⁵ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์และชักชวนผู้อื่นให้เว้น ขาดจากการฆ่าสัตว์ ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์และชักชวนผู้อื่นให้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการประทุพติผิดในกามและชักชวนผู้อื่นให้เว้นขาดจากการประทุพติผิดในกาม ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเท็จ และชักชวนผู้อื่นให้เว้นขาดจากการพูดเท็จ ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการพูดส่อเสียดและชักชวนผู้อื่นให้เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการพูดคำหยาบและชักชวนผู้อื่นให้เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อและชักชวนผู้อื่นให้เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ ตนเองเป็นผู้ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่นและชักชวนผู้อื่นไม่ให้โลภอยากได้ของผู้อื่น ตนเองเป็นผู้มีจิตไม่พยาบาทและชักชวนผู้อื่นไม่ให้มีจิตพยาบาท ตนเองเป็นสัมมาทิฎฐิและชักชวนผู้อื่นให้เป็นสัมมาทิฎฐิ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นคนดีที่ยิ่งกว่าคนดี

[๑๔๐] **บุคคลผู้มีธรรมชั่ว** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ⁶⁶ เป็นมิจฉาทิฎฐิ บุคคล นี้เรียกว่า ผู้มีธรรมชั่ว

[๑๔๑] **บุคคลผู้มีธรรมชั่วที่ยิ่งกว่าบุคคลผู้มีธรรมชั่ว** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ตนเองเป็นผู้ฆ่าสัตว์และชักชวนผู้อื่นให้ฆ่าสัตว์ ตนเองเป็นผู้ลักทรัพย์และชักชวนผู้อื่นให้ลักทรัพย์ ฯลฯ⁶⁷ ตนเองเป็นมิจฉาทิฎฐิและชักชวน ผู้อื่นให้เป็นมิจฉาทิฎฐิ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีธรรมชั่วที่ยิ่งกว่าบุคคลผู้มีธรรมชั่ว

[๑๔๒] **บุคคลผู้มีธรรมดี** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เป็นผู้เว้นขาดจากการลักทรัพย์ ฯลฯ⁶⁸ เป็นสัมมาทิฎฐิ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีธรรมดี

[๑๔๓] **บุคคลผู้มีธรรมดีที่ยิ่งกว่าบุคคลผู้มีธรรมดี** เป็นไฉน

⁶⁴ อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๐๗-๐๘/๓๒๗-๒๘

⁶⁵ อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๐๗-๐๘/๓๒๗-๒๘

⁶⁶ ดูความเต็มในข้อ ๑๓๖ หน้า ๑๘๔ ในเล่มนี้

⁶⁷ ดูความเต็มในข้อ ๑๓๗ หน้า ๑๘๔ ในเล่มนี้

⁶⁸ ดูความเต็มในข้อ ๑๓๘ หน้า ๑๘๔ ในเล่มนี้

บุคคลบางคนในโลกนี้ตนเองเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์และชักชวนผู้อื่นให้เว้น ขาดจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ⁶⁹ ตนเองเป็นสัมมาทิฐิและชักชวนผู้อื่นให้เป็นสัมมาทิฐิ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีธรรมดีที่ยิ่งกว่าบุคคลผู้มีธรรมดี

[๑๔๔] **บุคคลผู้มีแต่โทษ**⁷⁰ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ประกอบด้วยกายกรรมที่มีโทษ ประกอบด้วยวจีกรรมที่มีโทษ ประกอบด้วย มโนกรรมที่มีโทษ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีแต่โทษ

[๑๔๕] **บุคคลผู้มีโทษเป็นส่วนมาก**⁷¹ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ประกอบด้วยกายกรรมที่มีโทษเป็นส่วนมาก ไม่มีโทษเป็นส่วนน้อย ประกอบด้วยวจีกรรมที่มีโทษเป็นส่วนมาก ไม่มีโทษเป็นส่วนน้อย ประกอบด้วยมโนกรรมที่มีโทษเป็นส่วนมาก ไม่มีโทษเป็นส่วนน้อย บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีโทษเป็นส่วนมาก

[๑๔๖] **บุคคลผู้มีโทษเป็นส่วนน้อย**⁷² เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ประกอบด้วยกายกรรมที่ไม่มีโทษเป็นส่วนมาก มีโทษเป็นส่วนน้อย ประกอบด้วยวจีกรรมที่ไม่มีโทษเป็นส่วนมาก มีโทษเป็นส่วนน้อย ประกอบด้วยมโนกรรมที่ไม่มีโทษเป็นส่วนมาก มีโทษเป็นส่วนน้อย บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีโทษเป็นส่วนน้อย

[๑๔๗] **บุคคลผู้ไม่มีโทษ**⁷³ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ประกอบด้วยกายกรรมที่ไม่มีโทษ ประกอบด้วยวจีกรรมที่ไม่มีโทษ ประกอบด้วยมโนกรรมที่ไม่มีโทษ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่มีโทษ

[๑๔๘] **บุคคลผู้เป็นอุคฆฏิตัญญู**⁷⁴ เป็นไฉน

บุคคลใดบรรลุนิพพานพร้อมกับเวลาที่ท่านยกหัวข้อขึ้นแสดง บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นอุคฆฏิตัญญู

[๑๔๙] **บุคคลผู้เป็นวิปจิตัญญู**⁷⁵ เป็นไฉน

บุคคลใดเมื่อเขาอธิบายเนื้อความแห่งภาสิตโดยย่อให้พิสดาร จึงบรรลุนิพพาน บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นวิปจิตัญญู

[๑๕๐] **บุคคลผู้เป็นเนยยะ**⁷⁶ เป็นไฉน

บุคคลใดบรรลุนิพพานโดยลำดับอย่างนี้ คือ โดยการแสดง การถาม การมนสิการโดยแยบคาย การเสพ การคบ การเข้าไปนั่งใกล้ภิกษุอาณมิตฺร บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นเนยยะ

⁶⁹ ดูความเต็มในข้อ ๑๓๙ หน้า ๑๘๔ ในเล่มนี้

⁷⁰ อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๕/๒๐๓-๐๔

⁷¹ อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๕/๒๐๓-๐๔

⁷² อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๕/๒๐๓-๐๔

⁷³ อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๕/๒๐๓-๐๔

⁷⁴ อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒

⁷⁵ อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒

⁷⁶ อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒

[๑๕๑] บุคคลผู้เป็นปทปรมะ⁷⁷ เป็นไฉน

บุคคลใดฟังก็มาก กล่าวก็มาก ทรงจำก็มาก บอกลสอนก็มาก แต่ไม่ได้บรรลุธรรมในชาตินั้น บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นปทปรมะ

[๑๕๒] บุคคลผู้ตอบได้ถูกต้องแต่ไม่รวดเร็ว⁷⁸ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ถูกถามปัญหาย่อตอบได้ถูกต้องแต่ไม่รวดเร็ว บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ตอบได้ถูกต้องแต่ไม่รวดเร็ว

[๑๕๓] บุคคลผู้ตอบได้รวดเร็วแต่ไม่ถูกต้อง⁷⁹ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ถูกถามปัญหาก็ตอบได้รวดเร็วแต่ไม่ถูกต้อง บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ตอบได้รวดเร็วแต่ไม่ถูกต้อง

[๑๕๔] บุคคลผู้ตอบได้ถูกต้องและรวดเร็ว⁸⁰ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ถูกถามปัญหาย่อตอบได้ถูกต้องและรวดเร็ว บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ตอบได้ถูกต้องและรวดเร็ว

[๑๕๕] บุคคลผู้ตอบได้ไม่ถูกต้องและไม่รวดเร็ว⁸¹ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ถูกถามปัญหาย่อตอบได้ไม่ถูกต้องและไม่รวดเร็ว บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ตอบได้ไม่ถูกต้องและไม่รวดเร็ว

[๑๕๖] ในบทมาติกานั้น บุคคลผู้เป็นธรรมกถิก ๔ จำพวก⁸² เป็นไฉน

๑. ธรรมกถิกบางคนในธรรมวินัยนี้กล่าวธรรมน้อยและไม่มีประโยชน์ ทั้งหมู่ผู้ฟังก็ไม่ฉลาดในเรื่องที่มีประโยชน์และไม่มีประโยชน์ ธรรมกถิกเช่นนี้นับว่าเป็นธรรมกถิกสำหรับหมู่ผู้ฟังเช่นนี้เหมือนกัน
๒. ธรรมกถิกบางคนในธรรมวินัยนี้กล่าวธรรมน้อยแต่มีประโยชน์และหมู่ผู้ฟังก็เป็นผู้ฉลาดในเรื่องที่มีประโยชน์และไม่มีประโยชน์ ธรรมกถิกเช่นนี้นับว่าเป็นธรรมกถิกสำหรับหมู่ผู้ฟังเช่นนี้เหมือนกัน
๓. ธรรมกถิกบางคนในธรรมวินัยนี้กล่าวธรรมมากแต่ไม่มีประโยชน์ และหมู่ผู้ฟังก็เป็นผู้ไม่ฉลาดในเรื่องที่มีประโยชน์และไม่มีประโยชน์ ธรรมกถิกเช่นนี้นับว่าเป็นธรรมกถิกสำหรับหมู่ผู้ฟังเช่นนี้เหมือนกัน
๔. ธรรมกถิกบางคนในธรรมวินัยนี้กล่าวธรรมมากและมีประโยชน์ และหมู่ผู้ฟังก็เป็นผู้ฉลาดในเรื่องที่มีประโยชน์และไม่มีประโยชน์ ธรรมกถิกเช่นนี้นับว่าเป็นธรรมกถิกสำหรับหมู่ผู้ฟังเช่นนี้เหมือนกัน

⁷⁷ อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๓/๒๐๒

⁷⁸ อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๒/๒๐๑

⁷⁹ อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๒/๒๐๑

⁸⁰ อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๒/๒๐๑

⁸¹ อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๒/๒๐๑

⁸² อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๙/๒๐๗-๐๘

บุคคลผู้เป็นธรรมกติก ๔ จำพวกเหล่านี้

[๑๕๗] ในบทมาติกานั้น บุคคลเปรียบเหมือนเมฆ ๔ จำพวก⁸³ เป็นไฉน

เมฆ ๔ ชนิด คือ

๑. เมฆที่ค้ำรามแต่ไม่ให้ฝนตก
๒. เมฆที่ให้ฝนตกแต่ไม่ค้ำราม
๓. เมฆที่ค้ำรามและให้ฝนตก
๔. เมฆที่ไม่ค้ำรามและไม่ให้ฝนตก

บุคคลเปรียบเหมือนเมฆ ๔ จำพวกมีปรากฏอยู่ในโลกอย่างนี้เหมือนกัน

บุคคล ๔ จำพวก เป็นไฉน

๑. บุคคลเปรียบเหมือนเมฆที่ค้ำรามแต่ไม่ให้ฝนตก
๒. บุคคลเปรียบเหมือนเมฆที่ให้ฝนตกแต่ไม่ค้ำราม
๓. บุคคลเปรียบเหมือนเมฆที่ค้ำรามและให้ฝนตก
๔. บุคคลเปรียบเหมือนเมฆที่ไม่ค้ำรามและไม่ให้ฝนตก

บุคคลเปรียบเหมือนเมฆที่ค้ำรามแต่ไม่ให้ฝนตก เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ชอบพูดแต่ไม่ทำ บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนเมฆที่ค้ำราม แต่ไม่ให้ฝนตก บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนเมฆที่ค้ำรามแต่ไม่ให้ฝนตก (๑)

บุคคลเปรียบเหมือนเมฆที่ให้ฝนตกแต่ไม่ค้ำราม เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ชอบทำแต่ไม่พูด บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนเมฆที่ให้ฝน ตกแต่ไม่ค้ำราม บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนเมฆที่ให้ฝนตกแต่ไม่ค้ำราม (๒)

บุคคลเปรียบเหมือนเมฆที่ค้ำรามและให้ฝนตก เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ชอบพูดและชอบทำ บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนเมฆที่ค้ำรามและให้ฝนตก บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนเมฆที่ค้ำรามและให้ฝนตก (๓)

บุคคลเปรียบเหมือนเมฆที่ไม่ค้ำรามและไม่ให้ฝนตก เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่พูดและไม่ทำ บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนเมฆที่ไม่ค้ำราม และไม่ให้ฝนตก บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนเมฆที่ไม่ค้ำรามและไม่ให้ฝนตก (๔)

บุคคลเปรียบเหมือนเมฆ ๔ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลกอย่างนี้เหมือนกัน

[๑๕๘] ในบทมาติกานั้น บุคคลเปรียบเหมือนหนู ๔ จำพวก⁸⁴ เป็นไฉน

หนู ๔ จำพวก คือ

๑. หนูขุดรูแต่ไม่อยู่
๒. หนูอยู่แต่ไม่ขุดรู
๓. หนูขุดรูและอยู่
๔. หนูไม่ขุดรูและไม่อยู่

บุคคลเปรียบเหมือนหนู ๔ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลกอย่างนี้เหมือนกัน

บุคคลเปรียบเหมือนหนู ๔ จำพวก เป็นไฉน

๑. บุคคลเปรียบเหมือนหนูขุดรูแต่ไม่อยู่
๒. บุคคลเปรียบเหมือนหนูอยู่แต่ไม่ขุดรู

⁸³ อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๑/๑๕๔-๕๕

⁸⁴ อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๗/๑๖๒-๖๓

๓. บุคคลเปรียบเหมือนหนุขุดรูและอยู่
๔. บุคคลเปรียบเหมือนหนุไม่ขุดรูและไม่อยู่

บุคคลเปรียบเหมือนหนุขุดรูแต่ไม่อยู่ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตกะ อัฏฐกรรม เวทลละ แต่เขาไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนหนุขุดรูแต่ไม่อยู่ บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนหนุที่ขุดรูแต่ไม่อยู่ (๑)

บุคคลเปรียบเหมือนหนุอยู่แต่ไม่ขุดรู เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่เรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตกะ อัฏฐกรรม เวทลละ แต่เขาไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนหนุอยู่แต่ไม่ขุดรู บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนหนุที่อยู่แต่ไม่ขุดรู (๒)

บุคคลเปรียบเหมือนหนุขุดรูและอยู่ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตกะ อัฏฐกรรม เวทลละ และเขาไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนหนุขุดรูและอยู่ บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนหนุที่ขุดรูและอยู่ (๓)

บุคคลเปรียบเหมือนหนุไม่ขุดรูและไม่อยู่ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่เรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวยยาकरणะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตกะ อัฏฐกรรม เวทลละ และเขาไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนหนุไม่ขุดรูและไม่อยู่ บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนหนุที่ไม่ขุดรูและไม่อยู่ (๔)

บุคคลเปรียบเหมือนหนุ ๔ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลก

[๑๕๙] ในบทมาติกานั้น บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วง ๔ จำพวก⁸⁵ เป็นไฉน

มะม่วง ๔ ชนิด คือ

๑. มะม่วงดิบแต่ผิวสุก ๒. มะม่วงสุกแต่ผิวดิบ
๓. มะม่วงดิบและผิวดิบ ๔. มะม่วงสุกและผิวสุก

บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วง ๔ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลกอย่างนี้เหมือนกัน

บุคคล ๔ จำพวก เป็นไฉน

๑. บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วงดิบแต่ผิวสุก
๒. บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วงสุกแต่ผิวดิบ
๓. บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วงดิบและผิวดิบ
๔. บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วงสุกและผิวสุก

บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วงดิบแต่ผิวสุก เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังฆาฏิ บาตร และจีวรนำเลื่อมใส แต่เขาไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนมะม่วงดิบแต่ผิวสุก บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนมะม่วงดิบแต่ผิวสุก (๑)

บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วงสุกแต่ผิวดิบ เป็นไฉน

⁸⁵ อัง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๕/๑๖๐-๖๑

บุคคลบางคนในโลกนี้มีการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังขาริ บาตร และจีวรที่ไม่น่าเลื่อมใส แต่เขา รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนมะม่วงสุกแต่ผิวดิบ บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนมะม่วงสุกแต่ผิวดิบ (๒)

บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วงดิบและผิวดิบ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังขาริ บาตร และจีวรที่ไม่น่าเลื่อมใส และเขา ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนมะม่วงดิบและผิวดิบ บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนมะม่วงดิบและผิวดิบ (๓)

บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วงสุกและผิวสุก เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังขาริ บาตร และจีวรที่น่าเลื่อมใส และเขา รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนมะม่วงสุกและผิวสุก บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนมะม่วงสุกและผิวสุก (๔)

บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วง ๔ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลก

[๑๖๐] ในบทมัตถิกานัน บุคคลเปรียบเหมือนหม้อ ๔ จำพวก^{๘๖} เป็นไฉน

หม้อ ๔ ชนิด คือ

๑. หม้อเปล่าแต่ปิดฝา	๒. หม้อเต็มแต่เปิดฝา
๓. หม้อเปล่าและเปิดฝา	๔. หม้อเต็มและปิดฝา

บุคคลเปรียบเหมือนหม้อ ๔ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลกอย่างนี้เหมือนกัน

บุคคล ๔ จำพวก เป็นไฉน

๑. บุคคลเปรียบเหมือนหม้อเปล่าแต่ปิดฝา
๒. บุคคลเปรียบเหมือนหม้อเต็มแต่เปิดฝา
๓. บุคคลเปรียบเหมือนหม้อเปล่าและเปิดฝา
๔. บุคคลเปรียบเหมือนหม้อเต็มและปิดฝา

บุคคลเปรียบเหมือนหม้อเปล่าแต่ปิดฝา เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังขาริ บาตร และจีวรที่น่าเลื่อมใส แต่เขา ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนหม้อเปล่าแต่ปิดฝา บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนหม้อเปล่าแต่ปิดฝา

บุคคลเปรียบเหมือนหม้อเต็มแต่เปิดฝา เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังขาริ บาตร และจีวรที่ไม่น่าเลื่อมใส แต่เขา รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ ฯลฯ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนหม้อเต็มแต่เปิดฝา บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนหม้อเต็มแต่เปิดฝา

บุคคลเปรียบเหมือนหม้อเปล่าและเปิดฝา เป็นไฉน

⁸⁶ อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๓/๑๕๗-๕๘

บุคคลบางคนในโลกนี้มีการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังขาริ บาตร และจีวรที่ไม่น่าเลื่อมใส และเขาไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ ฯลฯ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนหม้อเปล่าและเปิดฝา บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนหม้อเปล่าและเปิดฝา

บุคคลเปรียบเหมือนหม้อเต็มและปิดฝา เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังขาริ บาตร และจีวรที่น่าเลื่อมใส และเขารู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ ฯลฯ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนหม้อเต็มและปิดฝา บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนหม้อเต็มและปิดฝา

บุคคลเปรียบเหมือนหม้อ ๔ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลก

[๑๖๑] ในบทมาติกานั้น บุคคลเปรียบเหมือนห้วงน้ำ ๔ จำพวก⁸⁷ เป็นไฉน

ห้วงน้ำ ๔ ชนิด คือ

๑. ห้วงน้ำตื้นแต่เงาลึก	๒. ห้วงน้ำลึกแต่เงาตื้น
๓. ห้วงน้ำตื้นและเงาตื้น	๔. ห้วงน้ำลึกและเงาลึก

บุคคลเปรียบเหมือนห้วงน้ำ ๔ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลกอย่างนี้เหมือนกัน

บุคคล ๔ จำพวก เป็นไฉน

๑. บุคคลเปรียบเหมือนห้วงน้ำตื้นแต่เงาลึก
๒. บุคคลเปรียบเหมือนห้วงน้ำลึกแต่เงาตื้น
๓. บุคคลเปรียบเหมือนห้วงน้ำตื้นและเงาตื้น
๔. บุคคลเปรียบเหมือนห้วงน้ำลึกและเงาลึก

บุคคลเปรียบเหมือนห้วงน้ำตื้นแต่เงาลึก เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังขาริ บาตร และจีวรที่ไม่น่าเลื่อมใส แต่เขาไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ ฯลฯ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนห้วงน้ำตื้นแต่เงาลึก บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนห้วงน้ำตื้น แต่เงาลึก

บุคคลเปรียบเหมือนห้วงน้ำลึกแต่เงาตื้น เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังขาริ บาตร และจีวรที่น่าเลื่อมใส แต่เขาไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ ฯลฯ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนห้วงน้ำลึกแต่เงาตื้น บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนห้วงน้ำลึก แต่เงาตื้น

บุคคลเปรียบเหมือนห้วงน้ำตื้นและเงาตื้น เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังขาริ บาตร และจีวรที่ไม่น่าเลื่อมใส และเขาไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ ฯลฯ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนห้วงน้ำตื้นและเงาตื้น บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนห้วงน้ำตื้นและเงาตื้น

บุคคลเปรียบเหมือนห้วงน้ำลึกและเงาลึก เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียดออก การครองสังขาริ บาตร และจีวรที่น่าเลื่อมใส และเขารู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ ฯลฯ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนห้วงน้ำลึกและเงาลึก บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนห้วงน้ำลึกและเงาลึก

⁸⁷ อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๔/๑๕๙-๑๖๐

บุคคลเปรียบเหมือนห้วงน้ำ ๔ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลก

[๑๖๒] ในบทมาติกานั้น **บุคคลเปรียบเหมือนโคผู้ ๔ จำพวก**⁸⁸ เป็นไฉน

โคผู้ ๔ จำพวก คือ

๑. โคผู้ที่ข่มเหงโคฝูงตนแต่ไม่ข่มเหงโคฝูงอื่น
๒. โคผู้ที่ข่มเหงโคฝูงอื่นแต่ไม่ข่มเหงโคฝูงตน
๓. โคผู้ที่ข่มเหงโคฝูงตนและข่มเหงโคฝูงอื่น
๔. โคผู้ที่ไม่ข่มเหงโคฝูงตนและไม่ข่มเหงโคฝูงอื่น

บุคคลเปรียบเหมือนโคผู้ ๔ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลกอย่างนี้เหมือนกัน

บุคคล ๔ จำพวก เป็นไฉน

๑. บุคคลเปรียบเหมือนโคผู้ที่ข่มเหงโคฝูงตนแต่ไม่ข่มเหงโคฝูงอื่น
๒. บุคคลเปรียบเหมือนโคผู้ที่ข่มเหงโคฝูงอื่นแต่ไม่ข่มเหงโคฝูงตน
๓. บุคคลเปรียบเหมือนโคผู้ที่ข่มเหงโคฝูงตนและข่มเหงโคฝูงอื่น
๔. บุคคลเปรียบเหมือนโคผู้ที่ไม่ข่มเหงโคฝูงตนและไม่ข่มเหงโคฝูงอื่น

บุคคลเปรียบเหมือนโคผู้ที่ข่มเหงโคฝูงตนแต่ไม่ข่มเหงโคฝูงอื่น เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำให้บริษัทของตนหวาดกลัวแต่ไม่ทำให้บริษัทของคนอื่นหวาดกลัว บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนโคผู้ที่ข่มเหงโคฝูงตนแต่ไม่ข่มเหงโคฝูงอื่น บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนโคผู้ที่ข่มเหงโคฝูงตนแต่ไม่ข่มเหงโคฝูงอื่น

บุคคลเปรียบเหมือนโคผู้ที่ข่มเหงโคฝูงอื่นแต่ไม่ข่มเหงโคฝูงตน เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำให้บริษัทของคนอื่นหวาดกลัวแต่ไม่ทำให้บริษัทของตนหวาดกลัว บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนโคผู้ที่ข่มเหงโคฝูงอื่นแต่ไม่ข่มเหงโคฝูงตน บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนโคผู้ที่ข่มเหงโคฝูงอื่นแต่ไม่ข่มเหงโคฝูงตน

บุคคลเปรียบเหมือนโคผู้ที่ข่มเหงโคฝูงตนและข่มเหงโคฝูงอื่น เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำให้บริษัทของตนและบริษัทของคนอื่นหวาดกลัว บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนโคผู้ที่ข่มเหงโคฝูงตนและข่มเหงโคฝูงอื่น บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนโคผู้ที่ข่มเหงโคฝูงตนและข่มเหงโคฝูงอื่น

บุคคลเปรียบเหมือนโคผู้ที่ไม่ข่มเหงโคฝูงตนและไม่ข่มเหงโคฝูงอื่น เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่ทำให้บริษัทของตนและบริษัทของคนอื่นหวาดกลัว บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนโคผู้ที่ไม่ข่มเหงโคฝูงตนและไม่ข่มเหงโคฝูงอื่น บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนโคผู้ที่ไม่ข่มเหงโคฝูงตนและไม่ข่มเหงโคฝูงอื่น

บุคคลเปรียบเหมือนโคผู้ ๔ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลก

[๑๖๓] ในบทมาติกานั้น **บุคคลเปรียบเหมือนอสรพิษ ๔ จำพวก**⁸⁹ เป็นไฉน

อสรพิษ ๔ จำพวก คือ

๑. อสรพิษที่มีพิษแล่นเร็วแต่พิษไม่ร้ายแรง
๒. อสรพิษที่มีพิษร้ายแรงแต่พิษไม่แล่นเร็ว
๓. อสรพิษที่มีพิษแล่นเร็วและพิษร้ายแรง

⁸⁸ อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๘/๑๖๔-๖๕

⁸⁹ อภ. จตุกก. (แปล) ๒๑/๑๑๐/๑๖๗-๖๘

๔. อสรพิษที่มีพิษไม่แล่นเร็วและพิษไม่ร้ายแรง

บุคคลเปรียบเหมือนอสรพิษ ๔ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลกอย่างนี้ เหมือนกัน

บุคคล ๔ จำพวก เป็นไฉน

๑. บุคคลเปรียบเหมือนอสรพิษที่มีพิษแล่นเร็วแต่พิษไม่ร้ายแรง
๒. บุคคลเปรียบเหมือนอสรพิษที่มีพิษร้ายแรงแต่พิษไม่แล่นเร็ว
๓. บุคคลเปรียบเหมือนอสรพิษที่มีพิษแล่นเร็วและพิษร้ายแรง
๔. บุคคลเปรียบเหมือนอสรพิษที่มีพิษไม่แล่นเร็วและพิษไม่ร้ายแรง

บุคคลเปรียบเหมือนอสรพิษที่มีพิษแล่นเร็วแต่พิษไม่ร้ายแรง เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้โกรธบ่อย ๆ แต่ความโกรธของเขาไม่คงอยู่นาน บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนอสรพิษที่มีพิษแล่นเร็วแต่พิษไม่ร้ายแรง บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนอสรพิษที่มีพิษแล่นเร็วแต่พิษไม่ร้ายแรง (๑)

บุคคลเปรียบเหมือนอสรพิษที่มีพิษร้ายแรงแต่พิษไม่แล่นเร็ว เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่โกรธบ่อยนักแต่ความโกรธของเขาคงอยู่นาน บุคคล เช่นนี้เปรียบเหมือนอสรพิษที่มีพิษร้ายแรงแต่พิษไม่แล่นเร็ว บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนอสรพิษที่มีพิษร้ายแรงแต่พิษไม่แล่นเร็ว (๒)

บุคคลเปรียบเหมือนอสรพิษที่มีพิษแล่นเร็วและพิษร้ายแรง เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้โกรธบ่อย ๆ และความโกรธของเขาคงอยู่นาน บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนอสรพิษที่มีพิษแล่นเร็วและพิษร้ายแรง บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนอสรพิษที่มีพิษแล่นเร็วและพิษร้ายแรง (๓)

บุคคลเปรียบเหมือนอสรพิษที่มีพิษไม่แล่นเร็วและพิษไม่ร้ายแรง เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่โกรธบ่อยนักและความโกรธของเขาไม่คงอยู่นาน บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนอสรพิษที่มีพิษไม่แล่นเร็วและพิษไม่ร้ายแรง บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนอสรพิษที่มีพิษไม่แล่นเร็วและพิษไม่ร้ายแรง (๔)

บุคคลเปรียบเหมือนอสรพิษ ๔ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลก

[๑๖๔] **บุคคลไม่พิจารณา ไม่ไตร่ตรองแล้วกล่าวสรรเสริญผู้ควรติเตียน เป็นไฉน**

บุคคลบางคนในโลกนี้กล่าวสรรเสริญพวกเดียรถีย์ สวากเดียรถีย์ผู้ปฏิบัติชั่ว ปฏิบัติผิดว่า “ปฏิบัติดีบ้าง ปฏิบัติชอบบ้าง” บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าไม่พิจารณา ไม่ไตร่ตรองแล้วกล่าวสรรเสริญผู้ควรติเตียน (๑)

บุคคลไม่พิจารณา ไม่ไตร่ตรองแล้วกล่าวติเตียนผู้ควรสรรเสริญ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้กล่าวติเตียนพระพุทธเจ้า สวากของพระพุทธเจ้าผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบว่า “ปฏิบัติชั่วบ้าง ปฏิบัติผิดบ้าง” บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าไม่พิจารณา ไม่ไตร่ตรองแล้วกล่าวติเตียนผู้ควรสรรเสริญ (๒)

บุคคลไม่พิจารณา ไม่ไตร่ตรองแล้วแสดงความเลื่อมใสในฐานะที่ไม่ควรเลื่อมใส เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้แสดงความเลื่อมใสในข้อปฏิบัติชั่ว ในข้อปฏิบัติผิดว่า “ข้อปฏิบัติดี ข้อปฏิบัติชอบ” บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าไม่พิจารณา ไม่ไตร่ตรองแล้วแสดงความเลื่อมใสในฐานะที่ไม่ควรเลื่อมใส (๓)

บุคคลไม่พิจารณา ไม่ไตร่ตรองแล้วแสดงความไม่เลื่อมใสในฐานะที่ควรเลื่อมใส เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้แสดงความไม่เลื่อมใสในข้อปฏิบัติดี ในข้อปฏิบัติชอบว่า “ข้อปฏิบัติชั่วบ้าง ข้อปฏิบัติผิดบ้าง” บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าไม่พิจารณา ไม่ไตร่ตรอง แล้วแสดงความไม่เลื่อมใสในฐานะที่ควรเลื่อมใส (๔)

[๑๖๕] **บุคคลพิจารณา ไตร่ตรองแล้วกล่าวติเตียนผู้ควรติเตียน เป็นไฉน**

บุคคลบางคนในโลกนี้กล่าวติเตียนพวกเดียรถีย์ สวากของเดียรถีย์ผู้ปฏิบัติชั่ว ปฏิบัติผิดว่า “ปฏิบัติชั่วบ้าง ปฏิบัติผิดบ้าง” บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าพิจารณา ไตร่ตรอง แล้วกล่าวติเตียนผู้ควรติเตียน (๑)

บุคคลพิจารณา ไตร่ตรองแล้วกล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้กล่าวสรรเสริญพระพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้าผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบว่า “ปฏิบัติดีบ้าง ปฏิบัติชอบบ้าง” บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าพิจารณา ไตร่ตรองแล้วกล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญ (๒)

บุคคลพิจารณา ไตร่ตรองแล้วแสดงความไม่เลื่อมใสในฐานะที่ไม่ควรเลื่อมใส เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้แสดงความไม่เลื่อมใสในข้อปฏิบัติชั่ว ข้อปฏิบัติผิดว่า “ข้อปฏิบัติชั่วบ้าง ข้อปฏิบัติผิดบ้าง” บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าพิจารณา ไตร่ตรองแล้ว แสดงความไม่เลื่อมใสในฐานะที่ไม่ควรเลื่อมใส (๓)

บุคคลพิจารณา ไตร่ตรองแล้วแสดงความเลื่อมใสในฐานะที่ควรเลื่อมใส เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้แสดงความเลื่อมใสในข้อปฏิบัติดี ข้อปฏิบัติชอบว่า ข้อปฏิบัติดีบ้าง ข้อปฏิบัติชอบบ้าง บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าพิจารณา ไตร่ตรองแล้วแสดงความเลื่อมใสในฐานะที่ควรเลื่อมใส (๔)

[๑๖๖] **บุคคลกล่าวติเตียนผู้ควรติเตียนตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล แต่ไม่กล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล⁹⁰** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ควรสรรเสริญก็มี ควรติเตียนก็มี ในสองคนนั้น ผู้ใดควรติเตียนก็กล่าวติเตียนผู้นั้นตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล ผู้ใดควรสรรเสริญก็ไม่กล่าวสรรเสริญผู้นั้นตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล บุคคลเช่นนี้ชื่อว่า กล่าวติเตียนผู้ควรติเตียนตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล แต่ไม่กล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล (๑)

บุคคลกล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล แต่ไม่กล่าวติเตียนผู้ควรติเตียนตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ควรสรรเสริญก็มี ควรติเตียนก็มี ในสองคนนั้น ผู้ใดควร สรรเสริญก็กล่าวสรรเสริญผู้นั้นตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล ผู้ใดควรติเตียน ก็ไม่กล่าวติเตียนผู้นั้นตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล บุคคลเช่นนี้ชื่อว่ากล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล แต่ไม่กล่าวติเตียนผู้ควรติเตียนตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล (๒)

บุคคลกล่าวติเตียนผู้ควรติเตียนตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาลและกล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ควรสรรเสริญก็มี ควรติเตียนก็มี ในสองคนนั้น ผู้ใดควร ติเตียนก็กล่าวติเตียนผู้นั้นตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล ผู้ใดควรสรรเสริญก็กล่าวสรรเสริญผู้นั้นตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล เป็นผู้รู้เวลาเพื่อตอบคำถามนั้น ในการกล่าวนั้น บุคคลเช่นนี้ชื่อว่ากล่าวติเตียนผู้ควรติเตียนตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาลและกล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล (๓)

บุคคลไม่กล่าวติเตียนผู้ควรติเตียนตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาลและไม่กล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ควรสรรเสริญก็มี ควรติเตียนก็มี ในสองคนนั้น ผู้ใดควร ติเตียนก็ไม่กล่าวติเตียนผู้นั้นตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล ผู้ใดควรสรรเสริญก็ไม่ กล่าวสรรเสริญผู้นั้นตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล เป็นผู้วางเฉย มีสติสัมปชัญญะอยู่ บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าไม่กล่าวติเตียนผู้ควรติเตียนตามความเป็นจริง เหมาะแก่กาล และไม่กล่าวสรรเสริญผู้ควรสรรเสริญตามความเป็นจริงเหมาะแก่กาล (๔)

[๑๖๗] **บุคคลผู้ดำรงชีพด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียร แต่ไม่ดำรงชีพด้วยผลแห่งบุญ⁹¹** เป็นไฉน

⁹⁰ อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๐/๑๕๐-๑๕๓

⁹¹ อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๓๔/๒๐๓

การดำรงชีพของบุคคลใดเกิดขึ้นเพราะความขยัน ความหมั่น ความเพียร มิใช่เกิดขึ้นเพราะบุญ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ดำรงชีพด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียร แต่ไม่ดำรงชีพด้วยผลแห่งบุญ

บุคคลผู้ดำรงชีพด้วยผลแห่งบุญ แต่ไม่ดำรงชีพด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียร เป็นไฉน

เทวดาชั้นสูงขึ้นไปกระทั่งเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี ดำรงชีพด้วยผลแห่งบุญ แต่ไม่ดำรงชีพด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียร

บุคคลผู้ดำรงชีพด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียรและดำรงชีพด้วยผลแห่งบุญ เป็นไฉน

การดำรงชีพของบุคคลใดเกิดขึ้นเพราะความขยัน ความหมั่น ความเพียร และเกิดขึ้นเพราะผลบุญ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ดำรงชีพด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียรและดำรงชีพด้วยผลแห่งบุญ

บุคคลผู้ไม่ดำรงชีพด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียรและไม่ดำรงชีพด้วยผลแห่งบุญ เป็นไฉน

สัตว์นรกชื่อว่าผู้ไม่ดำรงชีพด้วยผลแห่งความขยันหมั่นเพียรและไม่ดำรงชีพด้วยผลแห่งบุญ

[๑๖๘] **บุคคลผู้มีตมาและมีตไป**⁹² เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เกิดในตระกูลต่ำ คือ ตระกูลจัณฑาล ตระกูลนายพราน ตระกูลช่างสาน ตระกูลช่างรถ หรือตระกูลคนเทษยะ เป็นตระกูลยากจน มีข้าว น้ำ และสิ่งของเครื่องใช้น้อย เป็นไปอย่างผิดเคือง เป็นแหล่งที่หาของกินและเครื่องนุ่งห่ม ใด้ยาก และเขามีผิวพรรณหม่นหมอง ไม่น่าดู ต่ำเตี้ย มีความเจ็บป่วยมาก ตาบอด เป็นง่อย เป็นคนกระจอก หรือเป็นโรคอัมพาต มักไม่ได้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีป เขายังประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ครั้นประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริตแล้ว หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทูคติ วินิบาต นรก บุคคลผู้มีตมาและมีตไป เป็นอย่างนี้ (๑)

บุคคลผู้มีตมาแต่สว่างไป เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เกิดในตระกูลสูง คือ ตระกูลจัณฑาล ตระกูลนายพราน ตระกูลช่างสาน ตระกูลช่างรถ หรือตระกูลคนเทษยะ เป็นตระกูลยากจน มีข้าว น้ำ และสิ่งของเครื่องใช้น้อย เป็นไปอย่างผิดเคือง เป็นแหล่งที่หาของกินและเครื่องนุ่งห่ม ใด้ยาก และเขามีผิวพรรณหม่นหมอง ไม่น่าดู ต่ำเตี้ย มีความเจ็บป่วยมาก ตาบอด เป็นง่อย เป็นคนกระจอก หรือเป็นโรคอัมพาต มักไม่ได้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป แต่เขาประพฤติกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ครั้นประพฤติกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริตแล้ว หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลผู้มีตมาแต่สว่างไป เป็นอย่างนี้ (๒)

บุคคลผู้สว่างมาแต่มีตไป เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เกิดในตระกูลสูงคือตระกูลขัตติยมหาศาล⁹³ ตระกูลพราหมณ์ มหาศาล หรือตระกูลคหบดีมหาศาล เป็นตระกูลมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีทองและเงินมากมาย มีเครื่องใช้ที่น่ายลใจมากมาย มีทรัพย์และธัญชาติมากมาย และเขามีรูปร่างม น่าดู น่าเลื่อมใส มีฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก ใด้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป แต่เขา

ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ครั้นประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต

มโนทุจริตแล้ว หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทูคติ วินิบาต นรก บุคคล

ผู้สว่างมาแต่มีตไป เป็นอย่างนี้ (๓)

บุคคลผู้สว่างมาและสว่างไป เป็นไฉน

⁹² อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๘๕/๑๒๙-๑๓๐

⁹³ มหาศาล หมายถึงผู้ที่มั่งคั่ง มีทรัพย์สมบัติมาก ขัตติยมหาศาลมีพระราชทรัพย์ ๑๐๐-๑,๐๐๐ โกฎิ พราหมณ์มหาศาลมีทรัพย์สมบัติ ๘๐ โกฎิ คหบดีมหาศาลมีทรัพย์สมบัติ ๔๐ โกฎิ (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑๖๘/๙๑)

บุคคลบางคนในโลกนี้เกิดในตระกูลสูง คือ ตระกูลชัตติยมหาศาล ตระกูลพราหมณ์มหาศาล หรือตระกูลคหบดีมหาศาล เป็นตระกูลมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มีทองและเงินมากมาย มีเครื่องใช้ที่นำปลื้มใจมากมาย มีทรัพย์และธัญชาติมากมาย และเขามีรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก ได้ข้าว น้ำ ฝ้าย ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พิง เครื่องประทีป และเขาประพศิกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ครั้นประพศิกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริตแล้ว หลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ บุคคลผู้สว่างมาและสว่างไป เป็นอย่างนี้ (๔)

[๑๖๙] บุคคลผู้ต่ำมาและต่ำไป⁹⁴ เป็นไฉน

ย่อหน้าย่อหน้าฯลฯ⁹⁵

บุคคลผู้ต่ำมาและต่ำไป เป็นอย่างนี้

บุคคลผู้ต่ำมาแต่สูงไป เป็นไฉน

ฯลฯ⁹⁶

บุคคลผู้ต่ำมาแต่สูงไป เป็นอย่างนี้

บุคคลผู้สูงมาแต่ต่ำไป เป็นไฉน

ฯลฯ⁹⁷

บุคคลผู้สูงมาแต่ต่ำไป เป็นอย่างนี้

บุคคลผู้สูงมาและสูงไป เป็นไฉน

ฯลฯ⁹⁸

บุคคลผู้สูงมาและสูงไป เป็นอย่างนี้

[๑๗๐] ในภพมัตถิกานั้น บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้ ๔ จำพวก⁹⁹ เป็นไฉน

ต้นไม้ ๔ ชนิด คือ

๑. ต้นไม้เนื้ออ่อนแต่มีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม
๒. ต้นไม้เนื้อแข็งแต่มีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม
๓. ต้นไม้เนื้ออ่อนและมีต้นไม้เนื้ออ่อน¹⁰⁰แวดล้อม
๔. ต้นไม้เนื้อแข็ง และมีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม

บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้ ๔ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลกอย่างนี้เหมือนกัน

บุคคล ๔ จำพวก เป็นไฉน

⁹⁴ อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๘๖/๑๓๑-๑๓๒

⁹⁵ ดูความเต็มในข้อ ๑๖๘ ในเล่มนี้

⁹⁶ ดูความเต็มในข้อ ๑๖๘ ในเล่มนี้

⁹⁷ ดูความเต็มในข้อ ๑๖๘ ในเล่มนี้

⁹⁸ ดูความเต็มในข้อ ๑๖๘ ในเล่มนี้

⁹⁹ อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๐๙/๑๖๕-๑๖๖

¹⁰⁰ ต้นไม้เนื้ออ่อน แปลจากบาลีว่า เฝาคู ซึ่งโดยทั่วไปแปลว่า กระพี้ แต่ในอรรถกถาแก้เป็น นิสสาโร เฝาคูรุกโข หมายถึงต้นไม้มีกระพี้ แต่ปราศจากแก่น (อจ.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๑๐๙/๓๗๐)

๑. บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อนแต่มีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม
๒. บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็งแต่มีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม
๓. บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อนและมีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม
๔. บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็งและมีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม

บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อนแต่มีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีล มีธรรมอันเลวทราม แต่บริษัทของเขาเป็นผู้มีศีล มีธรรมอันงาม บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อนแต่มีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อนแต่มีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม

บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็งแต่มีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีล มีธรรมอันงาม แต่บริษัทของเขาเป็นผู้มีศีล มีธรรมอันเลวทราม บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็งแต่มีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็งแต่มีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม

บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อนและมีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีล มีธรรมอันเลวทราม แม้บริษัทของเขาก็เป็นผู้มีศีล มีธรรมอันเลวทราม บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อนและมีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้ออ่อนและมีต้นไม้เนื้ออ่อนแวดล้อม

บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็งและมีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้มีศีล มีธรรมอันงาม แม้บริษัทของเขาเป็นผู้มีศีล มีธรรมอันงาม บุคคลเช่นนี้เปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็งและมีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม บุคคลประเภทนี้จึงเปรียบเหมือนต้นไม้เนื้อแข็งและมีต้นไม้เนื้อแข็งแวดล้อม

บุคคลเปรียบเหมือนต้นไม้ ๔ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลก

[๑๗๑] **บุคคลผู้ถือรูปเป็นประมาณเลื่อมใสในรูป**¹⁰¹ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นรูปที่สูง รูปที่พอม รูปที่อ้วน รูปที่มีอวัยวะผสมส่วน ถือเอาประมาณในรูปนั้นแล้ว เกิดความเลื่อมใส บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ถือรูปเป็นประมาณเลื่อมใสในรูป

บุคคลผู้ถือเสียงเป็นประมาณเลื่อมใสในเสียง เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ถือเอาประมาณในเสียงนั้นที่ผู้อื่นกล่าวสรรเสริญ ที่ผู้อื่นชมเชย ที่ผู้อื่นกล่าวยกย่อง ที่ผู้อื่นกล่าวสรรเสริญสืบ ๆ กันมาแล้ว เกิดความเลื่อมใส บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ถือเสียงเป็นประมาณเลื่อมใสในเสียง

[๑๗๒] **บุคคลผู้ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณเลื่อมใสในความเศร้าหมอง เป็นไฉน**

บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นจิวรเศร้าหมอง บาตรเศร้าหมอง เสนาสนะเศร้าหมอง หรือเห็นทุกกรกิริยาต่าง ๆ ถือเอาประมาณในความเศร้าหมองนั้นแล้ว เกิดความเลื่อมใส บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ถือความเศร้าหมองเป็นประมาณเลื่อมใสในความเศร้าหมอง

บุคคลผู้ถือธรรมเป็นประมาณเลื่อมใสในธรรม เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เห็นศีล สมาธิ ปัญญา แล้วถือเอาประมาณในศีลเป็นต้นนั้นแล้ว เกิดความเลื่อมใส บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ถือธรรมเป็นประมาณ เลื่อมใสในธรรม

[๑๗๓] **บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเอง แต่ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น เป็นไฉน**

¹⁰¹ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๕/๑๐๘-๑๐๙

บุคคลบางคนในโลกนี้ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลแต่ไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศีล ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิแต่ไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยสมาธิ ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาแต่ไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติแต่ไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติ ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะแต่ไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองแต่ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น

บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่นแต่ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเอง เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ตนเองเป็นผู้ไม่ถึงพร้อมด้วยศีลแต่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อม ด้วยศีล ตนเองเป็นผู้ไม่ถึงพร้อมด้วยสมาธิแต่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยสมาธิ ตนเองเป็นผู้ไม่ถึงพร้อมด้วยปัญญาแต่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ตนเองเป็นผู้ไม่ถึงพร้อมด้วยวิมุตติแต่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติ ตนเองเป็นผู้ไม่ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะแต่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่นแต่ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเอง

บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลและชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อม ด้วยศีล ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสมาธิและชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยสมาธิ ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาและชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติและชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติ ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะและชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าผู้ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น

บุคคลผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ตนเองเป็นผู้ไม่ถึงพร้อมด้วยศีลและไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศีล ตนเองเป็นผู้ไม่ถึงพร้อมด้วยสมาธิและไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยสมาธิ ตนเองเป็นผู้ไม่ถึงพร้อมด้วยปัญญาและไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ตนเองเป็นผู้ไม่ถึงพร้อมด้วยวิมุตติและไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติ ตนเองเป็นผู้ไม่ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะและไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยวิมุตติญาณทัสสนะ บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าผู้ไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลตนเองและไม่ปฏิบัติเพื่อเกื้อกูลผู้อื่น

[๑๗๔] บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมั่นประกอบการทำตนให้เดือดร้อน¹⁰² เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นคนเบลอัย ไร้มารยาท เลียมมือ เขาเชิญมารับภิกษาก็ไม่มา เขาเชิญให้หยุดก็ไม่หยุด ไม่รับภิกษาที่เขาแบ่งไว้ก่อน ไม่รับภิกษาที่เขาเจาะจงทำไว้ ไม่ยินดีกินนิมนต์ ไม่รับภิกษาปากหม้อ ไม่รับภิกษาจากกระเช้า ไม่รับภิกษาคร่อมธรณีประตู ไม่รับภิกษาคร่อมท่อนไม้ ไม่รับภิกษาคร่อมสาก ไม่รับภิกษาที่คนสองคนบริโภคอยู่ ไม่รับภิกษาของหญิงมีครรภ์ ไม่รับภิกษาของหญิงที่กำลังให้ลูกดื่มนม ไม่รับภิกษาของหญิงที่คลอเคลียบุรุษ ไม่รับภิกษาที่นัดแนะ กันทำไว้ ไม่รับภิกษาในที่ที่รับเลี้ยงสุนัข ไม่รับภิกษาในที่ที่มีแมลงวันไต่ตอม เป็นกลุ่ม ไม่รับปลา ไม่รับเนื้อ ไม่ดื่มสุรา ไม่ดื่มเมรัย ไม่ดื่มน้ำหมักดอง เขารับภิกษาเฉพาะเรือนหลังเดียว เยียวยาอัฐภาพด้วยข้าวคำเดียว รับภิกษาที่เรือน ๒ หลัง เยียวยาอัฐภาพด้วยข้าว ๒ คำ ฯลฯ หรือรับภิกษาที่เรือน ๗ หลัง เยียวยาอัฐภาพด้วยข้าว ๗ คำ เยียวยาอัฐภาพด้วยภิกษาในถาดน้อยใบเดียวบ้าง เยียวยาอัฐภาพด้วยภิกษาในถาดน้อย ๒ ใบบ้าง ฯลฯ เยียวยาอัฐภาพด้วยภิกษาในถาดน้อย ๗ ใบบ้าง กินอาหารที่เก็บค้างไว้วันเดียวบ้าง กินอาหารที่เก็บค้างไว้ ๒ วันบ้าง ฯลฯ กินอาหารที่เก็บค้างไว้ ๗ วันบ้าง เขาหมั่นประกอบในการบริโภคที่เวียนมาตั้ง กิ่งเดือนอย่างนี้

¹⁰² อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๘/๓๐๓-๓๐๔

เขากินผักคองเป็นอาหารบ้าง กินข้าวฟ่างเป็นอาหารบ้าง กินลูกเต๋อยเป็นอาหารบ้าง กินกากข้าวเป็นอาหารบ้าง กินยางไม้เป็นอาหารบ้าง กินรำเป็นอาหารบ้าง กินข้าวตังเป็นอาหารบ้าง กินกำยานเป็นอาหารบ้าง กินหญ้าเป็นอาหารบ้าง กินมูลโคเป็นอาหารบ้าง กินเหง้าและผลไม้ในป่าเป็นอาหารบ้าง กินผลไม้ที่หล่นเสียเวลา
 อดภาพ เขาบุงหม่มผ้าปานบ้าง บุงหม่มผ้าแกมกันบ้าง บุงหม่มผ้าห่อศพบ้าง บุงหม่มผ้าบังสุกุลบ้าง บุงหม่มผ้าเปลือกไม้
 บ้าง บุงหม่มหนังเสือบ้าง บุงหม่มหนังเสือที่มีเล็บติดอยู่บ้าง บุงหม่มคากรองบ้าง บุงหม่มผ้าเปลือกปอกรองบ้าง บุงหม่ม
 ผ้าผลไม้อกรองบ้าง บุงหม่มผ้ากัมพลทำด้วยผมคนบ้าง บุงหม่มผ้ากัมพลทำด้วยขนสัตว์วิธีย่างบ้าง บุงหม่มผ้าทำด้วยขน
 ปีกนกเค้าบ้าง ถอนผมและหนวด หมันประกอบกรอนผมและหนวดบ้าง ยืนอย่างเดียวปฏิเสศการนั่งบ้าง นั่ง
 กระโหย่ง ประกอบความเพียรด้วยการนั่งกระโหย่งบ้าง นอนบนหนาม สำเร็จการนอนบนหนามบ้าง อาบน้ำวันละ
 ๓ ครั้ง หมันประกอบกรอนน้ำบ้าง เขาหมันประกอบกรอนร่างกายให้เดือดร้อนหลายวิธีดังกล่าวนี้อยู่ บุคคลผู้ทำ
 ตนให้เดือดร้อนหมันประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน เป็นอย่างนี้

[๑๗๕] บุคคลผู้ทำคนอื่นให้เดือดร้อน หมันประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน¹⁰³ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ฆ่าแพะ ฆ่าสุกร เป็นนายพรานนก เป็นนายพรานเนื้อ เป็นชาวประมง เป็นโจร
 เป็นเพชรฆาต เป็นคนฆ่าโค เป็นผู้คุม หรือเป็นผู้ทำกรรมอันหยาบช้าชนิดใดชนิดหนึ่งก็ตาม บุคคลผู้ทำคนอื่นให้
 เดือดร้อน หมันประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นอย่างนี้

[๑๗๖] บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมันประกอบในการทำตนให้เดือดร้อนและทำผู้อื่นให้เดือด
 ร้อน หมันประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน¹⁰⁴ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นพระราชามหากษัตริย์ได้รับมูรธาภิเศก หรือว่า เป็นพราหมณ์มหาศาล เขาให้
 สร้างสถูปคารวิหม่ทางทิศตะวันออกแห่งพระนครแล้วโกนผมและหนวด บุงหม่มหนังสัตว์มีเล็บ ซิลอมกายด้วย
 เนยใสและน้ำมัน เกาหลัง ด้วยเขามฤค เข้าไปสู่สถูปคารวิหม่พร้อมด้วยมเหสีและพราหมณ์ผู้เป็นปุโรหิต เขา
 สำเร็จการนอนบนพื้นอันปราศจากการปูลาดไว้ด้วยมูลโคสด พระราชาให้พระชนมชีพเป็นไปด้วยน้ำนมที่มีอยู่ใน
 เต้าที่หนึ่งของแม่โคตัวหนึ่งที่มีลูกอ่อน พระมเหสีให้พระชนมชีพเป็นไปด้วยน้ำนมที่มีอยู่ในเต้าที่ ๒ พราหมณ์ผู้เป็น
 ปุโรหิตให้อัตภาพเป็นไปด้วยน้ำนมที่มีอยู่ในเต้าที่ ๓ พระราชาทรงบูชาไฟด้วยน้ำนมที่มีอยู่ในเต้าที่ ๔ ลูกโคให้อ
 ัตภาพเป็นไปด้วยน้ำนมที่เหลือ พระราชานั้นตรัสอย่างนี้ว่า “ท่านทั้งหลายจงฆ่าโคเท่านี้ จงฆ่าลูกโคผู้เท่านี้ จงฆ่า
 ลูกโคเมียเท่านี้ จงฆ่าแพะเท่านี้ จงฆ่าแกะเท่านี้ เพื่อบูชาสัตย์ (จงฆ่าม้าเท่านี้เพื่อบูชาสัตย์) จงตัดไม้และเกี่ยวหญ้า
 คาเท่านี้เพื่อบังและลาด”

แม้เหล่าชนที่เป็นทาส เป็นคนรับใช้ เป็นคนงานของพระราชา นั้น ย่อมสะดุ้งต่ออาชญา สะดุ้งต่อภัย มีหน้า
 นองด้วยน้ำตา ร้องให้ทำการงานอยู่ บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน หมันประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และทำผู้
 อื่นให้เดือดร้อน หมันประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นอย่างนี้

[๑๗๗] บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่หมันประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และไม่ทำผู้อื่น
 ให้เดือดร้อน ไม่หมันประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน¹⁰⁵ เป็นไฉน

บุคคลนั้นไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นผู้ไม่หิว ดับร้อน เย็นใจ เสวยสุข มีตนอัน
 ประเสริฐอยู่ในปัจจุบัน

¹⁰³ ดู อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๘/๓๐๕-๓๐๖

¹⁰⁴ ดู อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๘/๓๐๕-๓๐๖

¹⁰⁵ ดู อภ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๙๘/๓๐๖

พระตถาคตเสด็จอุบัติขึ้นมาในโลกนี้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองโดยชอบ เพียบพร้อมด้วยวิชา และจรณะ เสด็จไปได้ ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกผู้ที่ควรฝึกได้อย่างยอดเยี่ยม เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธรเจ้า เป็นพระผู้มีพระภาค พระองค์ทรงรู้แจ้งโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก และหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ด้วยพระองค์เองแล้วประกาศให้ผู้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น¹⁰⁶ งามในท่ามกลาง¹⁰⁷ และงามในที่สุด¹⁰⁸ ทรงประกาศพรหมจรรย์¹⁰⁹ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์ครบถ้วน

คหบดี บุตรแห่งคหบดีหรืออนุชนในตระกูลใดตระกูลหนึ่งได้สดับธรรมนั้น ครั้นได้สดับธรรมนั้นแล้วเกิดศรัทธาในพระตถาคต เมื่อมีศรัทธาย่อมตระหนักรู้ว่า “การอยู่ครองเรือนเป็นเรื่องอดีต¹¹⁰ เป็นทางแห่งธุลี¹¹¹ การบวชเป็นทางปลอดโปร่ง¹¹² การที่ผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วนดุจสังข์ที่ขัดแล้วมิใช่ทำได้ง่าย ทางที่ดี เราควรโกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด”

ต่อมาเขาละทิ้งกองโกศสมบัติน้อยใหญ่และเครื่องนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต

[๑๗๘] บุคคลนั้นบวชแล้วอย่างนี้ ถึงความเป็นผู้มีสติ¹¹³ และสาธิป¹¹⁴ แห่งภิกษุทั้งหลาย ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ คือ วางพันทวารุทธและศีลศรารุทธ มีความละอาย มีความเอ็นดู หวังประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่

¹⁰⁶ งานในเบื้องต้น ในที่นี้หมายถึงศีล (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๐/๑๕๕)

¹⁰⁷ งานในท่ามกลาง ในที่นี้หมายถึงอริยมรรค (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๐/๑๕๕)

¹⁰⁸ งานในที่สุด ในที่นี้หมายถึงนิพพาน (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๐/๑๕๕)

¹⁰⁹ พรหมจรรย์ ในที่นี้หมายถึงความประพฤติประเสริฐ มีนัย ๑๐ ประการ คือ

(๑) ทาน	การให้ (๒)	เวทย์ยาวัจจะ	การชวนชวายเป็นเหตุ
(๓) ปัญจศีล	ศีลห้า (๔)	อัปมัญญา	การประพฤติพรหมจรรย์อย่างไม่มีขอบเขต
(๕) เมถุนวิริติ	การงดเว้นจากการเสพเมถุน		
(๖) สทธารสันโดษ	ความยินดีเฉพาะคู่ครองของตน		
(๗) วิริยะ	ความเพียร (๘)	อุโปสถังคะ	องค์อุโปสถ
(๙) อริยมรรค	ทางอันประเสริฐ (๑๐)	ศาสนา	ในที่นี้หมายถึงพุทธศาสนา

(ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๐/๑๖๑-๑๖๒)

¹¹⁰ เป็นเรื่องอดีต ในที่นี้หมายถึงมีความกังวลใจ ห่วงใยต่อกันและกันระหว่างสามีภรรยา ไม่สะดวกต่อการสั่งสมกุศล (อ.จ.ต.ก.อ. (บาลี) ๒/๑๙๘/๔๒๑)

¹¹¹ เป็นทางแห่งธุลี ในที่นี้หมายถึงเป็นที่เกิดและเป็นที่ตั้งแห่งกิเลสอันทำจิตใจให้เศร้าหมอง เช่น รากะเป็นต้น (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๑/๑๖๓, อ.จ.ต.ก.อ. (บาลี) ๒/๑๙๘/๔๒๒)

¹¹² เป็นทางปลอดโปร่ง ในที่นี้หมายถึงนักบวชแม้จะอยู่ในเรือนยอด ปราสาทแก้ว หรือเทพวิมานซึ่งมีประตู หน้าต่างปลอดปิดมิดชิดก็ยังถือว่าปลอดโปร่ง เพราะนักบวชไม่มีความยึดติดในสิ่งใด ๆ (ที.สี.อ. (บาลี) ๑/๑๙๑/๑๖๓)

¹¹³ สติ หมายถึงอภิสติสติของภิกษุ (วิ.มหา. (ไทย) ๑/๕๕/๓๓)

¹¹⁴ สาธิป หมายถึงสติของพระผู้มีพระภาคทรงบัญญัติไว้แก่ภิกษุ (วิ.มหา. (ไทย) ๑/๕๕/๓๓)

ละเว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ คือรับเอาแต่สิ่งของที่เขาให้ มุ่งหวังแต่ของที่เขาให้ ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาดอยู่

ละพฤติกรรมอันเป็นข้าศึกต่อพรหมจรรย์ คือประพฤติพรหมจรรย์¹¹⁵ เว้นห่างไกลเมถุนธรรมอันเป็นกิจของชาวบ้าน

ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่คำสัตย์ ดำรงความสัตย์ มีถ้อยคำ เป็นหลัก เชื่อถือได้ ไม่หลอกลวงชาวโลก

ละเว้นขาดจากคำส่อเสียด คือฟังความจากฝ่ายนี้แล้ว ไม่ไปบอกฝ่ายโน้น เพื่อทำลายฝ่ายนี้ หรือฟังความฝ่ายโน้นแล้วไม่มาบอกฝ่ายนี้ เพื่อทำลายฝ่ายโน้น สมานคนที่แตกแยกกัน ส่งเสริมคนที่ปรองดองกัน ชื่นชม ยินดี เพลิดเพลินต่อผู้ที่สามัคคีกัน พูดแต่ถ้อยคำที่สร้างสรรค์ความสามัคคี

ละเว้นขาดจากคำหยาบ คือ พูดแต่คำไม่มีโทษ เสนาะโสด น่ารัก จับใจ เป็นคำชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่ พอใจ

ละเว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ คือ พูดถูกเวลา พูดคำจริง พูดอิงประโยชน์ พูดอิงธรรม พูดอิงวินัย พูดคำที่มีหลักฐาน มีที่อ้างอิง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ เหมาะแก่กาลเวลา

[๑๗๙] ภิกษุนี้เป็นผู้เว้นขาดจากการพรากรพีชคามและกุตคาม ฉันทมือเดียว ไม่ฉันทในเวลากลางคืน เว้นขาดจากการฉันทในเวลาวิกาล¹¹⁶

เว้นขาดจากการฟ้อนรำขับร้องประโคมดนตรีและดูการละเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล

เว้นขาดการทัดทรง ประดับตกแต่งร่างกายด้วยพวงดอกไม้ ของหอม และเครื่องประทีนผิวอันเป็นลักษณะแห่งการแต่งตัว

เว้นขาดจากที่นอนสูงใหญ่

เว้นขาดจากการรับทองและเงิน

เว้นขาดจากการรับธัญญาหารดิบ¹¹⁷

เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ

เว้นขาดจากการรับสตรี¹¹⁸และกุมารี¹¹⁹

เว้นขาดจากการรับทาสหญิงและทาสชาย

เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ

เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร

เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้า และลา

¹¹⁵ **ประพฤติพรหมจรรย์** หมายถึงการงดเว้นจากการเสพเมถุนธรรม ได้แก่ การร่วมประเวณี การร่วมสังวาสกล่าวคือการเสพสัทธรรมอันเป็นประเวณีของชาวบ้าน มีน้ำเป็นที่สุด เป็นกิจที่ต้องทำในที่ลับ เป็นการกระทำของคนที่เป็นคู่ ๆ (วิ.มหา. (ไทย) ๑/๕๕/๓๖)

¹¹⁶ **เวลาวิกาล** หมายถึงเวลาที่ห้าม ใช้เฉพาะแต่ละเรื่อง ในที่นี้หมายถึงผิดเวลาที่กำหนดไว้ คือตั้งแต่หลังเที่ยงวันจนถึงอรุณขึ้น (ที.สี.อ. (บาลี) ๑๐/๗๕)

¹¹⁷ **ธัญญาหารดิบ** หมายถึงธัญชาติที่มีเมล็ด มีเปลือกสมบูรณ์พร้อมที่จะงอกได้ เช่น ข้าวเปลือก (ที.สี.อ. (บาลี) ๑๐/๗๕)

¹¹⁸ **สตรี** หมายถึงหญิงที่แต่งงานแล้ว (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑๗๙/๑๐๓)

¹¹⁹ **กุมารี** หมายถึงหญิงที่ยังไม่ได้แต่งงาน (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑๗๙/๑๐๓)

เว้นขาดจากการรับเรือกสวน ไธนา และที่ดิน

เว้นขาดจากการทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร¹²⁰

เว้นขาดจากการซื้อขาย

เว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง ด้วยของปลอม และด้วยเครื่องตวงวัด

เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวง และการตลบตะแลง

เว้นขาดจากการตัด(อวัยวะ) การฆ่า การจองจำ การตีซึ่งวิ่งราว การปล้นและการชู้กรรโชก

[๑๘๐] ภิกษุหนึ่งเป็นผู้สันโดษด้วยจีวรพอกุ้มร่างกายและบิณฑบาตพอกุ้มท้อง เธอจะไป ณ ที่ใด ๆ ก็ไป ได้ทันที เหมือนนกบินไป ณ ที่ใด ๆ ก็มีแต่ปีกเป็นภาระ เธอประกอบด้วยศีลขันธอันเป็นอริยะนี้แล้วย่อมเสวยสุข อันปราศจากโทษในภายใน

[๑๘๑] ภิกษุหนึ่งเห็นรูปทางตาแล้ว ไ ม่รบกวน ไ ม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อสัจจกฐนทรียซึ่งเมื่อไม่ สัจจแล้วก็จะเป็เหตุให้บาปอกุศลธรรมคืออกิขมาและโทมนัส ครอบงำได้ จึงรักษาจักขุทรีย ถึงความสัจจ ในจักขุทรีย ฟังเสียง ทางหู ฯลฯ ตมกลิ่นทางจมูก ฯลฯ ลิ้มรสทางลิ้น ฯลฯ ถูกต้องโณภูฐัพพะทางกาย ฯลฯ รู้ ธรรมารมณทางใจแล้ว ไ ม่รบกวน ไ ม่แยกถือ ย่อมปฏิบัติเพื่อสัจจกฐนทรีย ซึ่งเมื่อไม่สัจจแล้วก็จะเป็เหตุให้ บาปอกุศลธรรมคืออกิขมาและโทมนัสครอบงำได้ จึงรักษามนินทรีย ถึงความสัจจในมนินทรีย เธอประกอบด้วย การสัจจอินทรีย อันเป็นอริยะนี้ย่อมเสวยสุขอันไม่ระคนกับกิเลสในภายใน

[๑๘๒] ภิกษุหนึ่งทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป การถอยกลับ การแลดู การเหลียวดู การคู้เข้า การเหยียด ออก การครองสังฆาฏิ บาตร และจีวร การฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม การถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ การเดิน การยืน การนั่ง การนอน การตื่น การพูด การนิ่ง

เธอประกอบด้วยอริยศีลขันธ อริยอินทรียสังวร อริยสติสัมปชัญญะ และอริยสันโดษนี้ พักอยู่ ณ เสนาสนะ อันเจียบสงัด คือป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชฎี ที่แจ้ง ลอมฟาง เรอกลับจากบิณฑบาต ภายหลังฉัน อาหารเสร็จแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรงดำรงสติให้มั่น เธอละอกิขมาในโลก มีใจปราศจากอกิขมา ชำระจิตให้ หมดจดจากอกิขมา ละความมุ่งร้ายคือพยาบาท มีจิตไม่พยาบาท มุ่งประโยชน์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ ชำระจิตให้ หมดจดจากความมุ่งร้ายคือพยาบาท ละถีนมิทระ ปราศจากถีนมิทระ กำหนดแสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะ ชำระ จิตให้หมดจดจากถีนมิทระ ละอุทฺธัจจุกุกุจจะ เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบภายใน ชำระจิตให้หมดจดจากอุทฺธัจจุก กุกุจจะ ละวิจิกิจจา ชำรณพันวิจิกิจจาได้แล้ว ไ ม่มีความสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ชำระจิตให้หมดจดจาก วิจิกิจจา

[๑๘๓] ภิกษุหนึ่งละนิวรรณ์ ๕ ประการเหล่านี้ที่ทำให้จิตเศร้าหมอง บั่นทอนกำลังปัญญา สงัดจากกาม สงัดจากสภาวะธรรมที่เป็นอกุศล บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก มีวิจาร์ มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ เพราะวิตกวิจาร์ สงบระงับไปบรรลุทุติยฌานอันมีความผ่องใสในภายใน มีภาวะที่จิตเป็นหนึ่งผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร์ มีปีติและ สุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เพราะปีติจางคลายไป มีจิตเป็นอุเบกขา มีสติและมีสัมปชัญญะอยู่ และเสวยสุขทางกาย บรรลุตติยฌานที่พระอริยะกล่าวว่า “มีจิตเป็นอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข” เพราะละสุขและทุกข์ได้ เพราะโสมนัสและ โทมนัสดับไป บรรลุจตุตถฌานอันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีความบริสุทธิ์แห่งสติอันเกิดจากอุเบกขาอยู่

เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใ้ งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ภิกษุหนึ่งน้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๒ ชาติบ้าง ๓ ชาติบ้าง ๔ ชาติบ้าง ๕ ชาติบ้าง ๑๐ ชาติบ้าง ๒๐ ชาติบ้าง ๓๐ ชาติบ้าง ๔๐ ชาติบ้าง ๕๐ ชาติบ้าง ๑๐๐ ชาติบ้าง ๑,๐๐๐ ชาติบ้าง ๑๐๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ตลอดสังขัมภูฏักปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิภูฏักป

¹²⁰ เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร หมายถึงการส่งหนังสือหรือข่าวสารของคุณหัสดี (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑๗๙/๑๐๔)

เป็นอันมากบ้าง ตลอดจนวิญญูกับเป็นอันมากบ้างว่า “ในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุข ทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุดจากภพนั้นก็ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้นเราก็มีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุดจากภพนั้นจึงมาเกิดในภพนี้” เธอระลึกชาติก่อนได้หลายชาติพร้อมทั้งลักษณะทั่วไปและชีวประวัติอย่างนี้

[๑๔๔] ภิกษุหนึ่งเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อนเหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ เธอโน้มจิตไปเพื่อจตุปปาตญาณ เห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุด กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำและชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า “หมู่สัตว์ที่ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต และมโนทุจริตติดเฝ้ายพระอริยะมีความเห็นผิดและชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด เขาเหล่านั้นหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในอบาย ทูคติ วินิบาต นรก ส่วนหมู่สัตว์ที่ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ติดเฝ้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ ชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ เขาเหล่านั้นหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์” เธอเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุด กำลังเกิด ทั้งชั้นต่ำ และชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม

[๑๔๕] ภิกษุหนึ่งเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อนเหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ โน้มจิตไปเพื่ออภิสวักขยญาณ รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ นี่เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ นี้อาสวะ นี้เหตุเกิดแห่งอาสวะ นี้ความดับอาสวะ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ”

เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ ภวาสวะ และอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้วก็รู้ว่า “หลุดพ้นแล้ว” รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์¹²¹แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไ ม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป”

บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือดร้อนไ ม่หมั่นประกอบในการทำตนให้เดือดร้อน และไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนไม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นอย่างนี้ เขาไม่ทำตนให้เดือดร้อนไ ม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อนไ ม่หมั่นประกอบในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นผู้ไม่หิว ดับร้อน เย็นใจ เสวยสุข มีตนประเสริฐอยู่ในปัจจุบัน

[๑๔๖] **บุคคลผู้มีราคะ** เป็นไฉน

บุคคลผู้ยังละราคะไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีราคะ

บุคคลผู้มีโทสะ เป็นไฉน

บุคคลผู้ยังละโทสะไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีโทสะ

บุคคลผู้มีโมหะ เป็นไฉน

บุคคลผู้ยังละโมหะไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีโมหะ

บุคคลผู้มีมานะ เป็นไฉน

บุคคลผู้ยังละมานะไม่ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีมานะ

¹²¹ **อยู่จบพรหมจรรย์** ในที่นี้หมายถึงกิจแห่งการปฏิบัติเพื่อทำลายอภิสวักขยเจตสนันสมบุรณ์แล้ว ไ ม่มีกิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อตนเอง แต่ยังมีหน้าที่เพื่อผู้อื่นอยู่ ผู้บรรลุถึงขั้นนี้ได้ชื่อว่าอเสขบุคคล (ที.สี.อ. (บาลี) ๒๔๘/๒๐๓)

[๑๘๗] **บุคคลผู้ได้ความสงบแห่งจิตภายใน**¹²² แต่**ไม่ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง**¹²³ เป็นโฉน¹²⁴

บุคคลบางคนในโลกนี้ได้สมาบัติมีรูปเป็นอารมณ์หรือมีอรูปเป็นอารมณ์ แต่ไม่ได้โลกุตตรมรรคหรือโลกุตตรผล บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าผู้ได้ความสงบแห่งจิตภายใน แต่ไม่ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง

บุคคลผู้ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง แต่ไม่ได้ความสงบแห่งจิตภายใน เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ได้โลกุตตรมรรคหรือโลกุตตรผล แต่ไม่ได้สมาบัติมีรูปเป็นอารมณ์หรือมีอรูปเป็นอารมณ์ บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าผู้ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง แต่ไม่ได้ความสงบแห่งจิตภายใน

บุคคลผู้ได้ความสงบแห่งจิตภายในและได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ได้สมาบัติมีรูปเป็นอารมณ์หรือมีอรูปเป็นอารมณ์ ได้โลกุตตรมรรคหรือโลกุตตรผล บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าผู้ได้ความสงบแห่งจิตภายในและได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง

บุคคลผู้ไม่ได้ความสงบแห่งจิตภายในและไม่ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่ได้สมาบัติมีรูปเป็นอารมณ์หรือมีอรูปเป็นอารมณ์ ไม่ได้โลกุตตรมรรคหรือโลกุตตรผล บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าผู้ไม่ได้ความสงบแห่งจิตภายในและไม่ได้ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง

[๑๘๘] **บุคคลผู้ไปตามกระแส**¹²⁵ เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เสพกามและทำบาปกรรม¹²⁶ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไปตามกระแส

บุคคลผู้ไปทวนกระแส เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่เสพกามและไม่ทำบาปกรรม ถึงจะมีทุกข์ โทมนัส ร้องไห้ น้ำตานองหน้า แต่ก็ยังประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไปทวนกระแส

บุคคลผู้มีภาวะตั้งมั่น เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง ๕ ประการสิ้นไป เป็นโอบปาติกะ ปรินิพพานในภพนั้น ไม่กลับมาจากภพนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนี้เรียกว่า ผู้มีภาวะตั้งมั่น

บุคคลผู้ลอยบาปข้ามถึงฝั่งดำรงอยู่บนบก เป็นโฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะ ทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองอยู่ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ลอยบาปข้ามถึงฝั่งดำรงอยู่บนบก

[๑๘๙] **บุคคลผู้มีสุตะน้อย ทั้งไม่เข้าถึงสุตะ**¹²⁷ เป็นโฉน

¹²² ความสงบแห่งจิตภายใน หมายถึงอัปปนาจิตตสมาธิในสันดาน(ความสืบทอดแห่งจิตคือกระแสจิตที่เกิดดับต่อเนื่องกัน)ของตน (อง. สตตก.อ. (บาลี) ๒/๙๒/๓๖๖)

¹²³ ความเห็นแจ้งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง ในที่นี้หมายถึงวิปัสสนาญาณที่กำหนดรู้สังขารคือปัญญาอันยิ่งและความเห็นแจ้งในธรรมคือเบญจขันธ์ (อง. สตตก.อ. (บาลี) ๒/๙๒/๓๖๖)

¹²⁴ อง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๙๒/๑๔๐

¹²⁵ อง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๕/๗-๘

¹²⁶ บาปกรรม ในที่นี้หมายถึงการฆ่าสัตว์เป็นต้น (อง. จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๕/๒๘๑)

¹²⁷ อง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖/๙-๑๐

บุคคลบางคนในโลกนี้มีสุตะ เคนยยะ เวชยาภรณ์ะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตกะ อัฏฐธรรม เวทลละ น้อย แต่เขาหาธุรรถ¹²⁸ธุรรวม¹²⁹แห่งสุตะน้อยนั้นแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ บุคคลผู้มีสุตะน้อย ทั้งไม่เข้าถึงสุตะ เป็นอย่างนี้

บุคคลผู้มีสุตะน้อย แต่เข้าถึงสุตะ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีสุตะ เคนยยะ เวชยาภรณ์ะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตกะ อัฏฐธรรม เวทลละ น้อย แต่เขาหาธุรรถ¹²⁸ธุรรวมแห่งสุตะน้อยนั้นปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม บุคคลผู้มีสุตะน้อยแต่เข้าถึงสุตะเป็นอย่างนี้

บุคคลผู้มีสุตะมากแต่ไม่เข้าถึงสุตะ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีสุตะ เคนยยะ เวชยาภรณ์ะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตกะ อัฏฐธรรม เวทลละ มาก แต่เขาหาธุรรถ¹²⁸ธุรรวมแห่งสุตะมากนั้นแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ บุคคลผู้มีสุตะมากแต่ไม่เข้าถึงสุตะ เป็นอย่างนี้

บุคคลผู้มีสุตะมากทั้งเข้าถึงสุตะ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีสุตะ เคนยยะ เวชยาภรณ์ะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตกะ อัฏฐธรรม เวทลละ มาก ทั้งเขาก็หาธุรรถ¹²⁸ธุรรวมแห่งสุตะมากนั้นปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม บุคคลผู้มีสุตะมาก ทั้งเข้าถึงสุตะ เป็นอย่างนี้

[๑๙๐] **บุคคลผู้เป็นสมณะไม่หวั่นไหว**¹³⁰ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิ¹³¹ ในวันข้างหน้า บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสมณะไม่หวั่นไหว

บุคคลผู้เป็นสมณะเหมือนดอกปทุม เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป และเพราะราคะ โทสะ โมหะเบาบาง เป็นสกทาคามี มาสู่โลกนี้อีกเพียงครั้งเดียวเท่านั้นก็จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสมณะเหมือนดอกปทุม

บุคคลผู้เป็นสมณะเหมือนดอกบุนทริก เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง ๕ ประการสิ้นไป เป็นโอบปาติกะ ปรินิพพานในโลกนั้น ไม่กลับมาจากภพนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสมณะเหมือนดอกบุนทริก

บุคคลผู้เป็นสมณะผู้ละเอียดอ่อนในหมู่สมณะ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำให้แจ้งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะเพราะอาสวะ ทั้งหลายสิ้นไปด้วย ปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสมณะผู้ละเอียดอ่อนในหมู่สมณะ

จตุกกนิทเทศ จบ

๕. ปัญจกบุคคลบัญญัติ

[๑๙๑] บรรดาบุคคลที่แสดงแล้วเหล่านั้น บุคคลผู้ต้องอาบัติและเดือดร้อน ทั้งไม่รู้ชัดตามความเป็นจริง ซึ่งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งสภาวะธรรมที่เป็นอกุศลซึ่งเป็นบาปอันเกิดขึ้นแล้วแก่ตน บุคคลนั้นพึงถูกว่า กล่าวอย่างนี้ว่า “อาสวะที่เกิดจากการต้องอาบัติมีแก่ท่าน อาสวะที่เกิดจากความเดือดร้อน

¹²⁸ อรรถ ในที่นี้หมายถึงอรรถกถา (อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๖/๒๘๒)

¹²⁹ ธรรม ในที่นี้หมายถึงบาลี (อง.จตุกก.อ. (บาลี) ๒/๖/๒๘๒)

¹³⁰ อง. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๘๘/๑๓๔-๑๓๕

¹³¹ ดูเชิงอรรถที่ ๑ ข้อ ๓๑ หน้า ๑๕๔ ในเล่มนี้

เจริญแก่ท่าน ดีละ ท่านจงละอาสวะที่เกิดจากการต้องอาบัติ บรรเทา อาสวะที่เกิดจากความเดือดร้อน เจริญจิต และเจริญปัญญา เมื่อเจริญอย่างนี้แล้ว ท่านจักเป็นผู้เสมอด้วยบุคคลที่ ๕¹³²”

บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลผู้ต้องอาบัติแต่ไม่เดือดร้อน ทั้งไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งสภาวะธรรมที่เป็นอกุศลซึ่งเป็นบาปอันเกิดขึ้นแล้วแก่ตน บุคคลนั้นพึงถูกว่ากล่าวอย่างนี้ว่า “อาสวะที่เกิดจากการต้องอาบัติมีแก่ท่าน อาสวะที่เกิดจากความเดือดร้อนย่อมไม่เจริญแก่ท่าน ดีละ ท่านจงละอาสวะที่เกิดจากการต้องอาบัติแล้ว เจริญจิตและปัญญา เมื่อเจริญอย่างนี้แล้ว ท่านจักเป็นผู้เสมอด้วยบุคคลที่ ๕”

บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลผู้ไม่ต้องอาบัติแต่เดือดร้อนและไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งสภาวะธรรมที่เป็นอกุศลซึ่งเป็นบาปอันเกิดขึ้นแล้วแก่ตน บุคคลนั้นพึงถูกว่ากล่าวอย่างนี้ว่า “อาสวะที่เกิดจากการต้องอาบัติไม่มีแก่ท่าน อาสวะที่เกิดจากความเดือดร้อนเจริญแก่ท่าน ดีละ ท่านจงละอาสวะที่เกิดจากความเดือดร้อนแล้ว เจริญจิตและปัญญา เมื่อเจริญแล้วอย่างนี้ ท่านจักเป็นผู้เสมอด้วยบุคคลที่ ๕”

บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลผู้ไม่ต้องอาบัติ ไม่เดือดร้อน และไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันเป็นที่ดับไปโดยไม่เหลือแห่งสภาวะธรรมที่เป็นอกุศลซึ่งเป็นบาปอันเกิดขึ้นแล้วแก่ตน บุคคลนั้นพึงถูกว่ากล่าวอย่างนี้ว่า “อาสวะที่เกิดจากการต้องอาบัติไม่มีแก่ท่าน อาสวะที่เกิดจากความเดือดร้อนไม่เจริญแก่ท่าน ดีละ ท่านจงเจริญจิตและปัญญา เมื่อเจริญอย่างนี้แล้ว ท่านจักเป็นผู้เสมอด้วยบุคคลที่ ๕”

บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้ เมื่อบุคคลที่ ๕ โอวาทพราสาสนอยู่อย่างนี้ จะถึงความสิ้นอาสวะโดยลำดับ

[๑๙๒] **บุคคลให้แล้วดูหมิ่น** เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ให้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัช บริหารแก่บุคคลใด บุคคลนั้นกลับมีความคิดอย่างนี้ว่า “เราจะให้ ผู้นี้จะรับ” ให้แล้วยอมดูหมิ่นผู้นั้น บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าให้แล้วดูหมิ่น

บุคคลดูหมิ่นด้วยการอยู่ร่วมกัน เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้อยู่ร่วมกับบุคคลใดตลอด ๒ หรือ ๓ ปี ดูหมิ่นบุคคลนั้นเพราะการอยู่ร่วมกัน บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าดูหมิ่นด้วยการอยู่ร่วมกัน

บุคคลผู้เชื่อง่าย เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เมื่อเขากล่าวสรรเสริญหรือกล่าวติเตียนผู้อื่นก็เชื่อทันที บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าผู้เชื่อง่าย

บุคคลผู้โลเล เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้มีศรัทธาเล็กน้อย มีความรักดีเล็กน้อย มีความรักนิติน้อย มีความเลื่อมใสเล็กน้อย บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าผู้โลเล

บุคคลผู้โง่งมง่าย เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่รู้สภาวะธรรมทั้งที่เป็นกุศลและอกุศล มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต มีส่วนเปรียบด้วยธรรมฝ่ายดำและธรรมฝ่ายขาว บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าผู้โง่งมง่าย

[๑๙๓] ในบทมาติกานั้น **บุคคลเปรียบเหมือนนักรบอาชีพ ๕ จำพวก** เป็นไฉน

นักรบอาชีพ ๕ จำพวก คือ

¹³² บุคคลที่ ๕ ในที่นี้หมายถึงผู้สิ้นอาสวะแล้ว (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑๙๑/๑๑๒)

นักรบบางคนในโลกนี้พอเห็นกลุ่มควัน¹³³เท่านั้น ย่อมชะงัก หยุด ใจไม่ตั้งมั่น ไม่สามารถเข้าสู่สงครามได้ นักรบบางคนแม้เช่นนี้ก็ถือว่าเป็นนักรบอาชีพ นักรบอาชีพจำพวกที่ ๑ นี้มีปรากฏอยู่ในโลก

ยังมีอีก นักรบอาชีพบางคนในโลกนี้แม้เห็นกลุ่มควันก็อดทนได้ แต่พอลายธง¹³⁴แล้วย่อมชะงัก หยุด ไม่ตั้งมั่น ไม่สามารถจะเข้าสู่สงครามได้ นักรบบางคนแม้เช่นนี้ก็ถือว่าเป็นนักรบอาชีพ นักรบอาชีพจำพวกที่ ๒ นี้มีปรากฏอยู่ในโลก

ยังมีอีก นักรบอาชีพบางคนในโลกนี้แม้เห็นกลุ่มควันก็อดทนได้ เห็นปลายธงก็อดทนได้ แต่พอได้ยินเสียงอีกทีก¹³⁵แล้วย่อมชะงัก หยุด ใจไม่ตั้งมั่น ไม่สามารถจะเข้าสู่สงครามได้ นักรบบางคนแม้เช่นนี้ก็ถือว่าเป็นนักรบอาชีพ นักรบอาชีพจำพวกที่ ๓ นี้มีปรากฏอยู่ในโลก

ยังมีอีก นักรบอาชีพบางคนในโลกนี้แม้เห็นกลุ่มควันก็อดทนได้ เห็นปลายธงก็อดทนได้ ได้ยินเสียงอีกทีกก็อดทนได้ แต่พอปะทะกันย่อมเหน็ดเหนื่อย ระวังระส่ำระสาย นักรบบางคนแม้เช่นนี้ก็ถือว่าเป็นนักรบอาชีพ นักรบอาชีพจำพวกที่ ๔ นี้มีปรากฏอยู่ในโลก

ยังมีอีก นักรบอาชีพบางคนในโลกนี้แม้เห็นกลุ่มควันก็อดทนได้ เห็นปลายธง ก็อดทนได้ ได้ยินเสียงอีกทีกก็อดทนได้ ปะทะกันก็อดทนได้ นักรบอาชีพนั้นชนะสงครามนั้นแล้วชื่อว่าผู้พิชิตสงคราม ย่อมครอบครองค่ายที่ชนะมาได้ นักรบบางคนแม้เช่นนี้ก็ถือว่าเป็นนักรบอาชีพ นักรบอาชีพจำพวกที่ ๕ นี้มีปรากฏอยู่ในโลก

นักรบอาชีพ ๕ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในโลก

[๑๙๔] บุคคลเปรียบเหมือนนักรบอาชีพ ๕ จำพวกเหล่านี้มีปรากฏอยู่ในภิกษุทั้งหลายอย่างนี้เหมือนกัน

ภิกษุ ๕ จำพวก เป็นไฉน

ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เห็นกลุ่มควันเท่านั้น ย่อมชบเซา หงอยเหงา ใจไม่ตั้งมั่น ย่อมไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์¹³⁶ ประกาศความย่อหย่อนในสิกขา บอกคืนสิกขาเวียนมาเป็นคฤหัสถ์ อะไรเป็นกลุ่มควันของภิกษุนั้น ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้ทราบข่าวว่า “ในบ้านหรือนิคมน้ำร้อน มีหญิงหรือกุมารี ผู้มีรูปร่าง น่าดู น่าชื่นชม มีผิวพรรณงามยิ่ง” เธอได้ทราบข่าวนั้นแล้ว ย่อมชบเซา หงอยเหงา ใจไม่ตั้งมั่น ไม่สามารถเพื่อจะสืบต่อพรหมจรรย์ได้ ประกาศความย่อหย่อนในสิกขา บอกคืน สิกขาเวียนมาเป็นคฤหัสถ์ นี้ชื่อว่ากลุ่มควันของภิกษุนั้น

นักรบอาชีพนั้นพอเห็นกลุ่มควันเท่านั้นย่อมชะงัก หยุดอยู่ ใจไม่ตั้งมั่น ไม่สามารถจะเข้าสู่สงครามได้แม้ฉันใด ภิกษุนี้ก็อุปมาฉันนั้น บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นเช่นนี้ บุคคลเปรียบเหมือนนักรบอาชีพจำพวกที่ ๑ นี้มีปรากฏอยู่ในภิกษุทั้งหลาย

[๑๙๕] ยังมีอีก ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เห็นกลุ่มควันก็อดทนได้ แต่พอลายธงเท่านั้นย่อมชบเซา หงอยเหงา ใจไม่ตั้งมั่น ย่อมไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์ได้ ประกาศความย่อหย่อนในสิกขา บอกคืนสิกขาเวียนมาเป็นคฤหัสถ์ อะไรเป็นปลายธงของภิกษุนั้น ภิกษุในธรรมวินัยนี้ไม่เพียงได้ยินข่าวว่า “ในบ้านหรือนิคมน้ำร้อน มีหญิงหรือกุมารี ผู้มีรูปร่าง น่าดู น่าชื่นชม มีผิวพรรณงามยิ่ง” ครั้นเธอเห็นแล้ว ก็ประกาศความย่อหย่อนในสิกขา หงอยเหงา ใจไม่ตั้งมั่น ไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์ ประกาศความย่อหย่อนในสิกขา บอกคืนสิกขาเวียนมาเป็นคฤหัสถ์ นี้ชื่อว่าปลายธงของภิกษุนั้น

¹³³ **กลุ่มควัน** ในที่นี้หมายถึงฝุ่นซึ่งโผยพุ่งขึ้นไปตามภาคพื้นดินอันเกิดจากการเหยียบย่ำของช้างและม้าเป็นต้น (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑๙๓/๑๑๓)

¹³⁴ **ปลายธง** ในที่นี้หมายถึงยอดธงที่เขายกประดับไว้บนหลังช้าง ม้า หรือรถ (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑๙๓/๑๑๔)

¹³⁵ **เสียงอีกทีก** ในที่นี้หมายถึงเสียงเอ็ดตะโรของช้าง ม้า รถ และพลเดินเท้า (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑๙๓/๑๑๔)

¹³⁶ **พรหมจรรย์** ในที่นี้หมายถึงการอยู่ประพฤดิพรหมจรรย์ในเพศบรรพชิต (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๑๙๔/๑๑๔)

นักรบอาซีฟนั้นพอเห็นกลุ่มควั่นก็อดทนได้ เห็นปลายธงจึงชะงัก หยุดอยู่ ไม่ตั้งมั่น ไม่สามารถจะเข้าสู่สงครามได้แม้ฉันทิ ภิษุนี้ก็อุปมาฉันนั้น บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นเช่นนี้ บุคคลเปรียบเหมือนนักรบอาซีฟ จำพวกที่ ๒ นี้มีปรากฏอยู่ในภิษุทั้งหลาย

[๑๙๖] ยังมีอีก ภิษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เห็นกลุ่มธูลีก็อดทนได้ เห็นปลายธงก็อดทนได้ แต่พอได้ยินเสียงอึกทีกเท่านั้นก็จมอยู่ในมิถฉาวิตก หยุดอยู่ ไม่ตั้งมั่น ไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์ ประกาศความย่อหย่อนในสิกขา บอกรู้สึกขาน เวียนมาเป็นคฤหัสถ์ อะไรเป็นเสียงอึกทีกของภิษุนี้ มาตุคาม เข้าไปหาภิษุในธรรมวินัยนี้ผู้อยู่ป่า อยู่โคนไม้ หรืออยู่เรือนว่าง ย่อมยิ้มยวน ทักทาย ชิกชี พุดล้อเลียน เธอถูกมาตุคามยิ้มยวน ทักทาย ชิกชี ล้อเลียน ย่อมจมอยู่ในมิถฉาวิตก หยุดอยู่ ไม่ตั้งมั่น ไม่สามารถจะสืบต่อพรหมจรรย์ได้ ประกาศความย่อหย่อนในสิกขา บอกรู้สึกขาน เวียนมาเป็นคฤหัสถ์ นี้ชื่อว่าเสียงอึกทีกของภิษุนี้

นักรบอาซีฟนั้นเห็นกลุ่มธูลีก็อดทนได้ เห็นปลายธงก็อดทนได้ แต่พอได้ยินเสียงอึกทีกเท่านั้น ย่อมชะงัก หยุด ไม่ตั้งมั่น ไม่สามารถจะเข้าสู่สงครามได้ แม้ฉันทิ ภิษุนี้ก็อุปมาฉันนั้น บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นเช่นนี้ บุคคลเปรียบเหมือนนักรบอาซีฟจำพวกที่ ๓ นี้มีปรากฏอยู่ในภิษุทั้งหลาย

[๑๙๗] ยังมีอีก ภิษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เห็นกลุ่มธูลีก็อดทนได้ เห็นปลายธงก็อดทนได้ ได้ยินเสียงอึกทีกก็อดทนได้ แต่เมื่อปะทะกันก็เหนียวหนาย ระวังระส่าย อะไรเป็นการปะทะกันของภิษุนี้ คือ มาตุคาม เข้าไปหาภิษุในธรรมวินัยนี้ผู้อยู่ป่า อยู่โคนไม้ หรืออยู่เรือนว่าง ย่อมนั่งใกล้ชิด นอนใกล้ชิด กอดรัด เธอถูกมาตุคามนั่งใกล้ชิด นอนใกล้ชิด กอดรัดอยู่ก็ไม่บอกรู้สึกขาน ไม่ประกาศ ความย่อหย่อนให้ปรากฏ เสพเมถุนธรรม นี้ชื่อว่าการปะทะกันของภิษุนี้

นักรบอาซีฟนั้นเห็นกลุ่มควั่นก็อดทนได้ เห็นปลายธงก็อดทนได้ ได้ยินเสียงอึกทีกก็อดทนได้ แต่ว่าย่อมเหนียวหนาย ระวังระส่ายในเมื่อมีการปะทะกัน แม้ฉันทิ ภิษุนี้ก็อุปมาฉันนั้น บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นเช่นนี้ บุคคลเปรียบเหมือนนักรบอาซีฟจำพวกที่ ๔ นี้มีปรากฏอยู่ในภิษุทั้งหลาย

[๑๙๘] ยังมีอีก ภิษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เห็นกลุ่มธูลีก็อดทนได้ เห็นปลายธงก็อดทนได้ ได้ยินเสียงอึกทีกก็อดทนได้ ปะทะกันก็อดทนได้ เธอชนะสงครามแล้วชื่อว่าผู้พิชิตสงคราม ย่อมครอบครองค่ายรบที่ชนะมาได้ อะไรเป็นชัยชนะในสงครามของภิษุนี้ คือ มาตุคาม เข้าไปหาภิษุในธรรมวินัยนี้ผู้อยู่ป่า อยู่โคนไม้หรืออยู่เรือนว่างแล้ว ย่อมนั่งใกล้ชิด นอนใกล้ชิด กอดรัด เธอถูกมาตุคามนั่งใกล้ชิด นอนใกล้ชิด กอดรัดอยู่ก็ปลดเปลื้องเอาตัวรอดได้ หลีกไปตามที่ปรารถนา

ภิษุนี้ย่อมเข้าสู่เสนาสนะอันสงัด เช่น ป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าทึบ กลางแจ้ง ลอมฟาง เธออยู่ป่า อยู่โคนไม้ หรืออยู่เรือนว่าง นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายให้ตรงดำรงสติให้มั่น เธอละอภิขมาในโลก มีใจปราศจากอภิขมา ชำระจิตให้หมดจดจากอภิขมา ละความมุ่งร้ายคือพยาบาท มีจิตไม่พยาบาท มุ่งประโยชน์เกื้อกูลแก่สรรพสัตว์อยู่ ชำระจิตให้หมดจดจากความมุ่งร้ายคือพยาบาท ละถิ่นมิทระ ปราศจากถิ่นมิทระ กำหนดแสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะ ชำระจิตให้หมดจดจาก ถิ่นมิทระ ละอุทัจจกุกุจะ เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบภายใน ชำระจิตให้หมดจดจากอุทัจจกุกุจะ ละวิจิจจฉา ชำระพันวิจิจจฉาได้แล้ว ไม่มีความสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ชำระจิตให้หมดจดจากวิจิจจฉา

ภิษุนี้ละนิวรรณ์ ๕ ประการเหล่านี้ ที่ทำให้จิตเศร้าหมอง บันทอนกำลังปัญญา สงัดจากกาม สงัดจากสภาวะธรรมที่เป็นอกุศล บรรลุปฐมฌานที่มีวิตก มีวิจาร์ มีปีติ และสุขอันเกิดแต่เวกอยู่ เพราะวิตกวิจาร์สงบระงับไป บรรลุทุติยฌาน ฯลฯ บรรลุตติยฌาน ฯลฯ บรรลุจตุตถฌาน ฯลฯ อยู่

ภิษุนี้ เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจาก ความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นอย่างนี้ น้อมจิตไปเพื่ออัสวักขยญาณ เธอย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี้ทุกข นี้

เหตุเกิดแห่งทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ นี้อาสวะ นี้เหตุเกิดแห่งอาสวะ นี้ความดับอาสวะ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ”

เมื่อเธอรู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นจากกามาสวะ ภาวาสวะ และอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า “หลุดพ้นแล้ว” รู้ชัดว่า “ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหม-จรรย์แล้ว ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไป” นี่คือการได้ชัยชนะในสงครามของภิกษุหนึ่ง นักรบอาชีพนั้เห็นกลุ่มควันแล้วก็อดทนได้ เห็นปลายธงก็อดทนได้ ได้ยินเสียงอึกก็อดทนได้ ปะทะกันก็อดทนได้ นักรบอาชีพนั้ชนะสงครามนั้นแล้ว เป็นผู้พิชิตสงคราม ย่อมครอบครองค่ายรบที่ชนะมานั้นนั้นแล แม้นันใด ภิกษุนี้ก็อุปมาฉันนั้น บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นเช่นนี้

บุคคลเปรียบเหมือนนักรบอาชีพ & จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในภิกษุทั้งหลาย

[๑๙๙] ในบทมาติกานั้น **ภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ๕ จำพวก** เป็นไฉน

ภิกษุเป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร เพราะความไม่เข้าใจ ความไม่รู้ มีความปรารถนาเลวทราม ถูกความอยากครอบงำ เป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร เพราะวิกลจริต มีจิตฟุ้งซ่าน เป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรเพราะคิดว่า “การถือบิณฑบาตเป็นวัตรนี้ พระพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้ากล่าวสรรเสริญ”

อีกประการหนึ่ง เป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร เพราะอาศัยความเป็นผู้มักน้อยอย่างเดียว เพราะอาศัยความสันโดษอย่างเดียว เพราะอาศัยความขัดเกลาอย่างเดียว เพราะอาศัยความต้องการปฏิบัติในวัตรอันดีงามนี้อย่างเดียว บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุใด เป็นผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร เพราะอาศัยความมักน้อยอย่างเดียว เพราะอาศัยความสันโดษอย่างเดียว เพราะอาศัยความขัดเกลาอย่างเดียว เพราะอาศัยความต้องการปฏิบัติในวัตรอันดีงามนี้อย่างเดียว ภิกษุนี้เป็นผู้เลิศ ประเสริฐสุด เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

เปรียบเหมือนนมสดเกิดจากแม่โค นมส้มเกิดจากนมสด เนยข้นเกิดจากนมส้ม เนยใสเกิดจากเนยข้น ยอดเนยใสเกิดจากเนยใส ยอดเนยใสชาวโลกถือว่า เป็นเลิศ ในบรรดานมสดเป็นต้นนั้น ฉันทใด

บรรดาภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร & จำพวกนี้ ภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร เพราะอาศัยความมักน้อยอย่างเดียว เพราะอาศัยความสันโดษอย่างเดียว เพราะอาศัยความขัดเกลาอย่างเดียว เพราะอาศัยความต้องการปฏิบัติในวัตรอันดีงามนี้อย่างเดียว เป็นผู้เลิศ ประเสริฐสุด เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด ฉันทนั้น

ภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตร ๕ จำพวกเหล่านี้

[๒๐๐] บรรดาภิกษุเหล่านั้น **ภิกษุผู้ถือการห้ามภักอันเขานำมาถวายในภายหลังเป็นวัตร ๕ จำพวก**

๑๗๙

ภิกษุผู้ถือการนั่งฉันทาสนะเดียวเป็นวัตร ๕ จำพวก

๑๗๙

ภิกษุผู้ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ๕ จำพวก

๑๗๙

ภิกษุผู้ถือไตรจีวรเป็นวัตร ๕ จำพวก

๑๗๙

ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร ๕ จำพวก

๑๗๙

ภิกษุผู้ถือการอยู่โคนไม้เป็นวัตร ๕ จำพวก

๑๗๙

ภิกษุผู้ถือการอยู่กลางแจ้งเป็นวัตร ๕ จำพวก

๑๗๙

ภิกษุผู้ถือการนั่งเป็นวัตร ๕ จำพวก

ฯลฯ

ภิกษุผู้ถือการนั่งบนอาสนะตามที่ได้จัดไว้เป็นวัตร ๕ จำพวก เป็นไฉน

ฯลฯ

[๒๐๑] บรรดาภิกษุเหล่านั้น **ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร ๕ จำพวก เป็นไฉน**

ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร เพราะความไม่เข้าใจ ความไม่รู้ มีความปรารถนาเลวทราม ถูกความอยากครอบงำ เป็นผู้ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร เพราะวิกลจริต มีจิตฟุ้งซ่าน เป็นผู้ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตรเพราะคิดว่า "การอยู่ป่าช้าเป็นวัตรนี้ พระพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้ากล่าวสรรเสริญ"

อีกประการหนึ่ง เป็นผู้ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร เพราะอาศัยความมกน้อยอย่างเดียว เพราะอาศัยความสันโดษอย่างเดียว เพราะอาศัยความขัดเกล่าอย่างเดียว เพราะอาศัยความต้องการปฏิบัติในวัตรอันดีงามอย่างเดียว บรรดาภิกษุเหล่านั้น ภิกษุใดเป็นผู้ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร เพราะอาศัยความมกน้อยอย่างเดียว เพราะอาศัยความสันโดษอย่างเดียว เพราะอาศัยความขัดเกล่าอย่างเดียว เพราะอาศัยความต้องการปฏิบัติในวัตรอันดีงามอย่างเดียว ภิกษุนี้เป็นผู้เลิศ ประเสริฐสุด เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด

เปรียบเหมือนนมสดเกิดจากแม่โค นมส้มเกิดจากนมสด เนยข้นเกิดจากนมส้ม เนยใสเกิดจากเนยข้น ยอดเนยใสเกิดจากเนยใส ยอดเนยใสชาวโลกถือว่า เป็นเลิศในบรรดานมสดเป็นต้นนั้น ฉะนั้น

บรรดาภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร ๕ จำพวกนี้ ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร เพราะอาศัยความมกน้อยอย่างเดียว เพราะอาศัยความสันโดษอย่างเดียว เพราะอาศัยความขัดเกล่าอย่างเดียว เพราะอาศัยความปฏิบัติในวัตรอันดีงามนี้ อย่างเดียว เป็นผู้เลิศ ประเสริฐสุด เป็นประธาน สูงสุด และยิ่งใหญ่ที่สุด ฉะนั้น

ภิกษุผู้ถือการอยู่ป่าช้าเป็นวัตร ๕ จำพวกเหล่านี้

ปัญจนิทเทศ จบ

๖. ฉักกบุคคลบัญญัติ

[๒๐๒] บรรดาบุคคลเหล่านั้น บุคคลผู้ตรัสรู้สัจจะด้วยตนเองในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อนถึงความเป็นสัตัพัญญูในธรรมนั้นและถึงความชำนาญในทศพลญาณ บุคคลนั้นพึงทราบว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเพราะสัตัพัญญุตญาณนั้น

บุคคลผู้ตรัสรู้สัจจะด้วยตนเองในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อน แต่ไม่ถึงความเป็นสัตัพัญญูในธรรมนั้นและไม่ถึงความชำนาญในทศพลญาณ บุคคลนั้นพึงทราบว่าเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าเพราะสัตัพัญญุตญาณนั้น

บุคคลผู้ไม่ตรัสรู้สัจจะด้วยตนเองในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อน เป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบันและบรรลุสาวกบารมีญาณ บุคคลเหล่านั้นพึงทราบว่าเป็นพระสาวกบารมีและเป็นพระโสมคัลลภาวะเพราะสาวกบารมีญาณนั้น

บุคคลผู้ไม่ตรัสรู้สัจจะด้วยตนเองในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อน เป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ในปัจจุบัน แต่ไม่บรรลุสาวกบารมีญาณ บุคคลเหล่านั้นพึงทราบว่าเป็นพระอรหันต์ที่เหลือเพราะการทำที่สุดแห่งทุกข์นั้น

บุคคลผู้ไม่ตรัสรู้สัจจะด้วยตนเองในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อนและไม่ได้ทำที่สุดแห่งทุกข์ในปัจจุบัน เป็นพระอนาคามี ไม่มาสู่โลกนี้อีก บุคคลนั้นพึงทราบว่าเป็นพระอนาคามี เพราะการไม่กลับมาสู่โลกนี้อีก

บุคคลผู้ไม่ตรัสรู้สัจจะด้วยตนเองในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อนและไม่ได้ทำที่สุดแห่งทุกข์ในปัจจุบัน ยังมาสู่โลกนี้อีก บุคคลนั้น พึงทราบว่าเป็นพระโสดาบัน และพระสกทาคามี เพราะการมาสู่โลกนี้อีก

ฉักกนิทเทศ จบ

๗. สัตตกบุคคลบัญญัติ

[๒๐๓] บุคคลผู้จมแล้วครั้งเดียวก็ยังจมอยู่นั่นเอง เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ประกอบด้วยสภาวะธรรมที่เป็นอกุศลฝ่ายดำโดยส่วนเดียว¹³⁷ บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าจมนแล้วครั้งเดียวก็ยังคงจมอยู่นั่นเอง

บุคคลผู้โผล่ขึ้นแล้วจมลงอีก เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้โผล่ขึ้น ได้แก่ เขามีศรัทธาดีในกุศลธรรมทั้งหลาย มีหิริดี ... มีโอตตปปะดี ... มีวิริยะดี ... มีปัญญาดีในกุศลธรรมทั้งหลาย แต่ศรัทธาของเขานั้น ย่อมไม่คงอยู่กับที่ ไม่เจริญ มีแต่เสื่อมอย่างเดียว หิริของเขานั้น ... โอตตปปะของเขานั้น ... วิริยะของเขานั้น ... ปัญญาของเขานั้นย่อมไม่คงอยู่กับที่ ไม่เจริญ มีแต่เสื่อมอย่างเดียว บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าโผล่ขึ้นแล้วจมลงอีก

บุคคลผู้โผล่ขึ้นแล้วหยุดอยู่ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้โผล่ขึ้น ได้แก่ เขามีศรัทธาดีในกุศลธรรมทั้งหลาย มีหิริดี ... มีโอตตปปะดี ... มีวิริยะดี ... มีปัญญาดีในกุศลธรรมทั้งหลาย และศรัทธาของเขานั้นไม่เสื่อม ไม่เจริญ คงอยู่กับที่ หิริของเขานั้น ... โอตตปปะของเขานั้น ... วิริยะของเขานั้น ... ปัญญาของเขานั้นไม่เสื่อม ไม่เจริญ คงอยู่กับที่ บุคคลเช่นนี้ชื่อว่า โผล่ขึ้นแล้วหยุดอยู่

บุคคลผู้โผล่ขึ้นแล้วเหลียวมองดู เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้โผล่ขึ้น ได้แก่ เขามีศรัทธาดีในกุศลธรรมทั้งหลาย มีหิริดี ... มีโอตตปปะดี ... มีวิริยะดี ... มีปัญญาดีในกุศลธรรมทั้งหลาย บุคคลนั้น เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป เป็นโสดาบัน ไม่มีทางตกต่ำ มีความแน่นอนที่จะสำเร็จสัมโพธิในวันข้างหน้า บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าโผล่ขึ้นแล้วเหลียวมองดู

บุคคลผู้โผล่ขึ้นแล้วข้ามไป เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้โผล่ขึ้น ได้แก่ เขามีศรัทธาดีในกุศลธรรมทั้งหลาย มีหิริดี ... มีโอตตปปะดี ... มีวิริยะดี ... มีปัญญาดีในกุศลธรรมทั้งหลาย บุคคลนั้น เพราะสังโยชน์ ๓ ประการสิ้นไป และเพราะทำราคะ โทสะ โมหะเบาบาง เป็นสกทาคามี กลับมาสู่โลกนี้อีกเพียงครั้งเดียวเท่านั้นก็จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าโผล่ขึ้นแล้วข้ามไป

บุคคลผู้โผล่ขึ้นแล้วได้ที่พึง เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้โผล่ขึ้น ได้แก่ เขามีศรัทธาดีในกุศลธรรมทั้งหลาย มีหิริดี ... มีโอตตปปะดี ... มีวิริยะดี ... มีปัญญาดีในกุศลธรรมทั้งหลาย และเพราะสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ประการสิ้นไป เป็นโอบปาติกะ จะปรินิพพานในเทวโลกนั้น ไม่กลับมาจากภพนั้นเป็นธรรมดา บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าโผล่ขึ้นแล้วได้ที่พึง

บุคคลผู้โผล่ขึ้นแล้วข้ามไปถึงฝั่งเป็นผู้ลอยบาปอยู่บนบก เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้โผล่ขึ้น ได้แก่ เขามีศรัทธาดีในกุศลธรรมทั้งหลาย มีหิริดี ... มีโอตตปปะดี ... มีวิริยะดี ... มีปัญญาดีในกุศลธรรมทั้งหลาย และเขาทำให้แจ้งเจโตวิมุตติปัญญาวิมุตติอันไม่มีอาสวะ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ในปัจจุบัน บุคคลเช่นนี้ชื่อว่าโผล่ขึ้นแล้วข้ามไปถึงฝั่งเป็นผู้ลอยบาปได้อยู่บนบก

[๒๐๔] **บุคคลผู้เป็นอุกโตภาควิมุตตะ เป็นไฉน**

บุคคลบางคนในโลกนี้สัมผัสวิโมกข์ ๘ ด้วยกายอยู่ และอาสวะของเขาย่อมสิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นอุกโตภาควิมุตตะ

[๒๐๕] **บุคคลผู้เป็นปัญญาวิมุตตะ**

ฯลฯ

บุคคลผู้เป็นกายสักขี

¹³⁷ อกุศลธรรมฝ่ายดำโดยส่วนเดียว ในที่นี้หมายถึงนิยตมิจฉาทิฏฐิ (อภิ.ปญจ.อ. (บาลี) ๒๐๓/๑๑๖)

ฯลฯ

บุคคลผู้เป็นทิวฎีปัตตะ

ฯลฯ

บุคคลผู้เป็นสัทธาวิมุตตะ

ฯลฯ

บุคคลผู้เป็นธัมมานุสारी เป็นไฉน

ฯลฯ

[๒๐๖] **บุคคลผู้เป็นสัทธานุสारी เป็นไฉน**

บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งโสดาปัตติผล มีสัทธินทรีย์อันมีประมาณยิ่ง เจริญ อริยมรรคอันมีศรัทธาเป็นต้น นำ มีศรัทธาเป็นประธาน บุคคลนี้เรียกว่า สัทธานุสारी บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งโสดาปัตติผลชื่อว่าสัทธานุสारी บุคคลผู้ดำรงอยู่ในผล ชื่อว่าสัทธาวิมุตตะ

สัตตกนิทเทส จบ

๘. อัญญกบุคคลบัญญัติ

[๒๐๗] **บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยมรรค ๔ จำพวก บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยผล ๔ จำพวก เป็นไฉน**

๑. บุคคลผู้เป็นพระโสดาบัน บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งโสดาปัตติผล
๒. บุคคลผู้เป็นพระสกทาคามี บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งสกทาคามีผล
๓. บุคคลผู้เป็นพระอนาคามี บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งอนาคามีผล
๔. บุคคลผู้เป็นพระอรหันต์ บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งอรหันต์ผล
๕. บุคคลผู้พร้อมเพรียงด้วยมรรค ๔ จำพวก ผู้พร้อมเพรียงด้วยผล ๔ จำพวก เหล่านี้

อัญญกนิทเทส จบ

๙. นวกบุคคลบัญญัติ

[๒๐๘] **บุคคลผู้เป็นสัมมาสัมพุทธะ เป็นไฉน**

บุคคลบางคนในโลกนี้ตรัสรู้สัจจะ ๔ ด้วยตนเองในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อน บรรลุความเป็นสัพพัญญูในธรรมคือสัจจะ ๔ นั้น และถึงความชำนาญในทศพลญาณ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสัมมาสัมพุทธะ

บุคคลผู้เป็นปัจเจกพุทธะ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ตรัสรู้สัจจะ ๔ ด้วยตนเองในธรรมที่ไม่เคยสดับมาก่อน แต่ไม่บรรลุความเป็นสัพพัญญูในธรรมคือสัจจะ ๔ นั้น และไม่ถึงความชำนาญใน ทศพลญาณ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นปัจเจกพุทธะ

บุคคลผู้เป็นอุภโตภาควิมุตตะ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้สัมผัสวิโมกข์ ๘ ด้วยกายอยู่ และอาสวะทั้งหลายของเขาย่อมสิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นอุภโตภาควิมุตตะ

บุคคลผู้เป็นปัญญาวิมุตตะ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ไม่ได้สัมผัสวิโมกข์ ๘ ด้วยกายอยู่ แต่อาสวะทั้งหลายของเขาย่อมสิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นปัญญาวิมุตตะ

บุคคลผู้เป็นกายสักขี เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้สัมผัสวิโมกข์ ๘ ด้วยกายอยู่ และอาสวะทั้งหลายของเขาย่อมสิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นกายสักขี

บุคคลผู้เป็นทิวฎีปัตตะ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ ฯลฯ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” อนึ่ง สภาวะธรรมที่พระตถาคตประกาศแล้ว บุคคลนั้นเห็นชัดแล้วด้วยปัญญา ประพฤติดีแล้วด้วยปัญญา และอสาвањеบางอย่างของเขาย่อมสิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นทิวฏฐิปัตตะ

บุคคลผู้เป็นสัทธาวิมุตตะ เป็นไฉน

บุคคลบางคนในโลกนี้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า “นี่ทุกข์ ฯลฯ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์” อนึ่ง สภาวะธรรมที่พระตถาคตประกาศแล้ว บุคคลนั้นเห็นชัดแล้วด้วยปัญญา ประพฤติดีแล้วด้วยปัญญา และอสาвањеบางอย่างของเขาย่อมสิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา แต่ไม่เหมือนผู้เป็นทิวฏฐิปัตตะ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็น สัทธาวิมุตตะ

บุคคลผู้เป็นธัมมานุสारी เป็นไฉน

ปัญญาธิริยของบุคคลใดผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล มีประมาณยิ่ง บุคคลนั้นย่อมเจริญอริยมรรคอันมีปัญญาเป็นตัวนำ มีปัญญาเป็นประธาน บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นธัมมานุสारी บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผลชื่อว่าผู้เป็น ธัมมานุสारी บุคคลผู้ตั้งอยู่ในผลชื่อว่าผู้เป็นทิวฏฐิปัตตะ

บุคคลผู้เป็นสัทธานุสारी เป็นไฉน

สัทธาธิริยของบุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผล มีประมาณยิ่ง บุคคลนั้นย่อมเจริญอริยมรรคอันมีศรัทธาเป็นตัวนำ มีศรัทธาเป็นประธาน บุคคลนี้เรียกว่า ผู้เป็นสัทธานุสारी บุคคลผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผลชื่อว่าผู้เป็นสัทธานุสारी บุคคลผู้ตั้งอยู่ในผลชื่อว่าผู้เป็นสัทธาวิมุตตะ

นวนิเทศ เจบ

๑๐. ทสกบุคคลบัญญัติ

[๒๐๙] **บุคคลผู้มีความสำเร็จในกามาวจรภูมินี้ ๕ จำพวก เป็นไฉน**

บุคคล ๕ จำพวกเหล่านี้ คือ

๑. บุคคลผู้เป็นสัตว์ตักขัตตปุระมะ¹³⁸
๒. บุคคลผู้เป็นโกลังโกละ¹³⁹
๓. บุคคลผู้เป็นเอกพีชี¹⁴⁰
๔. บุคคลผู้เป็นสกทาคามี¹⁴¹
๕. บุคคลผู้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในอัตภาพนี้

บุคคลผู้มีความสำเร็จในกามาวจรภูมินี้ ๕ จำพวกเหล่านี้

บุคคลผู้ละอัตภาพในกามาวจรภูมิแล้วสำเร็จ ๕ จำพวก เป็นไฉน

บุคคล ๕ จำพวกเหล่านี้ คือ

๑. บุคคลผู้เป็นอันตราปรินิพพายี¹⁴²

¹³⁸ ดุณิเทศ ข้อ ๓๑ หน้า ๑๕๔ ในเล่มนี้

¹³⁹ ดุณิเทศ ข้อ ๓๒ หน้า ๑๕๔ ในเล่มนี้

¹⁴⁰ ดุณิเทศ ข้อ ๓๓ หน้า ๑๕๔ ในเล่มนี้

¹⁴¹ ดุณิเทศ ข้อ ๓๔ หน้า ๑๕๕ ในเล่มนี้

¹⁴² ดุณิเทศ ข้อ ๓๖ หน้า ๑๕๕ ในเล่มนี้

๒. บุคคลผู้เป็นอุปหัจจปรินิพพายี¹⁴³
๓. บุคคลผู้เป็นอสังขารปรินิพพายี¹⁴⁴
๔. บุคคลผู้เป็นสังขารปรินิพพายี¹⁴⁵
๕. บุคคลผู้เป็นอุทถังโสโตอกนิภูสุคามิ¹⁴⁶

บุคคลผู้ละอัตภาพในกามาวจรภูมิจนแล้วสำเร็จ ๕ จำพวกเหล่านี้แล
การบัญญัติบุคคลย่อมมีด้วยบัญญัติเพียงเท่านี้

ทศกนิทเทศ จบ

ปกรณ์ที่ชื่อว่าบุคคลบัญญัติ ฌภาณวาร จบ

¹⁴³ ดุณิทเทศ ข้อ ๓๗ หน้า ๑๕๕ ในเล่มนี้

¹⁴⁴ ดุณิทเทศ ข้อ ๓๘ หน้า ๑๕๕ ในเล่มนี้

¹⁴⁵ ดุณิทเทศ ข้อ ๓๙ หน้า ๑๕๖ ในเล่มนี้

¹⁴⁶ ดุณิทเทศ ข้อ ๔๐ หน้า ๑๕๖ ในเล่มนี้